

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
ĢEOGRĀFIJAS UN ZEMES ZINĀTŅU FAKULTĀTE
ĢEOGRĀFIJAS NODAĻA

Rūdolfs Cimdiņš

**TERITORIJU SOCIĀLAIS POTENCIĀLS:
NOVĒRTĒŠANAS IESPĒJAS UN
NOZĪME ATTĪSTĪBAS PLĀNOŠANĀ**

PROMOCIJAS DARBS

Doktora zinātniskā grāda iegūšanai ģeogrāfijas nozarē
Lietišķās ģeogrāfijas apakšnozarē

RĪGA, 2015

Promocijas darbs izstrādāts Latvijas Universitātes Ģeogrāfijas un Zemes zinātņu fakultātes Ģeogrāfijas nodaļā laika posmā no 2011.gada līdz 2015.gadam.

**LATVIJAS
UNIVERSITĀTE**
ANNO 1919

Eiropas Sociālā fonda līdzfinansēts projekts “Inovatīvu reģionālās attīstības diagnostikas instrumentu izstrāde”
Nr.2013/0057/1DP/1.1.1.2.0/13/APIA/VIAA/065

Darbs sastāv no ievada, 6 nodaļām, secinājumiem, literatūras saraksta un pielikumiem.

Darba forma: disertācija ģeogrāfijas nozarē, lietišķās ģeogrāfijas apakšnozarē.

Darba zinātniskais vadītājs:

Asoc.prof. *Dr.geogr. Pēteris Šķiņķis*, Latvijas Universitāte

Darba recenzenti:

Dr.geogr. Juris Paiders, Latvijas Universitāte

Prof. *Dr. Angelija Bučienė*, Klaipēdas Universitāte, Lietuva

Prof. *Dr.sc.soc. Vladimirs Meņšikovs*, Daugavpils Universitāte

Latvijas Universitātes Ģeogrāfijas promocijas padomes sastāvs:

Prof. *Dr.geogr. Agrita Briede*, padomes priekšsēdētāja

Prof. *Dr.geogr. Oļģerts Nikodemus*, priekšsēdētāja vietnieks

Prof. *Dr.geogr. Zaiga Krišjāne*

Dr.habil.oec. Pārsla Eglīte

Dr.geogr. Juris Paiders

Dr.geogr. Māris Bērziņš

Promocijas darba aizstāvēšana notiks Latvijas Universitātes Ģeogrāfijas promocijas padomes atklātā sēdē 2015.gada 11.decembrī plkst.10.00 Latvijas Universitātes Dabaszinātņu akadēmiskajā centrā, Ģeogrāfijas un Zemes zinātņu fakultātē, Rīgā, Jelgavas ielā 1, 108.telpā.

Ar promocijas darbu un tā kopsavilkumu var iepazīties Latvijas Universitātes Daudznozaru bibliotēkā Rīgā, Raiņa bulvārī 19, 203.telpā un internetā www.lu.lv

Atsauksmes sūtīt Latvijas Universitātes Ģeogrāfijas promocijas padomes sekretārei docentei *Dr.geogr. Solvitai Rūsinai*, Latvijas Universitātes Dabaszinātņu akadēmiskais centrs Rīgā, Jelgavas ielā 1, LV-1004, e-pasts: rusina@lu.lv

© Latvijas Universitāte, 2015

© Rūdolfš Cimdiņš, 2015

ANOTĀCIJA

Promocijas darbā “Teritoriju sociālais potenciāls: novērtēšanas iespējas un nozīme attīstības plānošanā” analizēti teritoriju attīstības potenciāla sociālie, ekonomiskie un telpiskie aspekti. Aplūkotas Latvijas un pasaules praksē izmantotās pieejas attīstības plānošanā, uzraudzībā un novērtēšanā, tajā skaitā teritoriju attīstības potenciāla novērtēšanai izmantotie kvalitātes rādītāji un indikatori pazīmju raksturošanai. Kā viens no svarīgākajiem attīstības nosacījumiem tiek analizēts sociālais aspekts, kas mūsdienās ir kļuvis par aktuālu jautājumu teritoriju attīstības plānošanā.

Pētījuma mērķis ir novērtēt sabiedrības jeb sociālā potenciāla nozīmi teritoriju attīstībā, kā arī noteikt tā novērtēšanas iespējas, adaptējot to dažādu Latvijas teritoriju gadījumos.

Darbs strukturāli ietver ievadu, sabiedrības rīcībspējas un teritoriju sociālā potenciāla sapratnes skaidrojumu, izmantoto metožu un izpētes teritoriju aprakstu, teorētiskās nostādnes jeb galvenos izpētes objektus, pieeju teritoriju sociālā potenciāla novērtēšanai, pētījuma rezultātus, diskusijas sadaļu, secinājumus, izmantoto literatūras avotu sarakstu un pielikumus.

Atslēgas vārdi: sociālais potenciāls, teritoriālā attīstība, plānošana un uzraudzība, sabiedrības struktūra, aktivitāte un līdzdalība.

ANNOTATION

The study “Social Potential of Territories: Evaluation Options and Role in Development Planning” analyses development potentials of territories from the social, economic and spatial point of view. Latvian and global practices of different approaches to development planning, monitoring and evaluation, including the qualitative and quantitative indicators of the territorial development potential are examined. The social dimension is analysed as one of the most important prerequisites for development, which today has become a topical issue in the territory development planning.

The aim of the study is to evaluate the importance of public or social potential in the development of territories and to determine options for the evaluation of social potential adapted to various cases of territories in Latvia.

The structure of the paper consists of an introduction, the outline of various perceptions of capability of society and social potential, the description of methods and research territories, theoretical approaches and the main research objects, approach for the evaluation of social potential, results of the study, a discussion, conclusions, a bibliography and appendixes.

Keywords: social potential, territorial development, planning and monitoring, society structure, activity and participation.

SATURS

IEVADS	9
1. SABIEDRĪBAS RĪCĪBSPĒJA UN TERITORIJU SOCIĀLAIS POTENCIĀLS	17
1.1. Teritoriju sociālā potenciāla sapratne	17
1.2. Teritoriju sociālā potenciāla mērīšana un novērtēšana	18
2. METODES UN IZPĒTES TERITORIJAS	23
2.1. Materiāli un metodes	24
2.2. Informācijas apkopošana un datu avoti	26
2.3. Izpētes teritorijas	27
2.4. Novērtēšanas raksturlielumi	28
3. TEORĒTISKĀS NOSTĀDNES – GALVENIE IZPĒTES OBJEKTI	31
3.1. Attīstība, ilgtspēja un nozīmīgākie ģeogrāfiskie koncepti	32
3.1.1. Attīstības jēdziens un ilgtspējas principi	32
3.1.2. Vietas, reģiona un telpas koncepti	35
3.1.3. Apdzīvojuma attīstības procesi mūsdienu Eiropā	38
3.2. Attīstības plānošana, uzraudzība un novērtēšana	44
3.2.1. Plānošanas pieejas un uzraudzība kā attīstības novērtēšanas instruments	44
3.2.2. Attīstības uzraudzība pasaules un Latvijas plānošanas praksē	46
3.2.3. Informācijas un datu pieejamības iespējas un problēmas	56
3.3. Sociālo jautājumu nozīme attīstības procesos	62
3.3.1. Cilvēkkapitāls un sociālais kapitāls kā teritoriju attīstības resurss	62
3.3.2. Sociālā mijiedarbība, līdzdalība un kopienu aktivitāti noteicošie faktori	65

4. PIEEJA TERITORIJU SOCIĀLĀ POTENCIĀLA NOVĒRTĒŠANAI LATVIJĀ PIEEJAMO DATU KONTEKSTĀ	69
4.1. Cilvēkkapitāla indeksa pielietošana teritoriju salīdzināšanai	69
4.2. Kopīgais un atšķirīgais – reģionālais, pašvaldību un lokālais līmenis	70
4.3. Rādītāji un kvalitātes jeb kvantitatīvā un kvalitatīvā pieeja	71
5. TERITORIJU SOCIĀLĀ POTENCIĀLA VĒRTĒJUMS – REZULTĀTI IZPĒTES TERITORIJĀS	78
5.1. Teritoriju cilvēkkapitāls Latvijā	78
5.2. Reģionālais līmenis – plānošanas reģioni	83
5.3. Pašvaldību līmenis – Jaunpils, Ķekavas un Salacgrīvas novadi	87
5.3.1. Vispārēja informācija par izpētes teritorijām	87
5.3.2. Iedzīvotāji un sabiedrības struktūra	89
5.3.3. Iedzīvotāju līdzdalība	90
5.3.4. Sociālā mijiedarbība un kopienu aktivitāte	92
5.4. Lokālais līmenis – ciemi un teritoriālās kopienas	109
6. TERITORIJU SOCIĀLĀ POTENCIĀLA NOVĒRTĒŠANAS IESPĒJAS	113
6.1. Teritoriju attīstības novērtēšanas līdzšinējās pieejas	115
6.2. Nozīmīgākie faktori teritoriju sociālā potenciāla novērtēšanai	119
SECINĀJUMI	124
Priekšlikumi turpmākiem pētījumiem	126
IZMANTOTĀ LITERATŪRA	127
Nepublicētie materiāli	140
PIELIKUMI	141

ATTĒĻU SARAKSTS

3.1.attēls	Ilgtspējīgas attīstības modeļa mūsdienu izpratne	34
3.2.attēls	Latvijas teritorijas attīstības plānošanas sistēma un attīstības uzraudzības formas	50
3.3.attēls	Attīstības uzraudzības ietvars Rīgas reģionā	53
3.4.attēls	Rīgas pilsētas piemērs – Stratēģijas Uzraudzības Sistēma	55
3.5.attēls	Rīgas metropoles areāls un priekšlikumi teritoriālo datu sistēmas izveidei	59
3.6.attēls	Teritoriālās statistiskās vienības pagasta modelis lauku telpā un piepilsētā	60
5.1.attēls	Teritoriju cilvēkkapitāla indekss Latvijas pašvaldību attīstības novērtēšanai 2015.gadā	79
5.2.attēls	Sociālā potenciāla vērtēšanas pieeja lokālā līmenī – Jaunpils ciema piemērs	111

TABULU SARAKSTS

4.1.tabula	Teritoriju cilvēkkapitāla indeksa komponentrādītāju svaru koeficienti	70
4.2.tabula	Iedzīvotāju un sabiedrības struktūras, iedzīvotāju līdzdalības, sociālās mijiedarbības un kopienu aktivitātes novērtēšanas iespējas dažādos teritoriālajos līmeņos	71
4.3.tabula	Iedzīvotāju un sabiedrības kā sociālā potenciāla veidotāju un iedzīvotāju līdzdalību raksturojošie rādītāji reģionālā līmenī	72
4.4.tabula	Iedzīvotāju un sabiedrības kā sociālā potenciāla veidotāju raksturojošie rādītāji pašvaldību līmenī	73
4.5.tabula	Iedzīvotāju un sabiedrības kā sociālā potenciāla veidotāju raksturojošie rādītāji lokālā līmenī	73
4.6.tabula	Iedzīvotāju līdzdalību raksturojošie rādītāji pašvaldību līmenī	74
4.7.tabula	Iedzīvotāju līdzdalību un sabiedrības organizāciju raksturojošie rādītāji lokālā līmenī	75
4.8.tabula	Sociālās mijiedarbības un kopienu aktivitāti noteicošie faktori	76
4.9.tabula	Sociālo mijiedarbību un kopienu aktivitāti raksturojošie rādītāji lokālā līmenī	77

5.1.tabula	Iedzīvotāju un sabiedrības kā sociālā potenciāla veidotāju un iedzīvotāju līdzdalību raksturojošie rādītāji plānošanas reģionos	84
5.2.tabula	Izpētes teritorijas raksturojošā informācija par iedzīvotāju struktūru un sociāli ekonomiskajām aktivitātēm pašvaldībās – Jaunpils, Ķekavas un Salacgrīvas novados	88
5.3.tabula	Iedzīvotāju un sabiedrības kā sociālā potenciāla veidotāju raksturojošie rādītāji Jaunpils, Ķekavas un Salacgrīvas novados	90
5.4.tabula	Iedzīvotāju līdzdalību raksturojošie rādītāji Jaunpils, Ķekavas un Salacgrīvas novados	91
5.5.tabula	Sociālo aktivitāšu formas un sociālā potenciāla vērtējums Jaunpils novadā	94
5.6.tabula	Sociālo aktivitāšu formas un sociālā potenciāla vērtējums Ķekavas novadā	99
5.7.tabula	Sociālo aktivitāšu formas un sociālā potenciāla vērtējums Salacgrīvas novadā	105

PIELIKUMI

1.pielikums	Teritoriju cilvēkkapitāla indeksa aprēķināšanas metodika	142
2.pielikums	Darbspējas vecuma iedzīvotāju īpatsvars Latvijas pašvaldībās 2014.gadā	145
3.pielikums	Pirms darbspējas vecuma iedzīvotāju īpatsvars Latvijas pašvaldībās 2014.gadā	146
4.pielikums	Iedzīvotāju augstākās izglītības līmenis Latvijas pašvaldībās 2011.gadā	147
5.pielikums	Iedzīvotāju skaita izmaiņas Latvijas pašvaldībās 2010.-2015.gadā	148
6.pielikums	Bezdarba līmenis Latvijas pašvaldībās 2014.gadā	149
7.pielikums	Vēlētāju aktivitāte Eiropas Parlamenta vēlēšanās Latvijas pašvaldībās 2014.gadā	150
8.pielikums	Vēlētāju aktivitāte Latvijas pašvaldību vēlēšanās 2013.gadā	151
9.pielikums	NVO skaits uz 1000 iedzīvotājiem Latvijas pašvaldībās 2012.gadā	152

IEVADS

Teritoriju attīstības potenciāla novērtēšana ir viens no plānošanas procesa etapiem esošās situācijas apzināšanai un atbilstošas attīstības politikas noteikšanai. Praksē galvenokārt tiek kompleksi analizēti teritoriju dabas, ekonomiskie, sociālie un kultūras aspekti, taču kā viens no svarīgākajiem parasti tiek akcentēts tieši sociālais aspekts (Putnam, 2000; Chazdon, Lott, 2010). Teritoriju sociālā potenciāla aspektu novērtēšana un uzraudzība mūsdienās ir kļuvis par vienu no aktuālākajiem jautājumiem teritoriju attīstības plānošanā, kas ir cieši saistīts ar sadarbības jeb komunikatīvo procesu.

Pēdējās desmitgadēs teritoriju attīstības plānošanā galvenokārt dominē uz izpēti balstītā tradicionālā plānošanas pieeja, taču arvien biežāk tiek izmantoti komunikatīvās jeb sadarbības plānošanas principi, kas uzskatāmi par piemērotākiem, lai pielāgotos pārmaiņām telpā un sabiedrībā. Mūsdienās pastāv plaša interese par to, kā plānošanas procesu padarīt atraktīvāku un pieejamāku sabiedrībai. Visbiežāk šeit tiek minētas tādas pieejas kā komunikatīvā plānošana, telpiskās attīstības plānošana un publiskā – privātā partnerība (van Rij, 2007). Šīs pieejas tiek izmantotas, lai veicinātu plānošanas procesus, kuros valsts un privātā sektora puses kopīgi attīstīta telpu ar mērķi paaugstināt telpisko kvalitāti. Praksē termini komunikatīvā plānošana, telpiskās attīstības plānošana un publiskā – privātā partnerība tiek lietoti plašākā nozīmē. Šīs pieejas bieži risina viena un tā paša veida jautājumus un pārklājas viena ar otru.

Teritoriju attīstības plānošanā vienmēr aktuāls ir jautājums kā plānošanas procesā iesaistīt pēc iespējas lielāku sabiedrības daļu un padarīt to pieejamu visām interešu grupām. Pasaules praksē pastāv dažādas pieejas sabiedrības līdzdalības nodrošināšanai attīstības plānošanā un bieži tiek uzsvērta sabiedrības potenciāla un kopienu esamības nozīme attīstības procesos (Chaskin, 1997; Mandell, 2010). Lai plānošanas procesu padarītu pēc iespējas pieejamāku, plānošanas teorijā kā tipiskākā pieeja tiek minēta komunikatīvā plānošana, iesaistot jaunas sabiedrības grupas, partnerības un tīklojumus (Healey, 1997). Komunikatīvā pieeja vieš sabiedrības uzticību un sekmē apkārtējiem apstākļiem pielāgoties spējīgu pārvaldību, nodrošinot sistemātisku attīstības procesu novērtēšanu un iegūto rezultātu izmantošanu (Albrechts, 2004). Plānošana šādā veidolā ir process, kurā sabiedrība un atsevišķas

sociālās grupas mijiedarbojoties realizē savas kolektīvās vēlmes – komunikatīvās plānošanas procesam jābūt cik vien iespējams iekļaujošam (Healey, 2003). Šāda pieeja liek izvērtēt sabiedrības jeb sociālā potenciāla nozīmi attīstības procesos.

Pētījuma kontekstā ar teritoriju sociālo potenciālu saprot sabiedrības aktivitāti un indivīda vai sabiedrības grupu realizācijas iespējas. Nereti tiek uzsvērtā sociālā potenciāla nozīme teritoriju un vietu attīstībā, taču tas bieži netiek analizēts vai arī tiek vērtēts, izmantojot kvantitatīvu pieeju un netiek pievērsta uzmanība tādiem svarīgiem aspektiem kā riskētgrībošo, iniciatīvas nesošo, līderu esamības, sabiedrības un pārvaldības hierarhijas, horizontālo saikņu u.c. jautājumiem.

Cilvēku sociālo, kultūrdzīves, saimniecisko un dzīves vides komfortu teritorijās pamatā veido pati pozitīvā darbība un sociāli saiknotā kopdzīve. Tā lielā mērā ir atkarīga no teritorijā esošā iedzīvotāju kopuma struktūras, kurā būtiskākais ir pietiekama aktīvo sociālo grupu esamība, labvēlīga sociālā vide, kuru nodrošina pietiekams sekotājgrupu kopums un sabiedrības organizētības vai organizēšanās spējas. Aktīvās sabiedrības daļas pietiekams lielums jeb īpatsvars un sociāli organizētā darbība ir divi pamatkritēriji teritoriālo kopienu rīcībspējas jeb sociālā potenciāla vērtēšanai.

Teritoriju sociālā potenciāla vērtēšana ir nepieciešama teritoriju attīstības atbalsta, veicināšanas vai veidošanas noteikšanai, ņemot vērā, ka teritorijas pēc to sociālā potenciāla Latvijā šodien ir ļoti atšķirīgas un ir nepieciešama mērķtiecīgi izvēlēta, teritoriāli diferencēta reģionālās attīstības instrumentu izmantošana. Viena no lielākajām problēmām Latvijā, kas izveidojusies pēdējā desmitgadē ir ne tikai iedzīvotāju emigrācija no teritorijām, bet, šajā procesā pirmām kārtām – aktīvo iedzīvotāju izbraukšana, kā rezultātā daudzas teritorijas piedzīvojušas dziļu to sociālā potenciāla jeb kopienu rīcībspējas eroziju.

Promocijas darba “Teritoriju sociālais potenciāls: novērtēšanas iespējas un nozīme attīstības plānošanā” izstrādē izvērtētas un noteiktas teritoriju sociālo potenciālu raksturojošas kvalitātes un rādītāji ar kuru palīdzību iespējams diagnosticēt teritoriju attīstības stāvokli, lai pamatotu reģionālās attīstības instrumentu izvēli un piemērošanu. Izvēlēto rādītāju sastāvā iekļauti gan kvantitatīvie, gan mērāmi kvalitatīvie rādītāji un to izvēle lielā mērā ir vērsta uz sociālo procesu cēloņu izpratni un raksturojumu.

Pētījumā tiek analizēti vairāki sabiedrības sociālo potenciālu noteicošie raksturlielumi – iedzīvotāji un sabiedrības struktūra, iedzīvotāju līdzdalība, kā arī sociālā mijiedarbība un kopienu aktivitāte. Sniegti priekšlikumi teritoriju sociālā potenciāla vērtēšanai Latvijā pieejamo datu kontekstā dažādos līmeņos – reģionālā, pašvaldību un lokālā.

Darbs strukturāli ietver ievadu, sabiedrības rīcībspējas un teritoriju sociālā potenciāla sapratnes skaidrojumu, izmantoto metožu un izpētes teritoriju aprakstu, teorētiskās nostādnes jeb galvenos izpētes objektus, pieeju teritoriju sociālā potenciāla novērtēšanai Latvijā pieejamo datu kontekstā, pētījuma rezultātus, diskusijas sadaļu, secinājumus, izmantoto literatūras avotu sarakstu un pielikumus.

Ievadā sniegta informācija, kas pamato darba veikšanas vajadzību, formulē darba aktualitāti, mērķi, uzdevumus un darba novitāti. Atsevišķā sadaļā skaidrota teritoriju sociālā potenciāla sapratne, kā arī mērīšanas un novērtēšanas aspekti. Metožu sadaļa skaidro darba veikšanas metodiku, izmantotās informācijas avotus, izvēlētos sociālā potenciāla novērtēšanas raksturlielumus un izpētes teritorijas. Teorētiskās nostādnes ietver attīstības jēdziena, ilgtspējas principu un nozīmīgāko ģeogrāfisko konceptu skaidrojumu, līdzšinējo pētījumu attīstības plānošanas un uzraudzības jomā apskatu, kā arī sociālo jautājumu nozīmes analīzi attīstības procesos. Atsevišķā sadaļā piedāvāta pieeja teritoriju sociālā potenciāla novērtēšanai Latvijā pieejamo datu kontekstā. Pētījuma rezultātu sadaļā tiek skaidroti iegūtie rezultāti izpētes teritorijās, kas iztirzāti diskusijas sadaļā. Darba noslēgumā sniegti kopējie pētījuma secinājumi, izveidots darbā izmantoto literatūras avotu saraksts.

Promocijas darba “Teritoriju sociālais potenciāls: novērtēšanas iespējas un nozīme attīstības plānošanā” izstrādē nozīmīgs pienesums ir līdzdalība Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes ES Eiropas Sociālā fonda 1.1.1.2. aktivitātes līdzfinansētā pētnieciskajā projektā „Inovatīvu reģionālās attīstības diagnostikas instrumentu izstrāde” (Vienošanās Nr. 2013/0057/1DP/1.1.1.2.0/13/APIA/VIAA/065) zinātniskā asistenta statusā.

Izpētes jautājums

Galvenā problēma jeb izpētes jautājums ir attīstības cēloņsakarību un sociālo dzinējspēku nozīmes novērtēšana teritoriju attīstībā, sabiedrības attīstības potenciālu aplūkojot sabiedrības struktūras, iedzīvotāju līdzdalības un sociālās mijiedarbības aspektos. Šī jautājuma izpētei kvantitatīvi un kvalitatīvi analizēti sabiedrības rīcībspējas un līdzdalības veicinošie un bremsējošie faktori, kam ir izšķiroša nozīme teritoriju un vietu attīstībā.

Darba mērķis

Pētījuma mērķis ir novērtēt sabiedrības jeb sociālā potenciāla nozīmi teritoriju attīstībā, kā arī noteikt tā novērtēšanas iespējas, adaptējot to dažādu Latvijas teritoriju gadījumos.

Darba uzdevumi

- nostiprināt sociālā potenciāla kā būtiska teritoriju un vietu attīstības resursa sapratni un identificēt tā galvenos raksturlielumus;
- izvērtēt Latvijas un pasaules praksē izmantotās pieejas attīstības plānošanā, uzraudzībā un novērtēšanā, identificējot informācijas un datu pieejamības iespējas un problēmas;
- izstrādāt pieeju teritoriju sociālā potenciāla novērtēšanai Latvijā pieejamo datu kontekstā;
- novērtēt izvēlētu, tipisku teritoriju un vietu sociālo potenciālu, kas ietver sabiedrības struktūras, iedzīvotāju līdzdalības, kā arī sociālās mijiedarbības un kopienu aktivitātes aspektus;
- izvērtēt teritoriju sociālā potenciāla novērtēšanas iespējas un sniegt priekšlikumus vietējiem apstākļiem piemērotai uzraudzībai.

Izpētes rezultāti un novitāte

- priekšlikumi kompleksai – kvantitatīvai un kvalitatīvai teritoriju attīstības sociālo aspektu uzraudzībai, kas balstīta galvenokārt uz attīstības cēloņsakarību novērtēšanu;
- izstrādāta teritoriju sociālā potenciāla novērtēšanas pieeja, ko iespējamas adaptēt dažādu Latvijas teritoriju gadījumos – reģionālā, pašvaldību un lokālā līmenī;
- komunikatīvas jeb sadarbības procesā balstītas teritoriju sociālā potenciāla novērtēšanas un uzraudzības pieejas izmantošana.

Promocijas darba rezultātu aprobācija

Promocijas darba izstrādes laikā darba autors ir sagatavojis zinātniskās publikācijas un referātu tēzes konferenču rakstu krājumos par pētnieciskā darba procesā iegūtajiem rezultātiem un piedalījies starptautiska mēroga konferencēs.

Dalība konferencēs

Nordic – Baltic Partnership Conference “Planning Resilient and Livable Regions”. Igaunijas Dzīvības zinātņu universitāte, Tartu, Igaunija. 2015.gada 24.septembris. Ziņojums “Transforming Riga Region”.

Regional Studies Association Annual Conference “Global Growth Agendas: Regions, Institutions and Sustainability”. Università Cattolica del Sacro Cuore, Piacenza, Itālija. 2015.gada 25.-27.maijs. Ziņojums “The socio-spatial structuration in Riga metropolitan region”. Līdzautors P.Šķiņķis.

16th Annual International Scientific Conference “Economic Science for Rural Development”. Latvijas Lauksaimniecības Universitāte, Ekonomikas un Sabiedrības attīstības fakultāte, Jelgava, Latvija. 2015.gada 24.aprīlis. Ziņojums “Qualities and Indicators for Social Capital Assessment”. Līdzautori P.Šķiņķis, M.Ušča.

USEAct Thematic Network International Conference “From Urban Sprawl to Adaptive Reuse: a Sustainable Future for Our Cities”. Complesso Monumentale di San Domenico Maggiore Sala del Capitolo, Neapole, Itālija. 2015.gada 23.aprīlis. Ziņojums “Urban Transformation Actions of Riga Metropolitan Area”.

Latvijas Universitātes 73.zinātniskā konference. Apakšsekcija “Teritorijas, resursi un plānošana”. Latvijas Universitātes Ģeogrāfijas un Zemes zinātņu fakultāte, Rīga, Latvija. 2015.gada 6.februāris. Ziņojums “Novada sociālā potenciāla „kartēšana”: pieeja un metodes Jaunpils gadījumā”. Līdzautori P.Šķiņķis, K.Kaugurs.

Latvijas Universitātes 72.zinātniskā konference. Sekcija "Reģionālās attīstības diagnostikas instrumenti: konceptuālais ietvars un metodoloģiskās problēmas". Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultāte, Rīga, Latvija. 2014.gada 6.februāris. Ziņojums “Sabiedrības rīcībspēja – sadarbības un komunikatīvie aspekti teritoriju attīstībā”.

VI International Conference “Management Theory and Practice: Synergy in Organisations”. Tartu Universitāte, Tartu, Igaunija. 2013.gada 11.-12.aprīlis. Ziņojums “Social potential: Cooperation and communicative aspects in development planning”.

Latvijas Universitātes 71.zinātniskā konference. Apakšsekcija “Teritorijas, resursi un plānošana”. Latvijas Universitātes Ģeogrāfijas un Zemes zinātņu fakultāte, Rīga, Latvija. 2013.gada 31.janvāris. Ziņojums “Teritoriālās statistikas problēmas – Rīgas reģiona piemērs”. Līdzautors A.Pužulis.

Latvijas Universitātes 70.zinātniskā konference. Apakšsekcija “Teritorijas, resursi un plānošana”. Latvijas Universitātes Ģeogrāfijas un Zemes zinātņu fakultāte, Rīga, Latvija. 2012.gada 2.februāris. Ziņojums “Sociālais potenciāls, tā novērtēšanas iespējas un nozīme attīstības plānošanā”.

International Conference “European Integration and Baltic Sea Region: Diversity and Perspectives”. Latvijas Universitāte, Rīga, Latvija. 2011.gada 26.-27.septembris. Ziņojums “Monitoring as a Tool for Collaborative Planning in Riga Region”. Līdzautors P.Šķiņķis.

9th International Scientific Conference „Legal, Political and Economical Initiatives Towards Europe of Knowledge”. Kauņas Tehnoloģiskās Universitātes Eiropas Institūts, Kauņa, Lietuva. 2011.gada 15.aprīlis. Ziņojums „Development Policy Monitoring Issues – Regional and Local Experiences in Riga Region”. Līdzautors P.Šķiņķis.

Publikācijas saistībā ar promocijas darba tēmu

Šķiņķis P., Cimdiņš R. 2015. Teritoriju ilgspējas novērtēšana. *Jaunas pieejas sociālās attīstības mērīšanā: cilvēki, teritorijas, pašvaldības*. Rīga: Latvijas Universitāte. pp.307-325. Publicēta.

Šķiņķis P., Vilka I., Cimdiņš R., Ušča M. 2015. Rīcībspējas novērtēšana teritorijās. *Jaunas pieejas sociālās attīstības mērīšanā: cilvēki, teritorijas, pašvaldības*. Rīga: Latvijas Universitāte. pp.281-306. Publicēta.

Cimdiņš R., Šķiņķis P., Kaugurs K. 2015. Community Structure and Elements Affecting Its Activity: Case of Jaunpils County. *Proceedings of the International Scientific Conference - Economic Science for Rural Development*. Jelgava: Latvia University of Agriculture. pp.151-159. Publicēta.

Cimdiņš R., Šķiņķis P., Ušča M. 2015. Qualities and Indicators for Social Capital Assessment. *Proceedings of the International Scientific Conference - Economic Science for Rural Development*. Jelgava: Latvia University of Agriculture. pp.186-195. Publicēta.

Cimdiņš R. 2013. Social potential: Cooperation and communicative aspects in development planning. *Management Theory and Practice: Synergy in Organisations*. Tartu: University of Tartu. pp.92-108. Publicēta.

Cimdiņš R., Šķiņķis P. 2011. Monitoring as a Tool for Collaborative Planning in Riga Region. *European Integration and Baltic Sea Region: Diversity and Perspectives*. Rīga: The University of Latvia Press. pp.460-469. Publicēta.

Cimdiņš R., Šķiņķis P. 2011. Development Policy Monitoring Issues – Regional and Local Experiences in Riga Region. *European Integration Studies: Research and Topicalities No.5*. Kaunas: Institute of Europe, Kaunas University of Technology. pp.14-19. Publicēta.

Līdzdalība zinātniskajos projektos

Dalība pētnieciskajā projektā Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultātē, ES Eiropas Sociālā fonda 1.1.1.2. aktivitātes līdzfinansētā projekta „Inovatīvu reģionālās attīstības diagnostikas instrumentu izstrāde” (Vienošanās Nr. 2013/0057/1DP/1.1.1.2.0/13/APIA/VIAA/065) ietvaros. Zinātniskais asistents.

Pateicības

Izsaku pateicību par ieguldījumu un veltīto laiku studiju procesā un promocijas darba izstrādes laikā darba zinātniskajam vadītājam asoc.prof. Pēterim Šķiņķim, LU Ģeogrāfijas un Zemes zinātņu fakultātes akadēmiskajam personālam, kā arī LU Sociālo zinātņu fakultātes ES Eiropas Sociālā fonda projekta „Inovatīvu reģionālās attīstības diagnostikas instrumentu izstrāde” komandai. Paldies Rīgas plānošanas reģiona kolēģiem par atbalstu un iespēju apvienot studiju procesu ar darba pienākumiem. Īpašs paldies ģimenei un draugiem par sapratni, atbalstu un pacietību.

1. SABIEDRĪBAS RĪCĪBSPĒJA UN TERITORIJU SOCIĀLAIS POTENCIĀLS

1.1. Teritoriju sociālā potenciāla sapratne

Sarūkošais iedzīvotāju skaits vairumā Latvijas teritoriju iet roku rokā ar sarūkošiem pašvaldību resursiem, līdz ar to palielinās nozīme tam, kādos virzienos nepieciešams investēt jau tā sarūkošos līdzekļus, lai tie efektīvi sniegtu atdevi. Viens no šiem virzieniem ir sociālā kapitāla stiprināšana.

Sociālais kapitāls ir galvenais sabiedrības aktivitāti veidojošais un noteicošais faktors (Putnam, Goss, 2000; Saegert et.al., 2001), tāpēc tā novērtēšanai ir īpaša nozīme gan teritorijas atbalsta veida izvēlē reģionālās politikas ietvaros, gan vietējās sabiedrības kopdzīves organizēšanā un stiprināšanā. Cilvēku sociālo, ekonomisko un dzīves vides kvalitāti galvenokārt nosaka sabiedrības spēja sociāli mijiedarboties un sadarboties (Helliwell, Putnam, 2004; Chaskin et.al., 2006). Tas lielā mērā ir atkarīgs no teritorijā esošās sabiedrības struktūras, kurā būtiskākais ir pietiekama aktīvo sociālo grupu mijiedarbība aktivitātēs un kopienu saikņu esamība, kas raksturo teritorijas sociālā kapitāla kvalitāti – promocijas darba autors to definē kā teritorijas sociālo potenciālu. Individīda vai atsevišķu sabiedrības grupu aktivitāte un realizācijas iespējas ir galvenie sociālā potenciāla raksturlielumi. Tieši aktīva sociālā mijiedarbība ir priekšnosacījums teritorijas dzīvīguma un labvēlīgas sociālās vides uzturēšanai (Peterman, 2000; Mandell, 2010), kur aktīvās sabiedrības daļas pietiekams lielums un sociāli organizēta darbība ir kopienas aktivitāti ietekmējošie galvenie pamatelementi.

Teritorijas pēc to sociālā potenciāla Latvijā šodien ir ļoti atšķirīgas, ko lielā mērā ietekmējuši pēdējās desmitgades nelabvēlīgie sociāli ekonomiskie procesi un ar to saistīta ievērojama iedzīvotāju skaita samazināšanās, īpaši no pilsētām attālākās lauku teritorijās. Lai izprastu sociālā kapitāla kvalitātes, kā arī atsevišķu sabiedrības struktūras elementu nozīmi teritoriju attīstībā ir nepieciešams identificēt arī sociālo aktivitāšu mērogu. Izpētei nepieciešams izvēlēties iespējami reprezentatīvas teritorijas dažādos mērogos, kas liecina par priekšnosacījumiem sociālo kvalitāšu un aktivitāšu klātbūtnei. Promocijas darbā šim nolūkam teritoriju sociālā potenciāla novērtēšanai autors izvēlējies reģionālo, pašvaldību un lokālo (ciemu, kopienu) līmeni.

1.2. Teritoriju sociālā potenciāla mērīšana un novērtēšana

Promocijas darbā teritoriju attīstības potenciāla novērtēšanā tiek likts uzsvars uz sociālajiem jautājumiem, tomēr kopumā attīstības potenciāls tiek skatīts kompleksi, ņemot vērā ne tikai sociālos aspektus, bet arī telpiskos un ekonomiskos aspektus, kas kalpo par priekšnoteikumiem teritoriju attīstībai.

Sabiedrības rīcībspējas jeb teritoriju sociālā potenciāla sapratnē, galvenās kvalitātes, kas ļautu spriest par tā klātbūtni ir pietiekams aktīvās sabiedrības daļas īpatsvars, spēja līdzdarboties un pielāgoties pārmaiņām, personības / sociālo grupu realizācijas iespējas, sadarbība un iesaiste lēmumu pieņemšanā, spēja sasniegt optimālu dzīves līmeni, organizēta sabiedrības darbība, līderu esamība u.c. Tomēr šādu kvalitāšu mērīšanai un novērtēšanai bieži trūkst pieejamās informācijas un kvantitatīva pieeja šajā gadījumā nav piemērota, jo statistiski šādi dati gluži vienkārši netiek apkopoti.

Ja pieņemam, ka sociālais potenciāls ir sociālā kapitāla kvalitāte, tad būtu svarīgi noskaidrot kādi ir galvenie sociālā kapitāla raksturlielumi. Sociālā kapitāla novērtēšanu var veikt, ņemot vērā dažādus, konkrētā teritorijā pieejamus rādītājus. To atlase ir atkarīga no analīzes mērķa (nozares), analīzes dimensijas un pieejamajiem datiem. Bieži vien dati ir pieejami par atšķirīga mēroga teritoriālām vienībām (statistikas vienībām, administratīvām teritoriālām vienībām utt.), par dažādiem laika periodiem un ar nenoteiktu biežumu (Chaskin, et.al. 2006). Tajā pašā laikā – lai gan arvien vairāk datu tiek iegūti un analizēti, kā arī dažādi atspoguļoti, bieži tie ir nepieejami vietējām kopienām un pat pašvaldībām (Coulton, Hollister, 1998), kas potenciāli būtu tiešākie šādu datu izmantotāji. Tādēļ promocijas darbā īpaša uzmanība vērsta uz to, lai sociālā kapitāla novērtēšanā izmantotie rādītāji būtu pēc iespējas vieglāk pieejami ikvienam interesentam par konkrētu teritoriju.

Lai sociālajam kapitālam būtu iespēja veidoties un uzkrāties, nepieciešams analizēt datus par vairākām rādītāju dimensijām:

1. **Iedzīvotāji un sabiedrības struktūra;**
2. **Iedzīvotāju līdzdalība;**
3. **Sociālā mijiedarbība un kopienu aktivitāte.**

Tomēr jāņem vērā arī mērogs, kādā tiek veikta sociālā kapitāla novērtēšana – reģionālā un lokālā mērogā rādītāju dimensijas var būt kopīgas, tomēr konkrēti rādītāji un kvalitātes visdrīzāk šajos līmeņos būs atšķirīgas gan no rādītāju, kas vislabāk raksturo sociālo kapitālu, gan arī no izvēlēto rādītāju datu pieejamības viedokļa dažādos līmeņos.

Katra no augstāk minētajām dimensijām skaidrota konkrētāk:

Iedzīvotāji un sabiedrības struktūra ir sociālā kapitāla radītāji konkrētā teritorijā, tādēļ būtisks ir šo iedzīvotāju raksturojums kā sociālā kapitāla veidošanās vides fons. Analīzē būtu jāņem vērā iedzīvotāju skaits, tā izmaiņu tendences teritorijā, vecuma struktūra, nodarbinātība, izglītības līmenis u.c. iedzīvotājus un sabiedrības struktūru raksturojošus rādītājus.

Iedzīvotāju līdzdalība tiešā veidā norāda uz iedzīvotāju aktivitāti teritorijā. Līdzdalību var analizēt, ņemot vērā vairākus rādītājus – aktivitāti vēlēšanās, NVO skaitu uz 1000 iedzīvotājiem teritorijā, ieviesto ES projektu skaitu un to finanšu apjomu, aktivitāti attīstības plānošanas procesos (piem., publiskajās apspriedēs), iesaisti ārpusdarba aktivitātēs (radošajos kolektīvos). Pie iedzīvotāju līdzdalības un aktivitātes būtu pieskaitāma arī tāda parādība kā vietējo teritoriālo kopienu esamība un rīcība. Šādas kopienas bieži vien ir neformālas grupas, kas ir grūti identificējamas un kuru izpētei atbilstošas būtu neliela mēroga teritorijas nevis novadi.

Sociālā mijiedarbība un kopienu aktivitāte attiecas uz indivīdu līmeni un atsevišķām sabiedrības grupām – viņu ikdienas kontaktiem, neformālo pilsonisko aktivitāti, savstarpējo komunikāciju, vispārējo sabiedrības līdzdalību. Sociālā mijiedarbība un kopienu aktivitāte ir cieši saistīta ar teritoriālās piederības un lokālpatriotisma apziņu. Šie rādītāji tiešā veidā norāda uz sociālā kapitāla esamību teritorijā, tomēr ir visgrūtāk “mērāmi” un līdz ar to novērtēšanas iespējas ir apgrūtinātas.

Plānošanas speciālisti, sabiedriskie darbinieki un pašvaldību amatpersonas tikai iegūtu, ja veiktu sociālā kapitāla kvalitātes (sociālā potenciāla) novērtēšanu, tādējādi spējot labāk plānot un piešķirt nepieciešamos finansiālos un personāla resursus konkrētu uzdevumu īstenošanai. Sabiedrības grupas un kopienas, kurām ir spēcīgs sociālais kapitāls ir labāk sagatavotas, lai risinātu ilgtermiņa problēmas un īstenotu ambiciozus mērķus, kamēr kopienām, kurām trūkst pienācīga sociālā

kapitāla, nepieciešami sagatavošanās darbi un kapacitātes palielināšana, pirms tās ir gatavas ilgtermiņa izaicinājumiem (Chazdon, Lott, 2010).

Darbā identificēti galvenie faktori, kas nosaka sabiedrības grupas vai kopienas sociālās aktivitātes līmeni ar iespēju diagnosticēt kopienas sociālo kapitālu – spēju nodrošināt sadarbību un veicināt ilgtermiņa attīstības iniciatīvas, kas prasa ievērojamu finansiālo un profesionālo ieguldījumu. Identificējot galvenos kopienu sociālā kapitāla faktoros, ņemta vērā atbilstošas informācijas nepietiekamības un datu nepieejamības situācija, piedāvājot netradicionālus un alternatīvus datu iegūšanas veidus, kas pamatā balstīti uz komunikāciju ar izvēlēto teritoriju speciālistiem noteiktā jomā. Ņemot vērā komunikatīvās plānošanas koncepciju šādu pieeju sauc par komunikatīvo uzraudzību.

Lai varētu veikt teritoriju sociālā potenciāla novērtēšanu no sabiedrības aktivitātes un līdzdalības viedokļa, būtu jāņem vērā vismaz šādi aspekti:

Formālā pilsoniskā līdzdalība – viens no vispārējiem līdzdalības faktoriem, kas norāda uz sabiedrības aktivitāti un iesaistīšanos ir dalība Eiropas, nacionālās un pašvaldību vēlēšanās – gan no vēlētāju aktivitātes, gan politisko kandidātu un partiju aktivitātes viedokļa. Formālo pilsonisko līdzdalību var attiecināt arī uz līdzdalību vietējā un reģionālajā plānošanas procesā, dalībā vietējās pārvaldes sēdēs, darba grupās un citās aktivitātēs, kas veicina veselīgu sabiedrības pašpārvaldi.

Uzņēmējdarbības formas un aktivitātes – svarīgs faktors ir mazās un vidējās uzņēmējdarbības (MVU) aktivitāte, kas atklāj vietējās sabiedrības uzņēmējdarbību orientētas domāšanas esamību. Lai gan parasti biznesa orientēta ir tikai neliela daļa no kopienas iedzīvotājiem (aptuveni 3 – 5 % no iedzīvotāju skaita), šīs personas pārējo sabiedrību ietekmē visvairāk. Kaut arī vispārējā statistika, piemēram, MVU skaits, nodarbinātības līmenis, atalgojuma līmenis u.c., dod zināmu izpratni par vispārējo ekonomisko situāciju, tomēr tas reti dod padziļinātu un praktisku izpratni par faktoriem, kas virza ekonomisko aktivitāti kopienā. Šo situāciju drīzāk raksturotu tādas kvalitātes kā vietējo uzņēmumu apmeklētāju un sniegto pakalpojumu skaits mēnesī, uzņēmumu darbības jomas un reputācija, “ēnu” ekonomikas īpatsvars u.c.

Nevalstisko organizāciju struktūra un aktivitātes – ievērojams faktors sabiedrības sociālā kapitāla stāvokļa un līdzdalības novērtēšanai ir aktīvo nevalstisko organizāciju (NVO) skaits. Lai arī bieži NVO darbība ir kampaņveidīga un ir saistīta

ar noteiktu finanšu līdzekļu piesaisti, tomēr arī tas liecina par vietējās kopienas iniciatīvām noteiktu kopīgu mērķu sasniegšanā. Šeit svarīgi ir novērtēt NVO darbības virzienus, īstenoto aktivitāšu finansiālo ietilpību, darbības mērogu un teritoriālo ietekmi. Aktīva NVO darbība teritorijā liecina par vietējās sabiedrības vēlmi iesaistīties un spēju vienoties sev svarīgu jautājumu risināšanā un rūpēties par savām ilgtermiņa vajadzībām, kas liecina par ievērojamu sociālā kapitāla klātbūtni.

Neformālā pilsoniskā aktivitāte – NVO pārstāv formālo pusi sabiedrības spējai risināt vietējos izaicinājumus, tomēr ievērojama daļa sabiedrisku aktivitāšu neietilpst formālās un tiesiski regulētās darbībās, ko var dēvēt par neformālo pilsonisko aktivitāti. Pastāv daudz pašu aktīvo iedzīvotāju ierosinātu darbību, kurās sabiedrība var iesaistīties, piemēram, vietējo tradīciju popularizēšanas pasākumi, kopīga komunālā darba un talkošanas aktivitātes, pieaugušo izglītības, mūziklītības pasākumi un citās profesionālās darbības, piemēram, tautas dejas un koru dziedāšana. Bieži tieši amatiermākslas aktivitātēs un citās neformālās pilsoniskās darbībās iesaistās ievērojams iedzīvotāju skaits. Latvijas iedzīvotāju līdzdalība amatiermākslā (kordziedāšana, dejošana tautas deju kolektīvos, dalība amatierteātros u. c.) ir viena no masveidīgākajām pilsoņu brīvā laika pavadīšanas formām, kuras uzturēšanā valsts un pašvaldības iegulda ievērojamus resursus (Daugavietis, 2015).

Komunikācija – par sociālā kapitāla esamību un sociālo aktivitāšu stāvokli norāda sabiedrības vispārējā savstarpējā saziņa jeb komunikācija. Veselīga divvirzienu komunikācija starp iestādēm, uzņēmumiem, organizācijām un iedzīvotājiem norāda uz sabiedrības atvērtību un gatavību iesaistīties kopējās aktivitātēs. Tas liecina arī par vietējās pārvaldības gatavību uzklaut un reaģēt uz vietējo kopienu vajadzībām, kas novērtējams veicot vietējo plašsaziņas līdzekļu satura analīzi, informācijas standos, interneta mājas lapās pieejamās informācijas apjoma un kvalitātes, kā arī publiskās sanāksmēs diskutējamo jautājumu loku analīzi. Dažādi savstarpējās komunikācijas veidi ir nozīmīgs pilsoniskās iesaistīšanās instruments.

Vispārējā sabiedrības līdzdalība – viens no visgrūtāk identificējamiem faktoriem, kas prasa netradicionālu novērtēšanas pieeju, tomēr tas vislabāk nosaka un ilustrē kopienas vispārējās darbības, kas bieži vien paliek nepamanītas. Piemēram, vietējās bibliotēkas, pašvaldības, kultūras centra apmeklētāju skaits, sociālās jomas un nodarbinātības aģentūras pakalpojumu izmantotāju skaits, publisko kultūras un

sporta aktivitāšu biežums un apmeklētāju skaits ir tās kvalitātes, kas liecina par vispārējo sabiedrības līdzdalību. Arī bērnu rotaļu laukumu, parku, skvēru un citu sabiedrisko vietu iekārtošana un izmantošana liecina par līdzdalības darbībām.

Teritoriālā piederība un lokālpatriotisms – šis visdrīzāk ir galvenais, taču visgrūtāk novērtējams faktors. Teritoriālās piederības un lokālpatriotisma novērtēšanai pēc tradicionālām pieejām pastāv ierobežojumi un šo jautājumu analīzei vispiemērotākais ir kvalitatīvs sociāls pētījums. Ņemot vērā, ka šo faktoru praktiski nav iespējams pamatot ar datiem, tas nereti tiek ignorēts. Lai gan tas ir pēdējais no identificētajiem faktoriem, to nedrīkst nepieminēt, jo tas ir būtisks sociālā potenciāla priekšnoteikums saistībā ar visiem iepriekš minētajiem faktoriem. Iedzīvotāji bez teritoriālās piederības un lokālpatriotisma visdrīzāk neieguldīs nekādas pūles, lai uzlabotu fizisko telpu vai sociālo atmosfēru kopienā, līdzīgi kā tas būtu savstarpējās uzticības trūkuma un vispārējās apmierinātības ar dzīvi trūkuma gadījumā. Tādējādi kopienām ar nepietiekamu teritoriālās piederības sajūtu, savstarpējo neuzticību un neapmierinātību ar dzīves kvalitāti ir nepieciešama spēju stiprināšana, pirms tās ir gatavas risināt jebkuru ilgtermiņa pārbaudījumu (Chazdon, Lott, 2010; Mandell, 2010).

Teritoriju sociālā potenciāla mērīšanu un novērtēšanu iespējams veikt izmantojot Latvijas statistikā pieejamos datus, kas raksturo iedzīvotājus un sabiedrības struktūru, kā arī iedzīvotāju līdzdalības aktivitātes. Sarežģītāk ir ar sociālās mijiedarbības un kopienu aktivitāšu identificēšanu un analīzi, kā novērtēšanai ar kvantitatīvajiem rādītājiem nepietiek un visbiežāk nepieciešamā informācija tradicionālā veidā nav pieejama.

2. METODES UN IZPĒTES TERITORIJAS

Teritoriju attīstības potenciāla novērtēšana lielā mērā balstās uz teritoriju un tajā notiekošo procesu salīdzinošu analīzi, izmantojot statistiskās analīzes metodes, novērtējot teritoriju attīstības rādītājus pēc to izmaiņām noteikta laikā. Šobrīd pieejamā statistiskā informācija, kas pilnvērtīgi ļautu raksturot notiekošos procesus ir nepietiekama gan no rādītāju izvēles un operativitātes, gan arī no mēroga un teritoriju un vietu piesaistes viedokļa. To var kompensēt konsultācijas un ekspertu intervijas izpētes teritorijās, kas ļauj radīt kvalitatīvu priekšstatu par izpētes teritorijās notiekošajiem procesiem.

Promocijas darbā izvirzītā mērķa vajadzībām ir nepieciešama plaša informācija par izpētes teritorijām. Piemēram, sociālo aspektu novērtēšanai būtu nepieciešama izvērsta informācija par sabiedrības struktūru, publiskā sektora efektivitāti, sabiedrības saimniecisko aktivitāti, sociālo aktivitāti, iedzīvotāju vajadzībām un kustību, taču ne vienmēr šāda veida informācija ir pieejama. Teritoriju attīstības potenciāla novērtēšanai nepietiek ar formāliem indikatoriem pazīmju raksturošanai, šeit nepieciešams izmantot kvalitatīvās metodes, piemēram, aktīvo sabiedrības grupu identificēšana, sabiedrības struktūras identificēšana, līdzdalības modelēšana, līdzdalības iniciēšana, intervijas, konsultācijas u.c.

Promocijas darba pētījuma galvenā problēma jeb izpētes jautājums ir saistīts ar attīstības cēloņsakarību un sociālo dzinējspēku novērtēšanu. Šī jautājuma izpētei nepieciešama kvalitatīvā analīze, jo statistika neuzrāda, piemēram, riskētgrībošo, iniciatīvas nesošo, līderu esamību, sabiedrības un pārvaldības hierarhiju, horizontālās saiknes, līdzdalības veicinošos un bremzējošos faktorus, kam ir izšķiroša nozīme attīstībā, bet šādām kvalitātēm novērtēšana parasti netiek veikta. Svarīga ir sabiedrības uzbūve, kvalitatīvā struktūra, grupas, aktivitātes potenciāls un citi rādītāji. Tas atkarīgs no fiziskiem, ekonomiskiem, sociāliem un kultūras kontekstiem, kuri katrā valstī ir atšķirīgi – vēsturiskā pieredze, sociālie procesi u.c. Kā šādu uzraudzību veidot un vienlaikus attīstības vērtēšanu saistīt ar atgriezeniskām saiknēm saistītu plānošanu (caur komunikatīvo jeb sadarbības procesu) – tas ir promocijas darba pētījuma risinājumu meklējumu virziens, kas arī nosaka pielietojamās metodes un nepieciešamās informācijas apjomu.

2.1. Materiāli un metodes

Izvēlētās metodes nosaka promocijas darba specifika – sociālo procesu un sabiedrības uzbūves analīze no sociālo aktivitāšu veida un teritoriālā izvietojuma viedokļa ir galvenie pētījumu virzieni. Mērķis ir noteikt rādītājus un kvalitātes sociālā potenciāla novērtēšanai, par pamatu izmantojot informāciju, kas brīvi pieejama dažādu Latvijas statistikas uzturētāju datu bāzēs un iegūta konsultāciju procesā kvalitatīvo rādītāju novērtēšanas gadījumā.

Promocijas darba izstrādes vajadzībām izmantoti sekojoši materiāli un metodes:

Līdzšinējo pētījumu analīze. Teorētisko nostādņu pārskats attīstības jēdziena, ilgtspējas principu kā arī nozīmīgāko ģeogrāfisko konceptu skaidrošanai. Ņemot vērā darba specifiku un sociāli telpisko ievirzi, pastiprināti apskatīta sociālo jautājumu nozīme attīstības procesos – cilvēkkapitāls un sociālais kapitāls kā teritoriju attīstības resurss, kā arī sociālā mijiedarbība, līdzdalība un kopienu aktivitāti noteicošie faktori.

Attīstības plānošanas, uzraudzības un novērtēšanas prakses. Līdzšinējās pieredzes saistībā ar attīstības uzraudzības un attīstības novērtēšanas jautājumiem ārvalstīs un Latvijā. Attīstības procesu novērtēšanas vispārējo principu analīze un sociālo jautājumu uzraudzības prakses. Latvijas praksē izmantotās attīstības uzraudzības pieejas analīze, izvērtējot nacionāla, reģionāla un pašvaldību līmeņa pieredzes. Kā piemēri analizētas Latvijas nacionāla līmeņa, Rīgas plānošanas reģiona un Rīgas pilsētas uzraudzības prakses.

Statistiskās informācijas analīze. Reģionāla un pašvaldību līmeņa attīstības rādītāju analīze Latvijā pēc to izmaiņām noteiktā laikā, analizējot sociāli ekonomiskos rādītājus dinamikā – laika periodā no 2012.gada līdz 2015.gadam.

Cilvēkkapitāla indeksa pielietošana teritoriju salīdzināšanai. Vispārējai kvantitatīvai sociālā potenciāla raksturošanai izmantoti cilvēkkapitāla mērījumi Latvijas pašvaldībās, pielietojot teritoriju cilvēkkapitāla indeksu, kura aprēķiniem izvēlēti 7 rādītāji, kas ietver gan cilvēkresursus, gan cilvēku aktivitāti reprezentējošus komponentus. Teritoriju cilvēkkapitāla indekss ir izstrādāts promocijas darba autora sadarbībā ar ESF projekta „Inovātīvu reģionālās attīstības

diagnostikas instrumentu izstrāde” ekspertiem. Indeksa veidošanā izmantota Latvijas Statistikas institūta zinātnieku izstrādātā teritorijas attīstības indeksa aprēķinā izmantotā standartizācijas metode. Teritoriju cilvēkkapitāla indeksa aprēķini veikti, lai novērtētu teritoriju sociālās attīstības stāvokli Latvijas pašvaldībās uz 2015.gada sākumu. Indeksa aprēķināšanas metodika skaidrota promocijas darba 4.1.sadaļā “Cilvēkkapitāla indeksa pielietošana teritoriju salīdzināšanai” un 1.pielikumā.

Sociālo aspektu novērtēšanai nepieciešamo rādītāju noteikšana. Rādītāju izvēle un noteikšana teritoriju sociālā potenciāla novērtēšanai, izmantojot (1) iedzīvotāju un sabiedrības struktūras, (2) iedzīvotāju līdzdalības un (3) sociālās mijiedarbības un kopienu aktivitātes rādītājus. Noteiktie rādītāji pieejami 2.4.sadaļā “Novērtēšanas raksturlielumi” un detalizēti 4.nodaļā “Pieeja teritoriju sociālā potenciāla novērtēšanai Latvijā pieejamo datu kontekstā”.

Lauka darbs izpētes teritorijās. Gadījuma studijas (*case studies*) dažāda mēroga izpētes teritorijās – reģionālā, pašvaldību un lokālā līmenī. Reģionālā līmenī analizēti 5 Latvijas plānošanas reģioni, pašvaldību līmenī 3 Latvijas pašvaldības – Jaunpils, Ķekavas un Salacgrīvas novadi, lokālā līmenī Jaunpils ciema teritoriālās kopienas. Pašvaldību teritorijās veiktas konsultācijas un intervijas (kopā 8) ar pašvaldības vadību, darbiniekiem un teritorijas attīstības plānošanas speciālistiem. Galveno diskutējamo jautājumu loks interviju un konsultāciju laikā saistās ar pašvaldības lomu sabiedriskās dzīves veicināšanā, sabiedrības struktūru, iedzīvotāju iesaisti un vietējām iniciatīvām, sabiedrisko organizāciju darbību, amatierkolektīvu darbību, novada pamatiedzīvotājiem un ienācējiem, sabiedrības aktīvo daļu, attīstības plānošanas procesa vadību un attīstības izaicinājumiem, sadarbību ar apkārtējām pašvaldībām un novada iekšienē, pašvaldības budžeta prioritātēm, nozīmīgākajiem saimniekošanas veidiem, vadošo uzņēmumu darbības virzieniem u.c.

Saistīto tiesību aktu izvērtēšana. Latvijas teritorijas attīstības plānošanas sistēmu regulējošo normatīvo aktu analīze, tajā skaitā reģionālās attīstības un novērtēšanas, pašvaldību un plānošanas reģionu teritorijas attīstības plānošanas dokumentu izstrādes un sabiedrības līdzdalības jomās.

Teritorijas attīstības plānošanas dokumentu analīze. Nacionāla mēroga, kā arī Latvijas plānošanas reģionu un pašvaldību teritorijas attīstības plānošanas dokumentu analīze izvēlētajās izpētes teritorijās, galvenokārt izvērtējot ilgtspējīgas

attīstības stratēģijās un attīstības programmās noteiktos attīstības mērķus un prioritātes.

Iedzīvotāju aptauja. Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes, ES Eiropas Sociālā fonda projekta „Inovātīvu reģionālās attīstības diagnostikas instrumentu izstrāde” ietvaros veiktā iedzīvotāju aptauja Rīgā un Latvijas reģionos (pētījuma veicējs – tirgus un sabiedriskās domas pētījumu centrs SKDS, 2014.gads). Aptaujā piedalījušies 1805 respondenti un galvenais aptaujas jautājumu loks saistās ar pašvaldību sniegto pakalpojumu izmantošanas intensitāti, iedzīvotāju līdzdalību attīstības plānošanā, iedzīvotāju piedalīšanos brīvprātīgajā darbā, iedzīvotāju prasmēm atrast un izmantot informāciju, iedzīvotāju labklājības līmeni, darba iespējām, pakalpojumu pieejamību u.c. Iedzīvotāju aptaujas rezultāti promocijas darbā pamatā izmantoti vispārējās sabiedrības līdzdalības raksturošanai, galvenokārt Latvijas reģionu gadījumā.

2.2. Informācijas apkopošana un datu avoti

Darba mērķis un izvēlētās metodes nosaka pētījuma izstrādes vajadzībām nepieciešamās informācijas saturu un apjomu – teritoriju un vietu sociālā potenciāla novērtēšanai nepieciešams apkopot gan kvantitatīvo, gan kvalitatīvo informāciju:

- Kvantitatīvā informācija – statistikas dati (Centrālās statistikas pārvaldes datu bāzes, Iedzīvotāju reģistrs, Valsts adrešu reģistrs, Lursoft uzņēmumu datu bāzes, Reģionālās attīstības indikatoru moduļa (RAIM) dati, Centrālās vēlēšanu komisijas dati, plānošanas reģionu un vietējo pašvaldību dati u.c.);
- Kvalitatīvā informācija – ekspertu intervijas un konsultācijas ar pašvaldību attīstības plānotājiem un politiķiem, reģionāla un vietēja līmeņa teritorijas attīstības plānošanas dokumentu analīze, projekta „Inovātīvu reģionālās attīstības diagnostikas instrumentu izstrāde” ietvaros veiktās aptaujas dati.

Izpētei pamatā izmantota informācija, kas konsultāciju procesā iegūta pašvaldībās, kā arī brīvi pieejamie statistikas dati, no kuriem liela daļa iegūta izmantojot Reģionālās attīstības indikatoru moduli (RAIM, 2014), kas vienuviet apkopo dažādu Latvijas datu uzturētāju sniegto informāciju nacionālā, reģionālā un pašvaldību līmenī.

2.3. Izpētes teritorijas

Pētījumā analizētas dažāda mēroga izpētes teritorijas, balstoties gan uz pašreizējo administratīvi teritoriālo dalījumu, gan arī atsevišķu teritoriju un vietu fiziskām un sociālām īpatnībām. Darbā piedāvāta sociālā potenciāla novērtēšanas pieeja un veikta analīze sekojošos mērogos:

- reģionālā līmenī (pieci plānošanas reģioni);
- pašvaldību līmenī (trīs Latvijas pašvaldības – Jaunpils, Ķekavas un Salacgrīvas novadi);
- lokālā līmenī (vietas studijas pašvaldības teritorijā – Jaunpils ciems).

Izpētes teritoriju izvēli saskaņā ar darba uzdevumu galvenokārt nosaka nepieciešamība pēc izpētes veikšanas dažādos līmeņos (reģionālā, pašvaldību, lokālā) un sākotnējā salīdzinošā analīzē konstatētām augstas sociālās aktivitātes pazīmēm pašvaldību un lokālā līmenī.

Reģionālā līmenī kā izpētes teritorijas izvēlēti pieci Latvijas plānošanas reģioni (Rīgas, Vidzemes, Kurzemes, Zemgales un Latgales), veicot to salīdzinošu analīzi par pamatu izmantojot iedzīvotāju, sabiedrības struktūras un iedzīvotāju līdždalības rādītājus. Pastiprināta uzmanība pievērsta Rīgas metropoles areāla jautājumiem, taču ņemot vērā Rīgas plānošanas reģiona administratīvo robežu neatbilstību Rīgas funkcionālajam reģionam (metropoles areālam) un līdz ar to apgrūtinātu datu pieejamību, salīdzinošai datu analīzei izmantota informācija par Rīgas plānošanas reģiona teritoriju.

Pašvaldību līmenī sociālā potenciāla novērtēšanas padziļinātai izpētei izvēlētas iespējami reprezentatīvas teritorijas – trīs Latvijas pašvaldības, kurās veiktas konsultācijas un situācijas izpēte indikatoru un novērtēšanas iespēju noteikšanai. Izpētes teritorijas raksturo dažāds ģeogrāfiskais novietojums un mērogs, politiskais un sociāli ekonomiskais stāvoklis – Jaunpils novads, Ķekavas novads un Salacgrīvas novads. Izpētes teritoriju izvēle balstīta uz pētījuma laikā konstatētām sociālā potenciāla iezīmēm minētajās teritorijās. Jaunpils novads ir neliels, vidēji attāls lauku novads taču ar salīdzinoši augstu attīstības līmeni Latvijas lauku novadu vidū, Ķekava ir Pierīgas pašvaldība, kas pēdējos gados ir piedzīvojusi suburbanizācijas

procesu ietekmi, savukārt Salacgrīva ir Rīgas līča piekrastes novads un vienlaicīgi arī pierobežas teritorija, robežojoties ar kaimiņvalsti Igauniju. Iedzīvotāju un sabiedrības struktūras, sabiedrības līdzdalības, sociālās mijiedarbības un kopienu aktivitātes kvantitatīvo un kvalitatīvo rādītāju analīze pētījuma kontekstā tiek izmantota par pamatu attīstības potenciāla novērtēšanai izvēlētajās izpētes teritorijās.

Lokālā līmenī izvēlēta iespējami reprezentatīva teritorija kādā no Latvijas pašvaldībām, kurai salīdzinājumā ar citiem Latvijas novadiem, novietojums attiecībā pret galvaspilsētu Rīgu vai citi attīstību ārēji veicinoši faktori nav teritorijas relatīvi labvēlīgās situācijas priekšnoteikums, kas liek domāt par nozīmīgu sociālo aktivitāšu klātbūtni. Ņemot vērā salīdzinošo kontekstu Latvijas lauku novadu vidū, Jaunpils novadā esošais Jaunpils ciems šajā situācijā izvēlēts kā gadījums vietējās sabiedrības aktivitāšu un to ietekmējošo elementu analīzei, ievērtējot tā salīdzinoši augsto attīstības līmeni pēc daudziem rādītājiem, kuri vedināja domāt par teritorijā iekšēji saņotu dzīvīguma izcelsmi, balstītajās novadā un ciemā notiekošajās sociālajās aktivitātēs.

Augstākminēto teritoriju izvēle ļauj izvērtēt sociālā potenciāla novērtēšanas pieeju dažādu Latvijas teritoriju gadījumos un nepieciešamības gadījumā to aprobēt arī citu teritoriju vajadzībām.

2.4. Novērtēšanas raksturlielumi

Izvēlēto reģionāla, pašvaldību un lokālā līmeņa izpētes teritoriju novērtēšanai tiek izmantoti 4.nodaļā "Pieeja teritoriju sociālā potenciāla novērtēšanai Latvijā pieejamo datu kontekstā" noteiktie raksturlielumi – kvantitatīvie un kvalitatīvie teritoriju sociālā potenciāla rādītāji. Novērtēšanas raksturlielumi noteikti, ņemot vērā līdzšinējās ārvalstu un Latvijas prakses teritoriju attīstības uzraudzībā un novērtēšanā, kas apskatītas 3.nodaļā "Teorētiskās nostādnes – galvenie izpētes objekti". Autora piedāvāto novērtēšanas rādītāju izvēlē viens no galvenajiem principiem ir atbilstošu datu pieejamība reģionālā, pašvaldību un lokālā līmenī.

Vispārējai sociālā potenciāla raksturošanai Latvijā kā kontekstuāla informācija izmantoti cilvēkkapitāla mērījumi Latvijas pašvaldībās, pielietojot teritoriju cilvēkkapitāla novērtēšanas indeksu, kas sastāv no 7 komponentrādītājiem

- darbības vecuma iedzīvotāju īpatsvars, pirms darbības vecumam iedzīvotāju īpatsvars, izglītības līmenis, iedzīvotāju skaita izmaiņas, bezdarba līmenis, vēlēšanu aktivitāte un nevalstisko organizāciju (NVO) skaits uz 1000 iedzīvotājiem.

Izpētes teritoriju novērtēšanai reģionālā, pašvaldību un lokālā līmenī izvēlēti sekojoši raksturlielumi:

Reģionālā līmenī

- *Iedzīvotāji un sabiedrības struktūra* (iedzīvotāju skaits un tā izmaiņas, vecumstruktūra, izglītības līmenis, nodarbinātība, ienākumu līmenis);
- *Iedzīvotāju līdzdalība* (sabiedriskajā sektorā nodarbināto īpatsvars, sabiedrisko organizāciju darbība).

Pašvaldību līmenī

- *Iedzīvotāji un sabiedrības struktūra* (iedzīvotāju skaits un tā izmaiņas, vecumstruktūra, dzimstība, nodarbinātība, ienākumu līmenis);
- *Iedzīvotāju līdzdalība* (sabiedrisko organizāciju darbība, ES fondu īstenošanas intensitāte, uzņēmējdarbības aktivitāte, vēlēšanu aktivitāte);
- *Sociālā mijiedarbība un kopienu aktivitāte* (7 galvenās sociālā potenciāla dimensijas: (1) formālā pilsoniskā līdzdalība, (2) uzņēmējdarbības formas un aktivitātes, (3) nevalstisko organizāciju struktūra un aktivitātes, (4) neformālā pilsoniskā aktivitāte, (5) komunikācija, (6) vispārējā sabiedrības līdzdalība, (7) teritoriālā piederība un lokālpatriotisms).

Lokālā līmenī

- *Iedzīvotāji un sabiedrības struktūra* (sabiedrības uzbūve un kvalitāte, prasmes un zināšanas, sabiedrības aktīvās daļas īpatsvars);
- *Iedzīvotāju līdzdalība* (attīstības vadība, attīstības stratēģija, sabiedrisko organizāciju darbība, horizontālās saiknes);
- *Sociālā mijiedarbība un kopienu aktivitāte* (sabiedrības aktivitāte, publiskie pasākumi, darbības mērķi un virzieni).

Iedzīvotāju un sabiedrības struktūras, kā arī iedzīvotāju līdzdalības novērtēšanai reģionālā un pašvaldību līmenī tiek pielietota kvantitatīva pieeja, izmantojot statistikā pieejamos datus.

Sociālās mijiedarbības un kopienu aktivitātes novērtēšanai pašvaldību līmenī un lokālā līmeņa rādītāju novērtēšanā tiek pielietota kvalitatīva pieeja, kur kopienas struktūras un tās aktivitāti ietekmējošo elementu identificēšanā par pamatu tiek izmantota sabiedrības uzbūves analīze no sociālo aktivitāšu veida un teritoriālā izvietojuma viedokļa. Kā galvenie izejas dati tiek izmantota pašvaldībās iegūtā informācija, konsultācijas un intervijas ar novada sociāli aktīvajiem iedzīvotājiem, kā arī statistikas dati.

3. TEORĒTISKĀS NOSTĀDNES – GALVENIE IZPĒTES OBJEKTI

Šajā sadaļā ietvertas galvenās ar pētījuma tematiku saistītās teorētiskās nostādnes un galvenie izpētes objekti. Ņemot vērā pētījuma sociāli ģeogrāfisko ievirzi, būtiska loma ir atvēlēta attīstības un ilgtspējas jēdzienu, kā arī nozīmīgāko ģeogrāfisko konceptu skaidrojumam, līdzšinējiem pētījumiem un literatūras apskatam attīstības plānošanas un uzraudzības jomā, kā arī sociālo jautājumu nozīmes un sabiedrības struktūras analīzei attīstības procesos.

Attīstības, ilgtspējas un nozīmīgāko ģeogrāfisko konceptu apskats ietver attīstības jēdziena un ilgtspējas principu teorētiskos aspektus un tādu ģeogrāfisko paradigmu kā vieta, reģions un telpa skaidrojumu, kas ir nozīmīgi promocijas darba izpētes jautājumu kontekstā. Apskatīti arī apdzīvojuma attīstības procesi mūsdienu Eiropā, kas ir svarīgi analizējot sociālā kapitāla kā teritoriju attīstības resursa nozīmi un sociālās mijiedarbības procesus.

Attīstības plānošanas, uzraudzības un novērtēšanas kontekstā apskatītas dažādās plānošanas pieejas un uzraudzība kā attīstības novērtēšanas instruments Pasaules un Latvijas praksē. No metodoloģiskā viedokļa analizētas kvantitatīvās un kvalitatīvās attīstības uzraudzības pieejas, kā arī apskatītas informācijas un datu pieejamības iespējas un problēmas.

Sociālo jautājumu nozīmes attīstības procesos, kas ir galvenais šī darba izpētes objekts, ietvaros apskatītas dažādās sapratnes sabiedrības raksturošanai gan no cilvēkresursu, gan no cilvēkkapitāla un sociālā kapitāla kā teritoriju attīstības resursa pozīcijām. Kā būtiskākie faktori analizēti sociālās mijiedarbības un sabiedrības līdzdalības aspekti, kas lielā mērā liecina par sabiedrības rīcībspēju jeb sociālo potenciālu. Tāpat apskatīti sabiedrības struktūras, kopienu un to aktivitāti noteicošo faktoru teorētiskie aspekti.

3.1. Attīstība, ilgtspēja un nozīmīgākie ģeogrāfiskie koncepti

3.1.1. Attīstības jēdziens un ilgtspējas principi

Saistībā ar attīstības jēdzienu eksistē daudz un dažādas teorētiskās nostādnēs, tomēr jebkurā gadījumā attīstības jēdziena saturu nosaka konkrētas sabiedrības grupas intereses, izpratne un pieredze noteiktā laikā un vietā (Pike et.al., 2007). Šajā kontekstā ir būtiski definēt, kas ir attīstība, jo tas lielā mērā nosaka uz ko sabiedrība vēlas virzīties un kā novērtēt sasniegto.

Vietējā un reģionālā līmenī attīstība jau vēsturiski ir saistījusies ar ekonomisko izaugsmi, ienākumiem un nodarbinātību (Armstrong, Taylor, 2000), taču mūsdienu izpratnē tas ir salīdzinoši šaurs attīstības sapratnes skatījums. Attīstība pamatā ir definēta kā ekonomiskā attīstība ar jaunu labumu radīšanu noteiktā jomā, noteiktā laika posmā un tā rāda, kā ir palielinājušies noteiktas teritorijas iedzīvotāju ienākumi. Vēlāk ekonomiskais faktors ir paplašināts ar sociāliem, ekoloģiskiem, politiskiem un kultūras aspektiem un mūsdienās aktuāli kļuvuši tādi jautājumi kā sociālās nevienlīdzības mazināšana, vides ilgtspējas nodrošināšana, laba pārvaldība un kultūras dažādības atzīšana (Bite, 2012).

Attīstība kā politisks mērķis ir uzstādīts kopš 20.gs. vidus un faktiski eksistē trīs pēdējā laika attīstības izpratnes periodi (Buch-Hansen, Lauridsen, 2012). Pirmais saistīts ar spēcīgu normatīvu ievirzi uzlūkot attīstību kā valstu ekonomiskās izaugsmes mērķu virzītu, kas raksturīgs 20.gs. 50.-70.gados, tam sekojošā globalizācijas pieeja 80.-90.gados, kad dominēja brīvā tirgus attiecības un individuālā iniciatīva, veidojot dažādas jaunas reģionāla un vietēja līmeņa sadarbības un attīstības institūcijas (padomes, aģentūras, nozaru asociācijas u.c.), lai veicinātu alternatīvas ekonomiskās attīstības stratēģijas un pielāgotos globālā tirgus pārmaiņām (Bingham, Meir, 1993). Mūsdienās, kopš 21.gs. sākuma dominē ilgtspējīgas attīstības un sabiedrības rīcībspējas pieeja, kur galvenās ir sociālās un vides vajadzības, nevis tirgus vajadzības un ekonomiskās izaugsmes tempi. Jaunā attīstības jēdziena sapratne sevī pamatā ietver tādus atslēgas vārdus, kā pašpietiekamība, taupīgums un ilgtspēja. Attīstība tiek raksturota arī kā cilvēka spēju un brīvības pieaugums (Sen, 2011) un noteicošās ir indivīda vai sabiedrības spējas, nevis vajadzības (Scoones, 2009).

Kopumā attīstības jēdziena sapratnes no sākotnēji svarīgās ekonomiskās lomas līdz mūsdienām mainījušās, uzsverot sociāli-kulturālos aspektus, kam ir ievērojami ciešāka saikne ar indivīda un atsevišķu sabiedrības grupu spēju realizācijas iespējām un kopienu attīstību.

Ilgspējas princips, kas ir viens no būtiskākajiem mūsdienu attīstības jēdziena elementiem, sākotnēji skaidrots, kā attīstība, kas apmierina pašreizējās vajadzības, neapdraudot nākotnes paaudžu spēju apmierināt savas vajadzības (World Commission on Environment and Development, 1987). Tradicionāli tiek minēts, ka ilgtspējīga attīstība balstās uz trīs galvenajiem pīlāriem, kas savstarpēji mijiedarbojas – ekonomiskā attīstība, sociālā vienlīdzība un vides aizsardzība (United Nations, 2002).

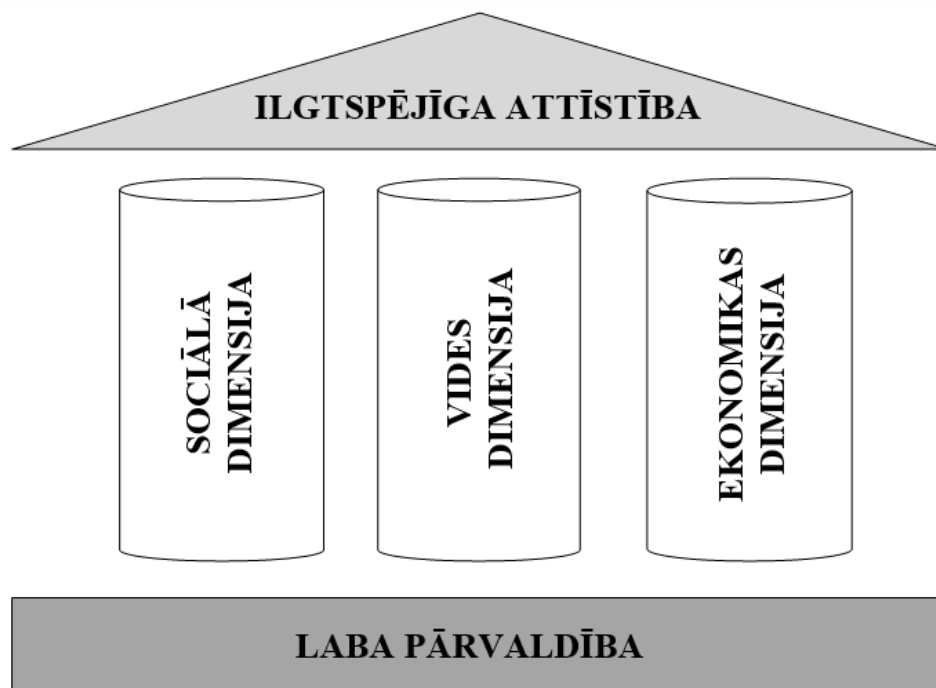
Šīs trīs attīstības dimensijas – vides, ekonomikas un sociālā veido teorētisku ilgtspējīgas attīstības paradigmu, kuru jau vairāk kā 20 gadus dažādu valstu valdības, uzņēmumi un sabiedrība kopumā ir pieņēmusi kā galveno attīstības principu.

Lai arī ilgtspējīgas attīstības principu ievērošanas virzienā darbojas dažādu līmeņu un jomu politikas veidotāji, biznesa vides dalībnieki un nevalstiskais sektors, tomēr ilgtspējīgas attīstības sapratne ir izrādījusies netverama un tās īstenošana ir pietiekami sarežģīta (United Nations, 2010). Mūsdienās nepastāvīgās tendences turpinās un politiski joprojām ir grūti noteikt galvenos darbības virzienus, lai sasniegtu reālu progresu ilgtspējas principu ieviešanā. Globālo tirgu un biznesa orientētajā pasaulē ekonomiskā izaugsme bieži izvirzās priekšplānā vides un sociālajiem jautājumiem, līdz ar to netiek ievērots ilgtspējīgas attīstības galveno virzītāju līdzsvarotības princips.

Pēdējā laikā arvien biežāk izskan viedokļi, ka tradicionālajam ilgtspējīgas attīstības modelim ar vides, ekonomikas un sociālo dimensiju pietrūkst viena būtiska galvenā komponente – laba pārvaldība (National Democratic Institute, 2015). Tiek atzīts, ka līdzšinējie Apvienoto Nāciju Organizācijas Tūkstošgades attīstības mērķi (United Nations, 2015) neļauj pietiekami daudz koncentrēties uz pārvaldības jautājumiem. Līdz šim, vienīgais mērķis, kas ir saistīts ar ilgtspējīgas attīstības principiem ir ar uzstādījumu veidot globālu partnerību attīstības jomā, pie kam tas ir diezgan neskaidri nedefinēts un ir grūti atšifrēt iespējamās tam sekojošās rīcības.

Apvienoto Nāciju Organizācijas ietvaros tiek diskutēts par jaunu prioritāti – Ilgtspējīgas attīstības mērķa ieviešanu, tomēr tas nebūs tieši saistīts ar ilgtspējas principiem, kamēr netiks ieviesti labas pārvaldības mehānismi, kas spēs to īstenot. Tiek atzīts, ka patiesībā, labas pārvaldības institūcijas, kas reaģē uz sabiedrības vajadzībām ir pamats ilgtspējīgai attīstībai un bez stingriem pamatiem līdzšinējie ilgtspējīgas attīstības pilāri ‘sabruks’ (3.1.attēls) (National Democratic Institute, 2015).

Ilgtspēja ir dinamisks process, jo vides, ekonomiskie un sociālie procesi ir nepārtrauktā mainībā (Zobena, Mežs, 2013). Teritoriju ilgtspējīgas attīstības novērtēšana mūsdienās ir aktuāls jautājums gan Eiropā, gan Latvijā un šim mērķim tiek izstrādāti dažādi ilgtspējas indikatori (European Communities, 2009). Ilgtspējīgas attīstības novērtēšanā arvien lielāka nozīme tiek pievērsta sociālajiem aspektiem, tomēr to analīze ir ievērojami sarežģītāka par, piemēram, ekonomiskajiem un vides aspektiem, kuru novērtēšanai parasti tiek izmantota kvantitatīva pieeja un ir pieejamāka statistiskā informācija.

3.1.attēls Ilgtspējīgas attīstības modeļa mūsdienu izpratne

Avots: Autora izstrādāts, balstoties uz National Democratic Institute, 2015

Ilgtspējīgas attīstības sociālās dimensijas kontekstā kā nozīmīgs rādītājs tiek uzsvērts vietas un kopienas dzīvotspēja, ar ko saprot spēju pārdzīvot krīzes, adaptēties un elastīgi transformēties mainīgajos apstākļos jeb pielāgoties pārmaiņām. Ilgtspējīgas ir tās vietas, kas dažādos apstākļos spēj saglabāt pievilcību kā dzīvesvieta (Zobena, Mežs, 2013). Lai arī par mūsdienu pasaules diviem spēcīgākajiem dzinējspēkiem uzskata ekonomiku un kultūru (Schafer, 2008), tieši kultūras aspekti ir visciešāk saistīti ar vietas identitāti un sociālo kapitālu.

3.1.2. Vietas, reģiona un telpas koncepti

Ģeogrāfija tās attīstības posmos ietvērusi dažādus teorētiskos pieņēmumus jeb paradigmas gan saistībā ar cilvēka un ģeogrāfiskās vides mijiedarbību (cilvēka ģeogrāfija), gan Zemes fiziskajām īpatnībām (fiziskā ģeogrāfija). Ne velti ģeogrāfiju uzskata par vienu no nozīmīgākajiem dabaszinātņu un sociālo zinātņu saskares punktiem. Mūsdienu zinātniskā literatūra ietver dažādu ģeogrāfijas konceptu lietojumu un skaidrojumus. Visbiežāk tiek apskatīti pieci ģeogrāfijas pamatkoncepti - telpa, laiks, vieta, mērogs un ainava (Clifford et.al., 2009). Tajā pašā laikā, dažādos avotos pastāv atšķirīga sapratne par ģeogrāfijas pamatkonceptiem un to pielietošanu, kas galvenokārt atkarīgs no konceptu izmantošanas mērķiem. Tā, piemēram, ASV izglītības sistēmā ģeogrāfijas mācīšanai 1984.gadā tiek ieviestas un līdz pat mūsdienām praksē pielietotas tādas piecas tēmas, kā telpa, vieta, cilvēka un vides mijiedarbība, mobilitāte un reģions (Guidelines for Geographic Education, 1984). Pastāv vairāki pieņēmumi par ģeogrāfijas pamatkonceptiem, taču gandrīz visos gadījumos tiek ietverti vietas, reģiona un telpas koncepti, kas arī nosaka šo tēmu aktualitāti mūsdienu pētījumos, īpaši saistībā ar telpisko plānošanu un reģionālo attīstību.

Reģions un vieta joprojām ir būtiski koncepti cilvēka ģeogrāfijā (Paasi, 2002), taču mūsdienās arvien palielinās to loma citās jomās un bieži vien nozīmes ir mainīgas (Escobar, 2001). Neskatoties uz to nozīmi, gan reģions, gan vieta bieži tiek izmantoti par pamatu dažādu parādību vai procesu izpētei ekonomikas, kultūras un identitātes jautājumu kontekstā. Pēdējās desmitgadēs ģeogrāfijā ir aktualizēties

jautājums cik lielā mērā konkrēts reģions vai vieta, kā atsevišķas daļas no plašākas sociālās telpas ietekmē šeit notiekošos procesus (Allen et.al., 1998). Vieta ir viens no visplašāk pielietotajiem un daudzfunkcionālākajiem konceptiem pašreizējā ģeogrāfiskajā valodā, tādēļ vietas koncepta lietojums ir elastīgs un bieži vien netiek ņemti vērā pat tādi nozīmīgi aspekti kā mērogs. Tādējādi, vietas koncepts galvenokārt tiek saprasts kontekstuāli, piemēram, attiecībā uz rasi, klasi, dzimumu u.c., līdz ar to vieta uzskatāma par būtisku elementu identitātes jautājumu kontekstā (Massey et.al., 1999).

Vietas un telpas jēdzieni dažādos kontekstos nereti tiek aizstāti ar tādiem jēdzieniem kā apkaime, ainava vai reģions un līdz ar to šo konceptu pielietojumā atsevišķos gadījumos ir grūti noteikt robežas. Telpa ir centrālais koncepts ģeogrāfijā, kas tiek lietots absolūtās, relatīvās un izziņas telpas kontekstā. Absolūtā telpa ir izpratne par telpu kā fizisku, reālu vai empīrisku vienību. Tradicionālā reģionālā ģeogrāfija absolūto telpu pēta kā vertikālās saites starp cilvēku un vidi noteikta reģiona / vietas ietvaros. Relatīvai telpai ir noteikta vieta un attālums, kas tajā notiekošās parādības vairāk uzlūko horizontālo saikņu kontekstā (Knox, Marston, 2004).

Pieņemts uzskatīt, ka telpu veido atsevišķas vietas, kurās notiek sociālo attiecību un identitātes veidošanās procesi. Šādas vietas var tikt atpazītas kā atsevišķas ģeogrāfiskas vienības vai neformāli organizētas kopienas ar savstarpējām sociālām attiecībām, vērtībām, nozīmi un kolektīvo atmiņu. Vietas koncepts, atsevišķu vietu unikalitāte un uz vietu balstītas identitātes ir apdraudēti jēdzieni mūsdienās pieaugošās globalizācijas kontekstā.

Literatūras avotos minētās dažādās sapratnes un attiecības starp telpu un vietu, kā diviem nozīmīgākajiem konceptiem ir ilgstošas un pretrunīgas. Vienkāršākajā sapratnē ar vietu saprot kādu konkrētu novietojumu un telpu ar šajā vietā notiekošajām aktivitātēm. Praktiski novietojums jeb vieta var tikt saistīta, piemēram, ar kādu konkrētu dzīvesvietu, bet telpa ar aktivitātēm jeb dzīvošanu šajā vietā. Tādējādi pastāv atšķirība starp fizisko vietu (novietojumu) un telpu, kurā šī vieta atrodas – vieta ir noteikta, bet telpa ir vispārīga (Agnew, Livingstone, 2011).

Aktuālākie izaicinājumi mūsdienās saistībā ar šīm divām dominējošām sapratnēm (telpa un vieta) saistīti ar jau pieminēto globalizācijas procesu un

informācijas un komunikāciju tehnoloģiju attīstību, kas būtiski ietekmē informācijas plūsmas un līdz ar to vieta zaudē savu nozīmi un saikni attiecībā pret konkrētu novietojumu. Līdz ar to pēdējā desmitgadē literatūras avotos arvien biežāk dominē jēdziens *'placelessness'* un tiek apgalvots, ka „telpa iekaro vietu” (Friedman, 2005). No šī viedokļa jaunās tehnoloģijas, kā internets, sociālie tīkli, viedtālruni u.c. vietas konceptu klasiskā izpratnē padara par novecojušu un vieta sāk zaudēt savu saistību ar identitāti.

Līdz ar pārmaiņām telpā un sabiedrībā, saistības starp vietu un identitāti pētījumi pēdējos gados ieguvuši jaunu aktualitāti un vietas identitātes jautājumi tiek aplūkoti dažādos kontekstos (Ley, 2006). Kopumā identitātes jautājumi tradicionāli tiek analizēti ņemot vērā nacionālās, reģionālās un vietējās identitātes aspektus. Valstiskās kopienas jeb nacionālās identitātes jautājumi Latvijas gadījumā pamatā tiek pētīti ņemot vērā etnisko attiecību, sociālās drošības, sociālo grupu mijiedarbības, kā arī telpiskās dimensijas (Zobena, Rozenvalds, 2014). Reģionālās identitātes jautājumi Latvijā ir pētīti galvenokārt kultūrvēsturiskajos aspektos, savukārt vietas identitātes jautājumu loks vairāk netieši tiek skarts telpiskās attīstības un reģionālās attīstības pētījumos, galvenokārt lauku kontekstā (Zobena, 2014). Tikpat kā iztrūkst, bet ir nepieciešami papildus pētījumi - kā vietas identitātes fenomēns ir izmantojams sociālās integrācijas veicināšanai dzīves vietās, dažāda tipa teritorijās.

Vietas novietojums, iedzīvotāju nodarbošanās un vietas nozīmju maiņas ietekmē mūsdienās raksturīgās straujas vietas identitātes izmaiņas, kuras tiek novērotas apdzīvotās vietās lauku reģionos un tās paplašinās piepilsētu reģionos. Vietas identitātes izmaiņas novērojamas arī teritorijās, kurās izmainās nodarbošanās un nozīme. Nozīmīgi ir ņemt vērā vietas identitātes vēsturisko pēctecību un to, ka dažādām apdzīvotām vietām to vēsturiskā izcelsme, nozīme un specializācija ir bijusi atšķirīga un dažkārt lauku un pilsētu formālais iedalījums nedod atslēgu to esošajai vietas identitātei un to kā tā būtu maināma atbilstoši sabiedrības izaicinājumiem noteiktajā ģeogrāfiskajā un vēsturiskajā kontekstā.

Arī kultūras potenciāls ir cieši saistīts ar sociālās identitātes jautājumiem (Schafer, 1998). Identitātei ir nozīmīga saistība ar visa veida sociālo mijiedarbību, sabiedrības struktūras izmaiņām un kultūras aktivitātēm. Sociālā identitāte ir cieši

saistīta ar vietas identitāti, ko raksturo dažādu formu sociālās aktivitātes noteiktā teritorijā (Ley, 2006).

Pēdējā desmitgadē dzīves kvalitāte kā analīzes un reģionālās politikas jautājumi tiek skatīti dažāda veida – gan teritoriālā, gan tematiskā integrācijā. Viena no tām ir apdzīvotās vietas telpa, arī vienotas apdzīvoto vietu hierarhijas kontekstā, kur tās ir funkcionāli saistītas ar attiecīgām iedzīvotāju, informācijas, enerģijas un resursu plūsmām.

Nozīmīgāko ģeogrāfijas konceptu kontekstā promocijas darbā apskatītās tēmas ir cieši saistītas ar vietas kā sociālo aktivitāšu telpas izpētes jautājumiem, īpaši uzsverot sabiedrības rīcībspējas jeb sociālā potenciāla nozīmi attīstības procesos. Sabiedrība tradicionāli tiek vērtēta cilvēkresursu vai cilvēkkapitāla kontekstā, galvenokārt izmantojot kvantitatīvu pieeju. Mazāk tiek apskatīti sociālā kapitāla un sociālā potenciāla jautājumi, ar ko saprot sociālās attiecības, vērtības, sabiedrības aktivitāti un līdzdalību.

3.1.3. Apdzīvojuma attīstības procesi mūsdienu Eiropā

Apdzīvojuma attīstības procesi un iedzīvotāju mobilitātes tendences mūsdienu mainīgajā urbanizētajā pasaulē lielā mērā ir saistītas ar labākas dzīves kvalitātes meklējumiem, ko galvenokārt nosaka cilvēku ekonomiskās, sociālās un kultūras vajadzības. Dzīvesvietas izvēlei var pastāvēt dažādi nosacījumi, tomēr pamatā tos nosaka darba pieejamība, pieņemami dzīves apstākļi un pietiekamas sociālās aktivitātes, jeb vienkāršāk – jābūt nodrošinātām personības realizācijas iespējām. Apdzīvojuma attīstības un ekonomisko aktivitāšu kontekstā visā pasaulē un Eiropā arvien jaunu aktualitāti iegūst tieši pilsētu un lauku mijiedarbības jautājumi (OECD, 2013), kas ir arī viens no svarīgākajiem aspektiem reģionālās attīstības darba kārtībā mūsdienu Latvijā.

Apdzīvojuma jēdzienam pastāv dažādi skaidrojumi, tomēr tie visi norāda uz iedzīvotāju izvietojumu noteiktā teritorijā. Viena no definīcijām apdzīvojumu skaidro kā iedzīvotāju dzīves vietu sadalījumu noteiktā teritorijā un to organizācijas teritoriālo sistēmu (Promoting Spatial Development, 2007). Apdzīvojumu raksturo iedzīvotāju daudzums un to izvietojums teritorijā, apdzīvoto vietu lielums, skaits,

izvietojums, tipi un savstarpējo saikņu intensitāte un veidi. Tas ir iedzīvotāju izvietojums teritorijā, kas ietver trīs savstarpēji saistītus komponentus – iedzīvotājus, apdzīvotās vietas un teritoriju.

Apdzīvotas vietas jēdziena skaidrojums ietver sapratni par telpiski vienotām un kompaktām teritorijām ar ilglaicīgi lietojamu dzīvojamo apbūvi un materiālajiem priekšnoteikumiem, kas nodrošina iedzīvotājiem dzīvošanas, darba un pakalpojumu saņemšanas iespējas. Apdzīvotās vietas iedala pilsētu un lauku (ciemu un viensētu) apdzīvotās vietās. Latvijas Republikas normatīvajos aktos ar apdzīvotu vietu saprot teritoriju, kurā dzīvo cilvēki, ir izveidoti materiālie priekšnoteikumi tās apdzīvošanai un kurai normatīvajos aktos noteiktajā kārtībā piešķirts attiecīgais apdzīvotās vietas statuss (Administratīvo teritoriju un apdzīvoto vietu likums, 2008).

Ņemot vērā situāciju, ka apdzīvojuma jēdzienam ir dažādas nozīmes, pastāv dažādi skaidrojumi atkarībā no jēdziena izmantošanas mērķa. Piemēram, apdzīvojums var ietvert ne tikai cilvēku skaitu un izvietojumu noteiktā teritorijā, bet arī cilvēku atrašanos konkrētā teritorijā noteiktā laika periodā, reģistrēto iedzīvotāju skaitu, pakalpojumus saņēmušo cilvēku skaitu un to piederību noteiktai teritorijai pēc citām aktivitātēm (Hakim, 2006). Apdzīvojuma un iedzīvotāju skaita noteikšana lielā mērā ir atkarīga no dažādiem datu ieguves mērķiem un apkopošanas metodēm. Pastāv tradicionāli izmantotās pieejas, kas ir balstītas uz tautas skaitīšanas un reģistrēto iedzīvotāju datiem, kā arī pieejas, kas konkrētas teritorijas apdzīvojumu uzlūko, piemēram, cilvēku ekonomiskās aktivitātes un pakalpojumu saņemšanas kontekstā. Līdz ar to, apdzīvojuma datu izmantošanā jāņem vērā apstākļi, ka iespējama atšķirīga iegūtā informācija, īpaši teritorijās ar izteiktu iedzīvotāju mobilitāti.

Mūsdienās pasaulē un Eiropā viens no izteiktākajiem apdzīvojuma attīstības procesiem ir urbanizācija, kas ir komplekss process, kurā valsts organizētās kopienas kļūst lielākas, vairāk specializētas un vairāk atkarīgas. Urbanizācija ir rezultāts daudziem mainīgiem ekonomiskiem, tehnoloģiskiem, demogrāfiskiem, politiskiem un dabas vides procesiem un to neizbēgami pavada izmaiņas sabiedrībā (Stelter, Artibise, 1986).

Urbanizāciju veicina iedzīvotāju migrācija no laukiem uz pilsētām labāku dzīves apstākļu un darba vietu meklējumos, kas īpaši strauji norisinās apstākļos, kad

notiek pāreja no agrārās uz industriālo sabiedrību. Urbanizācijas ciklā izšķir vairākas fāzes – primāro, vidējo un mazo pilsētu fāzes (Pacione, 2009). Šos procesus galvenokārt nosaka augošais iedzīvotāju skaits un ekonomiskā aktivitāte, kas dažādās urbanizācijas fāzēs ietver arī cikliskas iedzīvotāju skaita augšanas un dilšanas tempu svārstības. Izteikti urbanizācijas procesi pēdējās desmitgadēs ir notikuši arī Latvijā, kas vairāk kā jebkad agrāk ir aktualizējuši pilsētu – lauku mijiedarbības jautājumus. Šo tendenci ir ietekmējuši migrācijas procesi, kas lielā mērā saistīti ar labāku dzīves apstākļu meklējumiem un mājvietas izvēli tuvāk ekonomiski aktīvajām teritorijām, piemēram, galvaspilsētas tuvumā. Relatīvi strauja iedzīvotāju skaita pieaugums Rīgas apkārtnē ir izraisījis daudz blakusparādību dzīves vides kvalitātes, sasniedzamības un pakalpojumu pieejamības kontekstā. Iedzīvotāju un ekonomisko aktivitāšu koncentrēšanās galvaspilsētas tuvumā ir palielinājusi tās ietekmes areālu, tajā pašā laikā attālākās teritorijās ir nepilnvērtīgs iedzīvotāju nodrošinājums ar pakalpojumiem.

Jau 20.gadsimta starpkaru periodā izvirzītā centrālās vietas teorija (Christaller, 1966), kas skaidro saistību starp centrālo apdzīvoto vietu izvietojumu, skaitu un izmēru, paredzēja, ka centrālajām vietām ir jārada pievilcīgi priekšnosacījumi saimniecības attīstībai, ņemot vērā mijiedarbību starp ražotājiem un patērētājiem. Tas cieši sasaucas ar urbāno sistēmu konceptu, kas skaidro sociālo un ekonomisko aktivitāšu izvietojumu telpā un savstarpējo saikni starp atsevišķiem centriem – centrālajām vietām (Geyer, 2002). Centrālās vietas teorija skaidro, ka centrālajās vietās ir jāattīsta saimnieciskā, sociālā un kultūras dzīve, kā arī jānodrošina pieeja dažādām precēm un pakalpojumiem. Daudzos gadījumos šāda pieeja būtu pielāgojama arī mūsdienām, īpaši plānojot pakalpojumu pieejamības nodrošinājumu, kas ir aktuāls jautājums arī šībrīža Latvijas reģionālās politikas veidošanas darba kārtībā.

Kopējā Pasaules iedzīvotāju sadalījumā arvien izteiktāka kļūst tendence palielināties pilsētu iedzīvotāju skaitam. Tā, piemēram, 20.gs. 80.gados pilsētās dzīvoja 1,75 miljardi jeb 40 % planētas iedzīvotāju, tūkstošgades mijā jau aptuveni 50 %. Tiek prognozēts, ka 2030.gadā pilsētās dzīvos 4,9 miljardi jeb 60 % iedzīvotāju (World Population Prospects, 2007). Pilsētās koncentrējas sociālā un ekonomiskā aktivitāte un izaugsme notiek galvenokārt metropoļu reģionos, līdz ar to pilsētu iedzīvotājiem ir lielākas iespējas nodrošināt labklājību, salīdzinājumā ar lauku

teritorijām. Neskatoties uz to, ka pilsētas strauji aug, šādai attīstībai ir arī negatīvas sekas – infrastruktūras straujāka nolietošānās un nepietiekamība, kā arī ievērojama sociālo problēmu koncentrēšanās. Līdz ar to pieaug nelīdzsvarotas attīstības problēmas starp pilsētām un laukiem – iedzīvotāji migrē uz pilsētām, lauku apdzīvojums, ekonomiskā un sociālā aktivitāte samazinās, kas liek meklēt jaunus risinājumus līdz šim neizmantotā potenciāla realizēšanai.

Aptuveni piektā daļa Eiropas iedzīvotāju dzīvo reģionos ar dominējošu laukos dzīvojošo īpatsvaru, kas aptver aptuveni pusi Eiropas, tomēr neskatoties uz to, Eiropas laukos ievērojami samazinās darba vietu skaits (Bradley et.al., 2010). Globālās ekonomiskās recesijas ietekmē Eiropas lauku reģioni kļuvuši īpaši viegli ievainojami. Ekonomiskās lejupslīdes laikā laukos ir palielinājies bezdarbs, notikusi iedzīvotāju aizplūšana uz pilsētām un ārzemēm, izsīkušas arī investīciju un kredītlīdzekļu iespējas (New Evidence on Smart, Sustainable and Inclusive Territories, 2010). Diemžēl, Eiropas valstu valdības vairāk pievēršas lielo apdzīvoto centru attīstībai, nenovērtējot valsts teritoriju dažādību un lauku pašvaldību specifiskās vajadzības. Lai palielinātu lauku teritoriju potenciālu, ir labāk jāapzina to attīstību veicinošie faktori, iespējas un ierobežojumi salīdzinošā perspektīvā. Eiropas Savienības un kohēzijas politikas kopīgais uzdevums lauku attīstības politikā ir ekonomisko aktivitāšu diversifikācija un dzīves kvalitātes uzlabošana lauku reģionos.

Pilsētu – lauku mijiedarbība un partnerattiecības tiek īpaši aktualizētas Eiropas Savienības teritoriālās kohēzijas politikas veidošanā (The Territorial State and Perspective of the European Union, 2005). Eiropas Savienības politikas dokumentos arvien lielāka uzmanība tiek veltīta lauku attīstībai, kas ir vitāli svarīga politikas joma, jo vairāk nekā puse Eiropas Savienības iedzīvotāju dzīvo lauku reģionos, kas aizņem 90 % no teritorijas, tāpēc lauku attīstības politikas stiprināšana ir kļuvusi par vispārēju Eiropas Savienības prioritāti (Europe 2020, 2010). Eiropas Savienības Teritorijas dienaskārtība paredz, ka nepieciešamas jaunas partnerattiecības un pārvaldības modeļi starp lauku un pilsētu teritorijām, kas risinātu pieaugošās migrācijas, pakalpojumu nodrošināšanas un saimnieciskās darbības veicināšanas jautājumus.

Apdzīvojuma attīstības procesu izpētē pēdējā laikā arvien lielāka uzmanība tiek pievērsta ne atsevišķi lauku, bet gan pilsētu un lauku kā vienotas mijiedarbības telpas izvērtējumam, attīstības tendenču izvērtējumam, teritoriju attīstības

potenciāla noteikšanai, dažādā veida teritoriju partnerattiecību meklējumiem un iespējamo konfliktu risināšanai, to veicot gan tematiskā, gan telpiskā skatījumā. Īpaša uzmanība tiek pievērsta procesiem lielu pilsētu ietekmju zonā esošajās lauku teritorijās (Šķiņķis, 2011). Eiropas telpiskās plānošanas novērošanas tīkla (ESPON) pētījums par pilsētu – lauku mijiedarbību uzsver, ka daudzu lauku teritoriju nākotne ir funkcionāli cieši saistīta ar pilsētu teritorijām, īpaši tas attiecas uz blīvi apdzīvotām teritorijām, kas izjūt urbanizācijas procesa izpausmes (Urban – rural relations in Europe, 2005).

Līdz ar Latvijas pievienošanās Eiropas Savienībai 2004.gadā ir notikusi ievērojama iedzīvotāju emigrācija un koncentrēšanās valsts centrālajā daļā, galvenokārt Rīgas metropoles areālā, kas pamatā ir saistīts ar darba iespēju un labākas dzīves kvalitātes meklējumiem. Desmit gadu laikā no 2000.gada līdz 2010.gadam no Latvijas emigrējuši vairāk kā 220 tūkstoši iedzīvotāju, kas ir apmēram 10 % no valsts iedzīvotāju kopskaita un kā galvenais emigrācijas iemesls tiek minēts nespēja atrast darbu Latvijā (Krišjāne, Lāce, 2012). Īpaši smagi tas ir skāris Latvijas lauku iedzīvotājus un pašreizējās un prognozētās iedzīvotāju skaita izmaiņu tendences lauku novados, kas atrodas tālāk no galvaspilsētas Rīgas un citiem lielākajiem attīstības centriem, joprojām iezīmē izteikti negatīvu iedzīvotāju skaita izmaiņu perspektīvu.

Lauku iedzīvotājiem, tāpat kā pilsētu iedzīvotājiem ir svarīgas darba iespējas, izglītības, kultūras, veselības u.c. pakalpojumu pieejamība, transports, mājokļi un drošība, bet izaicinājumi attiecībā uz šīm jomām ir atšķirīgi, tāpat kā iespējamie risinājumi. Lauki ir vērtība, kas nodrošina dzīves kvalitāti arī pilsētu iedzīvotājiem un rada peļņu no pilsētnieku ekonomiskajām un brīvā laika aktivitātēm laukos, kas ir vitāli svarīgi lauku ekonomikas attīstībai (Baldock et.al., 2001). Līdz ar nelabvēlīgu sociāli ekonomisko situāciju, Latvijas lauki pēdējās desmitgadēs ir būtiski iztukšojušies gan no cilvēku kā teritorijas attīstības resursa, gan saimniecisko aktivitāšu un ekonomiskās attīstības viedokļa. Latvijas lauku pastāvēšanas un dažādo dzīvošanas un izdzīvošanas stratēģiju jautājumiem tiek pievērsta pastiprināta uzmanība arī pētījumos. Viena no galvenajām mūsdienu lauku attīstības problēmām ir nespēja pietiekami iesaistīties ekonomiskajās aktivitātēs un lauku kopienām trūkst kapacitātes vietējo iniciatīvu īstenošanā, tajā pašā laikā tiek akcentēta lauku saimniecību sociālā nozīme lauku telpas attīstībā (Cimdiņa, Raubiško, 2012).

Mūsdienu Latvijas lauku šībrīža un turpmākās attīstības perspektīvas vienlīdz svarīgi nosaka gan vietējās sabiedrības rīcībspēja, gan pilsētas – lauku sadarbības izpausmes cilvēku piesaistes, kā arī abpusēji izdevīgu saimniekošanas veidu īstenošanā.

Pilsētu un lauku savstarpējās „atkarības” kontekstā aktualizējas pilsētu un lauku mijiedarbības nākotnes perspektīvas jautājumi. Pilsētu un lauku attiecības ietver iespējas savstarpējai mijiedarbībai, kur pilsētas sniedz pakalpojumus, kultūras aktivitātes, infrastruktūru un plašu piekļuvi darba tirgum, bet lauku apvidi bez lauksaimniecības produktu ražošanas sniedz arī brīvā laika pavadīšanas iespējas un dabas teritoriju izmantošanu (Urban – rural relations in Europe, 2005). Eiropas pilsētu – lauku mijiedarbības tipoloģija, sniedz informāciju, kas varētu veicināt savstarpēju sadarbību, lai atbalstītu ilgtspējīgu lauku apvidu attīstību un pilsētu un lauku partnerību veidošanu.

Pētījumos ir secināts, ka pilsētas – lauku partnerību labās prakses apkopojumi un politikas vadlīnijas nacionālajā un starpvalstu līmenī un to izplatīšana var sniegt jaunas iespējas teritorijas un reģionālajā attīstībā. Pilsētas – lauku saišu stiprināšana un pilsētas – lauku partnerību veicināšana var veicināt vietējo attīstību (Kūle, 2011). Neskatoties uz nepietiekamu vienošanos zinātnieku un praktiķu vidū attiecībā uz pilsētas – lauku mijiedarbību izpratni un pielietošanu, aizvien biežāk Eiropas Savienības, Baltijas jūras reģiona un Latvijas teritorijas attīstības politikas dokumenti iesaka pilsētu – lauku partnerības uzlūkot kā attīstības mērķi vai pasākumu attīstības veicināšanai. Lauku partnerattiecību veidošanā noteicošā loma ir tīklošanās procesam. Ir sarežģīti vienoties par mērķiem – katram dalībniekam tie ir savi, taču atvērts, dinamisks un tīklveidīgs process veicina attīstību, kā attīstības kodolu definējot sadarbību un kopradīšanu (Tisenkopfs, 2009).

Promocijas darba kontekstā apdzīvojuma attīstības jautājumi ir nozīmīgi, vērtējot iedzīvotāju skaita izmaiņu un migrācijas tendences, kā arī sabiedrības aktivitāti teritorijās. Tieši sabiedrības aktivitāte un rīcībspēja lielā mērā veicina teritorijas attīstību un pievilcību, kas bieži ir viens no galvenajiem dzīves vietas izvēles nosacījumiem. Apdzīvoto vietu attīstības jautājumu risināšanā svarīga ir izvēlēta plānošanas pieeja. Pēdējā laikā arī teritoriju un vietu attīstības plānošanā arvien vairāk tiek uzsvērti atvērtu un komunikatīvu procesu nozīme. Plānošanas teorijā kā tipiskākā pieeja tiek minēta komunikatīvā plānošana, iesaistot dažādas sabiedrības grupas, partnerības un tīklojumus.

3.2. Attīstības plānošana, uzraudzība un novērtēšana

3.2.1. Plānošanas pieejas un uzraudzība kā attīstības novērtēšanas instruments

Plānošanas teorijā un praksē jau vairāk kā pusi gadsimta pastāv dažādi plānošanas virzieni, kas lielākā vai mazākā mērā saistīti ar teritoriju, vietu vai organizāciju darbības plānošanu (Porter, 1980; Mintzberg, Quinn, 1996; Allmendinger, 2002; Taylor, 2007). Laika gaitā attīstījusies stratēģiskā plānošana, telpiskā plānošana, teritorijas plānošana, attīstības plānošana, reģionālā plānošana, pilsētplānošana, sociālā plānošana un kopienu plānošana – tie ir daži piemēri, kas raksturo plānošanas darbības virzienu un plānošanas objektu dažādību. Tomēr visiem no šiem minētajiem plānošanas virzieniem ir kopīgs darbības mērķis, tie visi tādā vai savādākā izpratnē ir saistīti ar attīstības jeb labākas dzīves vides kvalitātes plānošanu, atšķiras tikai plānošanas objekts, mērogs un pats plānošanas process un tā dalībnieki.

No psiholoģiskā viedokļa plānošana ir būtiska intelektuālas rīcības īpašība, kas ir nepārtraukts un nebeidzams izpētes, interpretācijas un izvēles process (Ricks, Charlesworth, 2003). Arī attīstības plānošana ir organizēts process, kurā ar noteiktu, mērķtiecīgi veiktu aktivitāšu palīdzību jāsasniedz izvirzītais mērķis. Plānošana pēc būtības ir institucionāla vienošanās starp pārvaldību, tirgu un sabiedrību, reaģējot uz sociālām pārmaiņām konkrētā sabiedrībā un noteiktā laika periodā (Zhang, 2006).

Latvijas Republikas normatīvo aktu sapratnē attīstības plānošana ir principu, mērķu un to sasniegšanai nepieciešamās rīcības izstrāde nolūkā īstenot politiski noteiktas prioritātes un nodrošināt sabiedrības un teritorijas attīstību (Attīstības plānošanas sistēmas likums, 2008). Attīstības plānošanas mērķis ir sekmēt valsts ilgtspējīgu un stabilu attīstību, kā arī iedzīvotāju dzīves kvalitātes uzlabošanu. Kā nozīmīgs teritoriju pārvaldības līdzeklis ir telpiskā plānošana, kas zemes izmantošanu konkrētā teritorijā sasaista ar šīs teritorijas attīstības politiku un prioritātēm. Telpiskās plānošanas uzdevums ir nodrošināt efektīvu teritorijas izmantošanu, kas veicina gan plānojamās teritorijas ekonomisko attīstību, gan kvalitatīvas dzīves vides veidošanu katram indivīdam un sabiedrībai kopumā (VARAM, 2015).

Lai arī šībrīža plānošanas sistēmas Pasaulē, Eiropā un arī Latvijā nacionālā, reģionālā un vietējā līmenī pamatā paredz attīstību plānot izmantojot tieši attīstības plānošanas, teritorijas plānošanas un telpiskās plānošanas pieejas, arvien izteiktāk

notiek pāreja no normatīvās un regulējošās plānošanas uz sadarbības jeb komunikatīvo plānošanu. Līdz ar to novērojama arī attīstības politiku izstrādes pieejas maiņa - no ekspertu un konsultantu izstrādātiem uz sabiedrības un kopienu līdzdarbošanās aktivitāšu ceļā radītiem attīstības plānošanas dokumentiem. Plānošana pēc būtības nav normatīvajos aktos noteikts process, bet gan sociāls attīstības veicināšanas, vienošanās un līdzdalības ceļš, kas veido kopienu un stiprina to (Lukstiņa, 2011). Komunikatīvā, sociālā un kopienu plānošana ir šādai plānošanas ideoloģijai visatbilstošākās pieejas.

Komunikatīvās plānošanas koncepciju ieviesa Lielbritānijas pilsētplānotāja *Patsy Healey*, cenšoties mainīt tradicionālās pieejas un birokrātiskos procesus plānošanā (Healey, 1997). Viņa ir veikusi pētījumus, lai pilnveidotu attīstības plānu izstrādes un ieviešanas pieejas, kā arī analizējusi kā plānošanas stratēģijas darbojas praksē pilsētu un pilsētregionu mērogos. Gadu gaitā viņa ir izstrādājusi pieeju komunikatīvās plānošanas praksei, kas saistīta ar institucionālo analīzi (Healey, 2006). Komunikatīvā pieeja plānošanā ir plaši pazīstama attīstītajās valstīs, īpaši Lielbritānijā un Skandināvijā. Tā prasa vairāk resursu un prasmes, savukārt padara plānošanas procesu efektīvāku, mērķtiecīgāku un orientētu uz ieviešanu. Sadarbības jeb komunikatīvā plānošana ir kā līdzeklis, lai virzītu, iniciētu un kontrolētu attīstību, nosakot mērķus un piesaistot atbalstu politisko lēmumu veidā. Komunikatīvā pieeja attīstības politikas izstrādē un ieviešanā nodrošina neformālāku un individuālāku pieeju katram plānošanas gadījumam un risināmo attīstības jautājumu būtībai.

Arī sociālās plānošanas pieeja ir cieši saistīta ar komunikatīvo procesu un galvenokārt ir vērsta uz lokālo jeb kopienu līmeni. Sociālā plānošana ir organizēts process, kurā tiek izvērtētas cilvēku un vietējo kopienu vajadzības, attiecīgi reaģējot un rodot risinājumus, kas balstīti uz vērtībām un prasmēm, kas veicina labāku dzīves kvalitāti (Menzies, 1996). Sociālā plānošana ir cieši saistīta arī ar kopienu plānošanu, kas ir plānošana ar dažādu un pēc iespējas plašāku kopienas pārstāvju aktīvu līdzdalību procesā, pamatā izmantojot netradicionālas un interaktīvas metodes vietējo vajadzību risinājumiem dzīves vides kvalitātes uzlabošanai. Teritoriālo kopienu veidošanās procesi un to ietekmējošie faktori pēdējā laikā ir pētījumu objekts arī Latvijā (Ušča, 2013).

Neatkarīgi no plānošanas objekta, mēroga un procesa dalībniekiem ir svarīgi novērtēt vai veiktās darbības, notiekošie procesi un sasniegtie rezultāti tuvinās sākotnēji noteiktajam plānošanas mērķim jeb, citiem vārdiem, veikt attīstības uzraudzību. Uzraudzība ir attīstības novērtēšanas instruments, kas faktiski arī ir plānošanas procesa sastāvdaļa. Attīstības uzraudzības instrumentu izstrāde un izmantošana veicina piemērojamu un efektīvi īstenojamu politiku un lēmumu pieņemšanu, kas ir balstīta uz regulāru un sistemātisku resursu, rīcību un rezultātu novērtēšanu (United Nations, 2009). Dažādos attīstības politiku izstrādes līmeņos pastāv dažādas pieejas nosakot konkrētus mērķus un uzraudzības procesā iegūto rezultātu izmantošanu.

Promocijas darba kontekstā ir svarīgi identificēt atbilstošu attīstības uzraudzības pieeju un novērtēšanas rādītājus, kuri vislabāk raksturo tieši sociālos aspektus - sabiedrības struktūras, iedzīvotāju līdzdalības un sociālās mijiedarbības jautājumus, kas arī ir šīs izpētes galvenais objekts.

3.2.2. Attīstības uzraudzība pasaules un Latvijas plānošanas praksē

Pasaules un Eiropas plānošanas praksē attīstības uzraudzība pastāv ļoti atšķirīgās formās, kas atkarīga no katras valsts tiesiskās un funkcionālās organizācijas un politikas īstenošanas mehānisma (Khan, 2001; Nared, Ravbar, 2003; Spencer, Gomez, 2004; Cziraky et.al., 2006). Šodien visplašākajā spektrā pastāv dažādas tematiskās jeb problēmu uzraudzības sistēmas, kas orientētas uz ilgtspējīgas attīstības, iedzīvotāju mobilitātes, ietekmes uz vidi, uzņēmējdarbības, konkurētspējas u.c. novērtēšanu (Dowell, 1987; Gudmunsson, 2003; Leeuw, 2003; Mott, 2004; Boronenko, 2006). Pasaules praksē tiek izmantotas atšķirīgas pieejas attīstības uzraudzībā un novērtēšanā - teritoriju attīstības novērtēšana mēdz būt vispārēja, saistībā ar konkrētiem novērtēšanas mērķiem vai saistībā ar attīstības plānošanas dokumentos definētiem attīstības mērķiem, vērtējot attīstības gaitas atbilstību plānotajam. Uzraudzība tās pilnā procedūrā ietver izmaiņu fiksēšanu, novērtēšanu, lēmumu pieņemšanu un to īstenošanas kontroli (The World Bank, 2003).

Uzraudzība ir svarīgs instruments, lai sasniegtu vēlamos mērķus vides, sociālajā un ekonomiskajā jomā. Tomēr daudzos gadījumos, uzraudzība netiek

integrēta plānošanā un lēmumu pieņemšanā, samazinot iespēju uzraudzības rezultātus izmantot turpmākā plānošanā (Mandarano, Paulsen, 2011). Uzraudzības veidošanā un īstenošanā galvenais ir tās mērķis. Bet tās veidu (formu) nosaka sociālais konteksts, politiskā un ekonomiskā prakse, kas nosaka attīstības politiku. Pētījumos vislielākā uzmanība šodien, galvenokārt tematiskās uzraudzības ietvaros, tiek pievērsta uzraudzības rādītājiem. Attīstības indikatoru noteikšana un izvēle ir būtisks jautājums jau veiksmīgi pastāvošu uzraudzības sistēmu attīstībā. Pastāv mēģinājumi radīt operacionālus, procesu cēloņsakarību identificējošus un mainīgiem apstākļiem piemērojamus reprezentatīvus indikatorus, kā arī tādus rādītājus, kas ļautu tos izmantot dažādās, tajā skaitā kvantitatīvu aprēķinu metodēs (International Development Association, 2002; Locāne, Vanags, 2002; Krastiņš et.al., 2008; Krastiņš, Locāne, 2009).

Attīstības uzraudzībā pastāv kvantitatīvās un kvalitatīvās metodes, kurās attiecīgi tiek noteikti un izmantoti kvantitatīvi vai kvalitatīvi attīstības novērtēšanas rādītāji. Atkarībā no attīstības uzraudzības mērķa tiek izmantoti arī dažādi kompleksi indeksi jeb vairākus rādītājus saturoši kompozītindikatori (OECD, 2008). Šādi indeksi tiek izstrādāti dažādām vajadzībām, galvenokārt teritoriju attīstības līmeņa savstarpējai salīdzināšanai ekonomikas, sociālā, vides un citās jomās. Kompleksie attīstības uzraudzības indeksi tiek pielietoti dažādos mērogos – valstu, reģionu un vietējā līmenī. Piemēram, sociāli ekonomiskās attīstības novērtēšanai pasaulē zināmākie un biežāk izmantotie ir Tautas attīstības indekss (*Human Development Index*), kas ietver dzimstības, dzīves ilguma, lasītprasmes, izglītības līmeņa, IKP uz iedzīvotāju u.c. rādītājus (United Nations, 2014) un Globālās konkurētspējas indekss (*Global Competitiveness Index*), kas balstās uz 12 konkurētspējas pīlāriem un ietver lielu apjomu institūciju, infrastruktūras, makroekonomikas, izglītības, veselības u.c. rādītājus (World Economic Forum, 2014). Bieži saistībā ar šiem indeksiem tiek veidoti arī uzraudzības pārskati, kuros tiek analizēta esošā situācija un izmaiņu tendences, tādā veidā tie ietver ne tikai kvantitatīvu informāciju, bet arī analīzi un kvalitatīvu vērtējumu. Latvija pēc Tautas attīstības indeksa 2014.gadā ierindojās 48.vietā un pēc Globālās konkurētspējas indeksa 2014.-2015.gadā 42.vietā pasaulē.

Līdzīga vispārējo sociāli ekonomisko attīstības procesu novērtēšana tiek īstenota arī Latvijā, izmantojot Teritorijas attīstības indeksu (TAI), kas ir vispārināts rādītājs, ko aprēķina ar noteiktiem svara jeb nozīmības koeficientiem summējot

svarīgāko, teritoriju (pašvaldību) attīstību raksturojošo statistikas pamatrādītāju standartizētās vērtības. Teritorijas attīstības indekss tiek aprēķināts republikas pilsētām, novadiem un plānošanas reģioniem. Teritorijas attīstības indekss ietver 8 rādītājus gan republikas pilsētu un novadu, gan plānošanas reģionu attīstības novērtēšanai, tomēr, ņemot vērā dažādos mērogus tie atsevišķu rādītāju gadījumā atšķiras (Reģionālās attīstības uzraudzības un novērtēšanas kārtība, 2014).

Republikas pilsētu un novadu novērtēšanai TAI ietver sekojošus rādītājus:

- ekonomiski aktīvo individuālo komersantu un komercsabiedrību skaits uz 1000 iedzīvotājiem;
- bezdarba līmenis, %;
- trūcīgo personu īpatsvars iedzīvotāju kopskaitā, %;
- kopējais noziedzīgo nodarījumu skaits uz 1000 iedzīvotājiem;
- dabiskās kustības saldo uz 1000 iedzīvotājiem;
- ilgtermiņa migrācijas saldo uz 1000 iedzīvotājiem;
- iedzīvotāju skaits virs darbības vecuma uz 1000 darbības vecuma iedzīvotājiem;
- Iedzīvotāju ienākuma nodoklis uz vienu iedzīvotāju, EUR.

Plānošanas reģionu novērtēšanai TAI ietver sekojošus rādītājus:

- iekšzemes kopprodukts uz vienu iedzīvotāju, EUR (faktiskajās cenās);
- bezdarba līmenis, % (reģistrēto bezdarbnieku skaits pret darbības vecuma iedzīvotāju skaitu);
- iedzīvotāju ienākuma nodokļa apmērs uz vienu iedzīvotāju, EUR;
- nefinanšu investīcijas uz vienu iedzīvotāju, EUR;
- demogrāfiskās slodzes līmenis;
- individuālo komersantu un komercsabiedrību skaits uz 1000 iedzīvotājiem;
- pastāvīgo iedzīvotāju blīvums (cilvēku skaits uz km²);
- pastāvīgo iedzīvotāju skaita izmaiņas pēdējo piecu gadu laikā, %.

Teritorijas attīstības indekss kalpo kā universāls attīstības novērtēšanas instruments vispārējo sociāli ekonomisko attīstības tendenču uzraudzībai starpreģionu un starppašvaldību līmenī, taču nesniedz padziļinātu ieskatu par

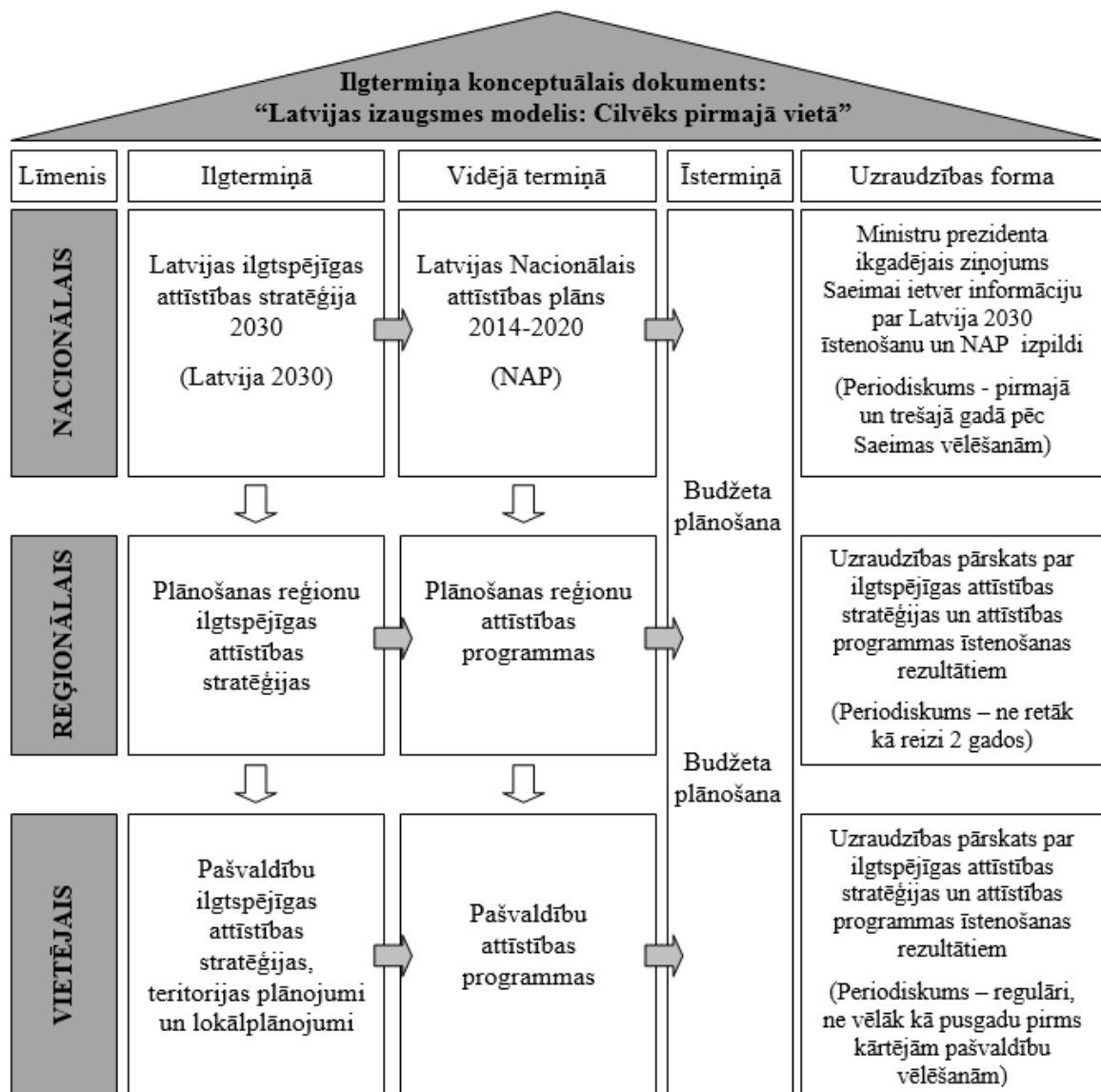
atsevišķu specifisku jomu tendencēm, jo īpaši attiecībā uz situāciju novadu iekšējos (pilsētu, pagastu, ciemu) procesos.

Līdzīgi kā tas tiek īstenots pasaules praksē, Latvijā arī tiek veidoti pārskati, kas atspoguļo un skaidro sociāli ekonomiskās attīstības situāciju valstī. Kopš 1995.gada tiek izdots pārskats "Latvija. Pārskats par tautas attīstību", kas pievēršas tautas attīstībai kā kompleksam jēdzienam, kas mērāma ne tikai ekonomiskiem rādītājiem, bet arī citās cilvēka dzīves jomās, piemēram, veselībā, izglītībā, drošības izjūtā u.c. (Latvijas Universitāte, 2014). No 2003.-2012.gadam tiek izdots arī ikgadējs pārskats "Reģionu attīstība Latvijā", kurā analizēta sociālekonomiskā attīstība ne tikai valstī kopumā, bet arī plānošanas reģionos, republikas pilsētās un novados. Pārskats sniedz dažāda līmeņa Latvijas teritoriālo vienību attīstību raksturojošo informāciju un uz šīs bāzes aprēķināto rezultātu analīzi (Valsts reģionālās attīstības aģentūra, 2014). Šādu attīstības novērtēšanas pārskatu sagatavošana, kvantitatīvo informāciju papildinot ar ekspertu redzējumu un situācijas analīzi, kopumā sniedz kvalitatīvu un pietiekamu priekšstatu par teritorijās notiekošajiem procesiem.

Attīstības plānošanas dokumentu uzraudzībai Latvijā ir aptuveni vienu desmitgadi ilga vēsture – līdz ar Latvijas iestāšanos Eiropas savienībā aktivizējās arī teritorijas attīstības plānošanas dokumentu izstrādes procesi. Sākotnēji bez noteikta normatīva regulējuma, tomēr sāka veidoties attīstības uzraudzības aktivitātes, nosakot attīstības plānošanas dokumentu uzraudzības kārtību un uzraugot attīstības procesus kopumā. Šobrīd normatīvie akti attīstības plānošanas jomā paredz attīstības uzraudzības pasākumu nepieciešamību visos administratīvajos līmeņos – valsts, reģionālā un vietējā (3.2.attēls), tādējādi sekojot izmaiņām attīstības procesos un plānoto politiku īstenošanai, veicinot plānošanas dokumentu savstarpējo saskaņotību un sniedzot atbalstu mērķtiecīgākai reģionālās politikas īstenošanai.

Latvijā jau divas desmitgades pastāv definēta reģionālās attīstības politika kā valsts atbildības joma. Tā iezīmē galvenos valsts un tās teritorijas daļu attīstības virzienus un mērķus. Līdz 2004.gadam reģionālā politika bija cieši saistīta ar iestāšanās Eiropas Savienībā procesu un risināja kohēzijas jautājumus. Pēc iestāšanās Eiropas Savienībā reģionālā politika saglabāja valsts iekšējo teritorijas daļu attīstības atšķirību izlīdzināšanas uzdevumus, bet praksē galvenokārt fokusējās uz Eiropas Savienības reģionālās attīstības finansiālā atbalsta līdzekļu izmantošanu. Visā periodā reģionālā politika bija duāla – pastāvot deklarētiem mērķiem, vienlaikus tās

īstenošanas līdzekļi bija vāji un finansējuma atbalsts tika virzīts atbilstoši vidēja termiņa vai pat operacionālām prioritātēm, neveicinot reģionālās politikas mērķu reālu īstenošanu.

3.2.attēls Latvijas teritorijas attīstības plānošanas sistēma un attīstības uzraudzības formas

Avots: Autora izstrādāts, balstoties uz attīstības plānošanas sistēmu regulējošiem normatīviem aktiem

Nacionālā līmenī vienotas valsts politikas plānošanu un īstenošanu koordinē Valsts kanceleja, kas ir centrālā valsts pārvaldes iestāde. Valsts kanceleja ir tieši pakļauta Ministru prezidentam un sadarbībā ar nozaru ministrijām sniedz priekšlikumus par valsts attīstības prioritātēm. Politikas uzraudzības jomā Valsts

kanceleja veic funkcionālo pārraudzību – nodrošina nozaru politikas analīzi, stratēģisko plānošanu un sagatavo priekšlikumus valsts attīstībai vidējā termiņā un ilgtermiņā, koordinē un kontrolē Ministru kabineta un Ministru prezidenta pieņemto lēmumu izpildi (Valsts pārvaldes iekārtas likums, 2002).

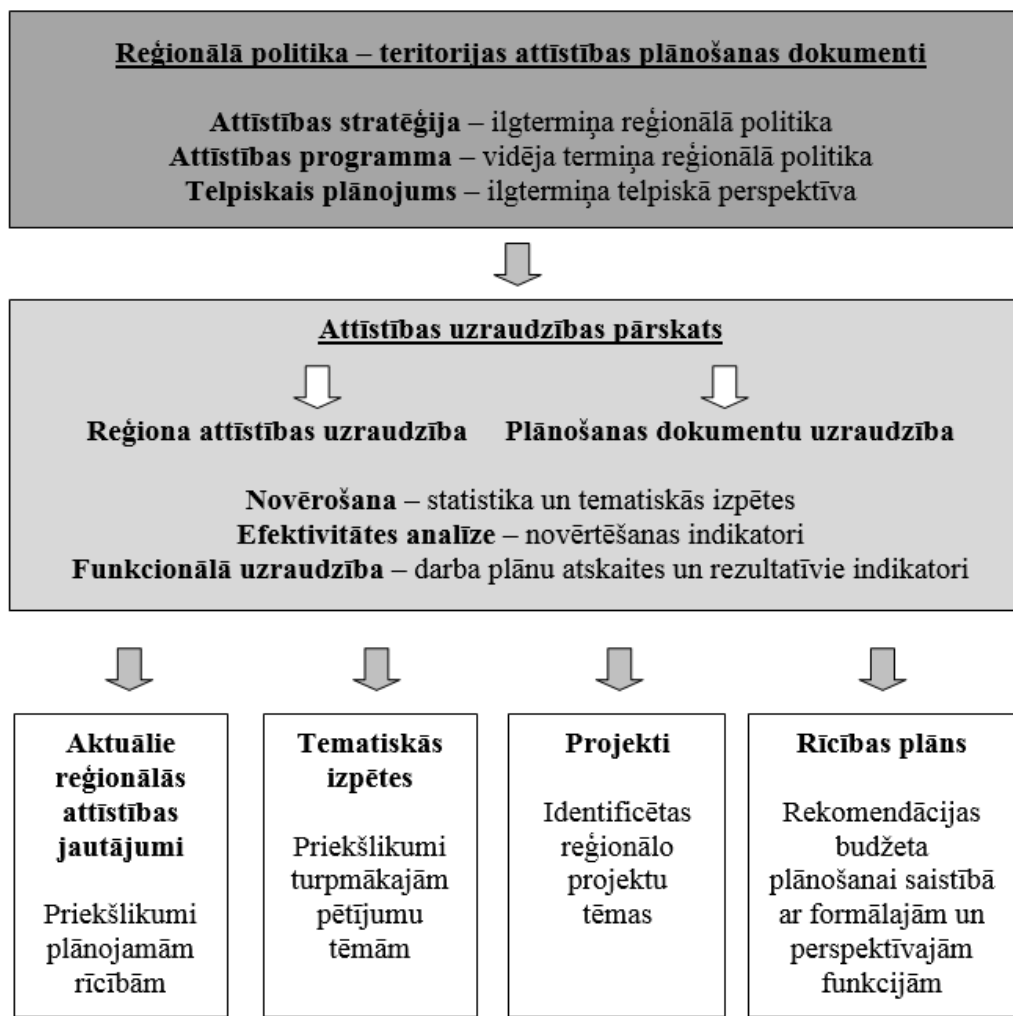
Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija ir vadošā iestāde, kas izstrādā un īsteno valsts reģionālo politiku, kā arī koordinē un īsteno valsts atbalsta pasākumus reģionālajai attīstībai. Ministru prezidents nodrošina attīstības plānošanas sistēmas darbību, tajā skaitā nacionāla līmeņa attīstības plānošanas dokumentu – Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģijas un Nacionālā attīstības plāna izstrādi, īstenošanas uzraudzību un koordināciju. Minēto uzdevumu izpildi īsteno un koordinē Pārresoru koordinācijas centrs – Ministru prezidenta pakļautībā esoša valsts attīstības plānošanas un koordinācijas vadošā (augstākā) tiešās pārvaldes iestāde (Attīstības plānošanas sistēmas likums, 2008). Likums arī paredz, ka pirmajā un trešajā gadā pēc Saeimas vēlēšanām Ministru prezidents savā ikgadējā ziņojumā Saeimai ietver informāciju par valsts ilgtspējīgu attīstību, Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģijas īstenošanu un Nacionālā attīstības plāna izpildi attiecīgajā laikposmā - to var dēvēt arī par nacionāla līmeņa attīstības politikas uzraudzības pārskatu.

Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030.gadam (Latvija 2030) ir pirmā vienotā valsts ilgtermiņa attīstības vīzija. Stratēģija aktualizē un paplašina ilgtermiņa konceptuālā dokumenta – "Latvijas izaugsmes modelis: Cilvēks pirmajā vietā" galveno ideju, ko Latvijas Republikas Saeima apstiprināja 2005.gada oktobrī. Latvija 2030 ietver īstenošanas uzraudzības mehānismus, kas galvenokārt balstās uz noteiktu rādītāju izvērtēšanu, kas saistīti ar stratēģijas prioritātēm (Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija, 2010). Formāli galvenais Latvija 2030 īstenošanas instruments ir Nacionālais attīstības plāns 2014.-2020.gadam, kas nosaka dažādu jomu attīstības prioritātes vidējā termiņā vai termiņā līdz septiņiem gadiem (Latvijas Nacionālais attīstības plāns, 2012). Latvijas Nacionālais attīstības plāns tiek īstenots, izmantojot dažādu nozaru attīstības politikas un teritoriju attīstības dokumentus (reģionu un vietējo pašvaldību), kā arī plānojot valsts un pašvaldību investīciju programmas un ES politikas finanšu instrumentus. Latvija 2030 un Nacionālā attīstības plāna īstenošana esošās attīstības plānošanas sistēmas ietvaros ir izaicinājums tuvākajā nākotnē. Sektorāla plānošanas pieeja un valsts pārvaldes

operacionālais darbības raksturs ir galvenie izaicinājumi attīstības plānošanas dokumentu kvalitatīvai īstenošanai.

Reģionālās attīstības un pašvaldību lietu ministrija ir izstrādājusi metodiskos ieteikumus ilgtspējīgas attīstības stratēģiju un attīstības programmu izstrādei reģionālā un vietējā līmenī. Tas ir praktiski izmantojams materiāls plānošanas reģionu un pašvaldību attīstības plānošanas speciālistiem, politiķiem un citām ieinteresētajām pusēm. Metodiskajiem ieteikumiem ir rekomendējošs statuss un tas ietver ieteikumus izstrādes procesa organizēšanai un plānošanas dokumentu struktūrai, kā arī priekšlikumus īstenošanas un uzraudzības kārtībai (VARAM, 2014). Metodiskie ieteikumi izskaidro attīstības uzraudzības veikšanas nepieciešamību, mērķus un uzdevumus, kas dod iespēju novērtēt teritorijas attīstības progresu un sasniegt izvirzītos mērķus plānošanas dokumentu īstenošanas laikā.

Kas attiecas uz reģionālo līmeni, tad Latvijā reģionu veidošanās process aizsākās 1990to gadu beigās, sākotnēji kā pašvaldību iniciēta sadarbības platforma, vēlāk – Latvijas iestāšanās Eiropas Savienībā procesā tika nostiprināts plānošanas reģionu statuss ar noteiktām funkcijām (Reģionālās attīstības likums, 2002). Tika iecerēts, ka reģioni kā teritoriālās organizācijas struktūras spēlēs būtisku lomu reģionālās politikas īstenošanā. Tomēr to administratīvā un funkcionālā kapacitāte netika nostiprināta. Reģionālā līmeņa funkcijas Latvijā galvenokārt saistījās ar koordinējošu lomu plānošanas procesā starp valsts un pašvaldību līmeņiem. Kopš 2008.gada skaidri iezīmējās jauna papildus reģionu atbildība par telpiskās plānošanas procesu, lielā mērā pārņemot pašvaldību attīstības plānošanas uzraudzību. Līdz ar to dabiski radās nepieciešamība uzraudzīt attīstības procesu, reģioniem kļūstot par galvenajiem valsts teritoriju attīstības uzraudzības aģentiem. Tas nozīmēja veidot plānošanas reģionu attīstības monitoringu ar mērķi novērtēt izmaiņu procesu, vienlaikus – bez administratīviem un finansiāliem instrumentiem, kas ļautu izmaiņas tieši ietekmēt. Veidojās salīdzinoši netradicionālas attīstības uzraudzības pieejas, piemēram, Rīgas plānošanas reģiona uzraudzības veidošanas procesā tika radīta komunikatīva, konsultāciju procedūrā balstīta uzraudzības prakse, kas rezultējās ikgadēju attīstības uzraudzības ziņojumu izstrādē (3.3.attēls). Uzraudzības ziņojumi saturiski ir fokusēti uz konkrētā perioda aktuālajiem attīstības plānošanas jautājumiem reģionā un ietver arī tematiskās izpētes. Rīgas plānošanas reģiona gadījumā šādi uzraudzības pārskati tiek izstrādāti jau 7 gadus - kopš 2008.gada.

3.3.attēls Attīstības uzraudzības ietvars Rīgas reģionā

Avots: Autora izstrādāts, balstoties uz Rīgas plānošanas reģionā pieejamiem materiāliem (Rīgas plānošanas reģions, 2014)

Rīgas reģiona nedefinētais attīstības uzraudzības mērķis ir nodrošināt informatīvo un analītisko pamatu reģiona plānošanas dokumentu ieviešanai un plānošanas nepārtrauktības nodrošināšanai. Ir noteikti attīstības uzraudzības galvenie uzdevumi (Rīgas plānošanas reģions, 2014):

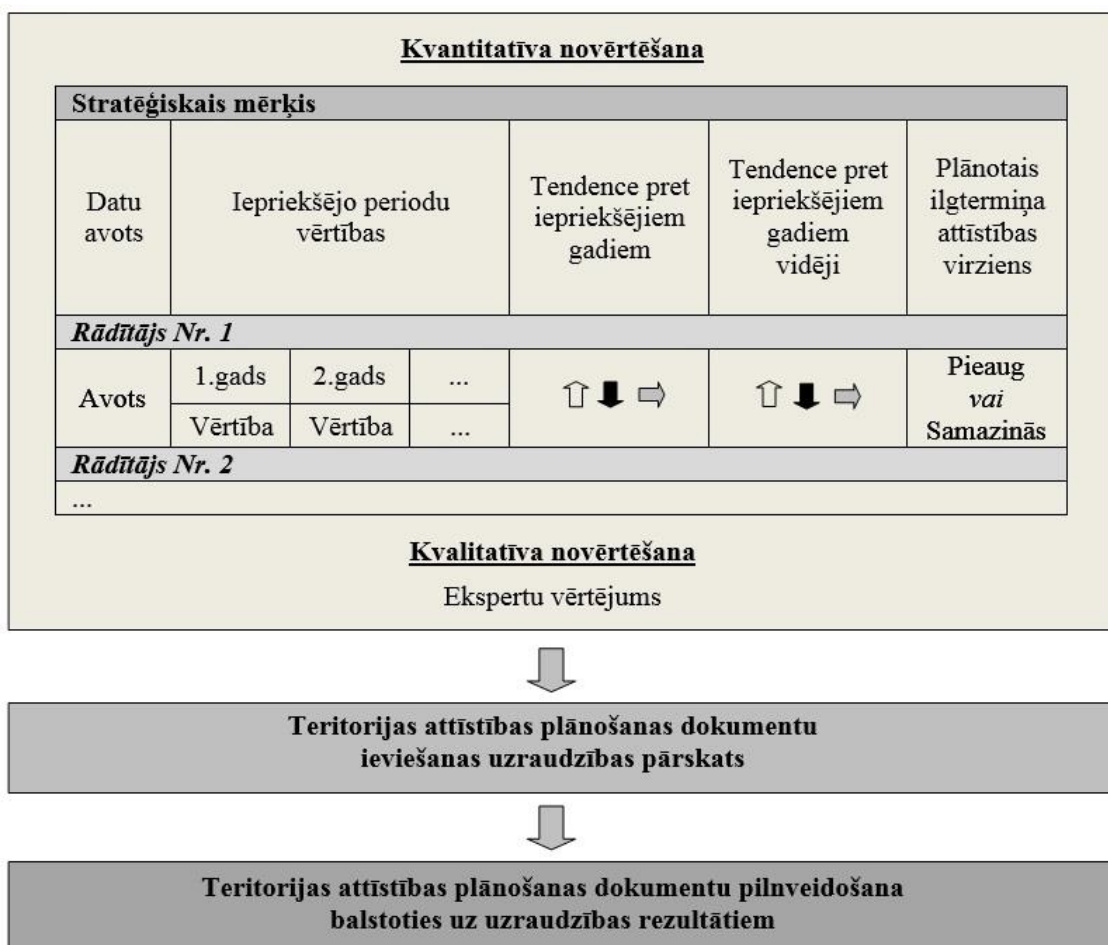
- regulāri un sistemātiski vākt, apkopot un analizēt kvantitatīvu un kvalitatīvu informāciju par demogrāfisko, sociālo, ekonomisko situāciju un attīstības tendencēm reģiona teritorijās;
- identificēt pozitīvas/negatīvas pārmaiņas un to cēloņus sociālajā, ekonomiskajā un telpiskajā situācijā reģionā un atsevišķās tā pašvaldību teritorijās;

- regulāri un sistemātiski izvērtēt reģiona plānošanas dokumentu ieviešanas gaitu un rezultātus;
- nodrošināt šīs informācijas publisku pieejamību, lai sekmētu vienotu un vispusīgu informētību par reģiona attīstību.

Līdz ar administratīvi teritoriālās reformas realizāciju 2009.gadā un jaunu plānošanas dokumentu izstrādi, attīstības uzraudzības un novērtēšanas jautājumi aktualizējās arī vietējo pašvaldību līmenī. Atbilstoši Teritorijas attīstības plānošanas likumā noteiktajam, gan plānošanas reģions, gan vietējā pašvaldība koordinē un uzrauga savu teritorijas attīstības plānošanas dokumentu īstenošanu. Tomēr Latvijas gadījumā uzraudzības sistēmas vēl joprojām ir veidošanās procesā un uzraudzības pasākumu aktivitāte un kvalitāte dažādos administratīvajos līmeņos ir dažāda, ko lielā mērā nosaka funkcijas, uzraudzības nepieciešamība un mērķi. Ja plānošanas reģionu gadījumā attīstības uzraudzība ir vērsta gan uz reģiona teritorijas attīstības uzraudzību kopumā, gan plānošanas dokumentu ieviešanas uzraudzību, tad pašvaldību gadījumā uzraudzības pasākumi vairāk ir fokusēti tieši plānošanas dokumentu uzraudzības virzienā. Kā uzraudzības forma arī pašvaldībās pamatā ir regulāri attīstības pārskati jeb ziņojumi par plānošanas dokumentu īstenošanu.

Atsevišķās pašvaldībās tiek uzturētas arī dažāda mēroga un sarežģītības pakāpes uzraudzības sistēmas. Rīgas pilsētas pieredze attīstības uzraudzības jomā, kas izpaužas Stratēģijas Uzraudzības Sistēmas (SUS) izstrādē un uzturēšanā šobrīd ir vispilnvērtīgākā un pieejamākā lietotājiem (3.4.attēls). Rīgas pilsētas uzraudzības sistēma laika gaitā ir pilnveidojusies un šobrīd sniedz iespēju operatīvi iepazīties ar spēkā esošajiem Rīgas attīstības plānošanas dokumentiem, pārskatiem par plānošanas dokumentu ieviešanu, veiktajiem pētījumiem un statistisko informāciju par Rīgu, kā arī iesaistīties un sniegt ierosinājumus pilsētas attīstības plānošanā (Stratēģijas Uzraudzības Sistēma, 2014).

Rīgas pilsētas uzraudzības sistēmas uzturēšanas vajadzībām regulāri un sistemātiski tiek apkopoti nepieciešamie dati un informācija, kas ir pietiekams pamats kvantitatīvas un kvalitatīvas attīstības novērtēšanai par attīstības situāciju un tendencēm pilsētā. Šādu pieeju plānošanas praksē atzīst par priekšnoteikumu veiksmīgai, uz rezultātu orientētai attīstības novērtēšanai, kas būtu īstenojama gan reģionālā, gan vietējā līmenī (Uusikyla, 2008).

3.4.attēls Rīgas pilsētas piemērs – Stratēģijas Uzraudzības Sistēma

Avots: Autora izstrādāts, balstoties uz Rīgas pilsētas Stratēģijas Uzraudzības Sistēmā (www.sus.lv) pieejamiem materiāliem

Kopumā Latvijā attīstības uzraudzība galvenokārt tiek īstenota izstrādājot attīstības uzraudzības ziņojumus jeb pārskatus, kas pamatā fokusēti tieši uz attīstības plānošanas dokumentu ieviešanas uzraudzību, kā to arī nosaka šībrīža normatīvais regulējums. Plašāks attīstības uzraudzības redzējums, kas ietver vispārēju teritorijas attīstības uzraudzību, tematisku pētījumu izstrādi vai interaktīvu uzraudzības sistēmu uzturēšanu ir tikai atsevišķu pašvaldību iniciatīva, kuras novērtējušas uzraudzības pasākumu veikšanas nepieciešamību un kurām to atļauj personāla un finansiālā kapacitāte.

3.2.3. Informācijas un datu pieejamības iespējas un problēmas

Galvenās problēmas saistībā ar plānošanas politikas īstenošanu dažādos administratīvajos līmeņos ir saistītas ar nepietiekamiem atbalsta pasākumiem un ieviešanas instrumentiem. Saistībā ar plānotās attīstības politikas uzraudzību viens no galvenajiem šķēršļiem ir pieejamība nepieciešamajiem datiem. Valsts statistikas iestādes arvien vairāk samazina pieejamo datu apjomu attīstības plānošanas vajadzībām, jo īpaši vietējā līmenī, kas ir būtiski, lai veiktu attīstības procesu uzraudzību un sekotu konkrētu politiku īstenošanas panākumiem. Plānošanai vietējā līmenī ir nepieciešamas detalizētākas statistikas vienības par šobrīd pieejamiem datiem novadu līmenī – saistībā ar 2009.gadā īstenotās administratīvās reformas rezultātiem, ir izveidojies ievērojams skaits liela mēroga vietējo pašvaldību. Ņemot vērā to, ka pašvaldībās ir izstrādāti jauni attīstības plānošanas dokumenti 2014.-2020.gada plānošanas periodam, šī problēma prasa tūlītējus risinājumus, lai kvalitatīvi varētu novērtēt pašvaldību plānotās attīstības politikas īstenošanu un pašvaldību teritoriju iekšienē notiekošos procesus. Šis jautājums būtu jārisina sniedzot atbalstu vietējām iniciatīvām veidot mazākas statistikas vienības konkrētiem uzraudzības mērķiem, taču tas jebkurā gadījumā nesniegtu vienotu risinājumu lokālu, teritoriālu vienību datu pieejamības problēmām valstī kopumā.

Plānošana un teritorijas attīstības uzraudzība veido nepieciešamību pēc teritoriāli balstītiem verificējamiem datiem. Šādu datu trūkums ir izjūtams visos plānošanas līmeņos, īpaši vietējā un reģionālā līmenī, kur vērojamas būtiskas teritoriju iekšējās atšķirības. Valstī izstrādātā Teritorijas attīstības plānošanas informācijas sistēma (TAPIS) ar tajā ietvertu Reģionālās attīstības indikatoru moduli (RAIM) kalpo kā nacionāla, reģionāla un vietēja līmeņa teritorijas plānošanas un attīstības plānošanas savietošanas sistēma, kas nodrošina teritorijas plānošanas dokumentu sinhronizāciju un vienuviet ietver statistisko informāciju minēto administratīvo līmeņu griezumā.

Paredzēts, ka Teritorijas attīstības plānošanas informācijas sistēma (TAPIS) nodrošinās nacionālā līmeņa teritorijas attīstības plānošanas dokumentu – Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģijas un Nacionālā attīstības plāna, reģiona līmeņa dokumentu – plānošanas reģiona attīstības stratēģiju un attīstības programmu, vietējā līmeņa dokumentu – vietējās pašvaldības attīstības stratēģiju, attīstības

programmu, teritorijas plānojumu, lokālplānojumu un detālplānojumu, kā arī visu līmeņu tematisko plānojumu teksta un ģeotelpiskās informācijas uzturēšanu un sinhronizāciju (VARAM, 2015). Reģionālās attīstības indikatoru modulis (RAIM) ir labs instruments reģionālās attīstības uzraudzībai un lēmumu pieņemšanas atbalstam. Tajā ietverti galvenokārt teritoriju sociālekonomiskie rādītāji, kas ir piemēroti, lai analizētu atsevišķu valsts teritoriju sociālās un ekonomiskās attīstības tendences. RAIM vienuviet ietver dažādu valsts statistikas datu turētāju kvantitatīvo informāciju par valsti kopumā un atsevišķām valsts teritorijām reģionālā un vietējo pašvaldību līmenī (RAIM, 2014). Līdz ar to secināms, ka Latvijas pašreizējais statistikas līmenis ir vietējā pašvaldība, kas bieži vien ir pārāk vispārīgs un neļauj spriest par atsevišķu teritoriju attīstības tendencēm. Izveidotais Reģionālās attīstības indikatoru modulis (RAIM) nepiedāvā šīs problēmas risinājumu.

Valsts statistiskās informācijas programma 2014.gadam lielāko daļu datu uzrāda Latvijas vai 6 statistisko reģionu mērogā, atsevišķi dati pieejami valsts administratīvo teritoriju (republikas pilsētu un novadu) griezumā. Iedzīvotāju skaita rādītāji ir izņēmums, ko publicē zemākā par novadu detalizācijas pakāpē – par novados ietilpstošajām pilsētām (Noteikumi par Valsts statistiskās informācijas programmu 2014.gadam, 2013). Detalizētāku iedzīvotāju skaita statistiku novadu teritoriālo vienību – pagastu griezumā piedāvā Pilsonības un migrācijas lietu pārvalde, tomēr Latvijā kopumā statistikas datu detalizācija lokālā līmenī praktiski nepastāv. Šādā situācijā ir gandrīz neiespējami runāt par attīstības procesu uzraudzību mazākā mērogā – novadu pilsētās, pagastos un ciemos, jo, ja vien nepastāv iniciatīvas vietējās statistikas veidošanai, tad objektīvi un salīdzināmi dati šajā līmenī nav pieejami.

Pēdējā laikā kā salīdzinoši jauns risinājums tiek piedāvāts režģa karšu veidošana, kur vienas šūnas izmērs ir 1 km². Latvijas statistikas gadagrāmatā 2014, izmantojot šādu pieeju, ietverts pastāvīgo iedzīvotāju blīvums valstī – cilvēki uz 1 km² pēc Tautas skaitīšanas rezultātiem, attiecīgi visu Latvijas teritoriju sadalot 65,6 tūkstošos šādu šūnu (Centrālā statistikas pārvalde, 2015). Režģa kartes savietošana ar dažādu pakalpojumu sniedzēju izvietojumu dotu iespēju iegūt nevis abstraktu informāciju par pakalpojumu pieejamību novadā, bet par to, kurās blīvi apdzīvotās vietās ikvienā novadā iztrūkst svarīga pakalpojuma (Paiders, 2015).

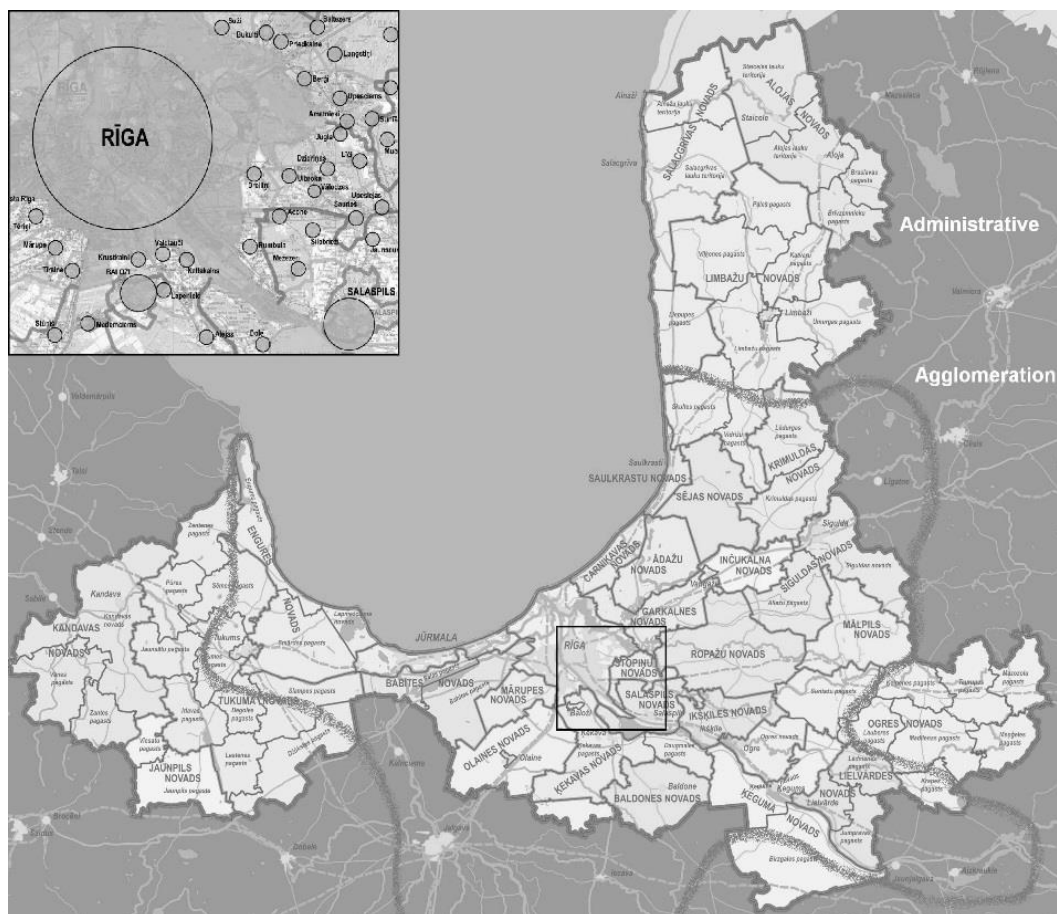
Šāda pieeja lieliski atspoguļo situāciju augstā detalizācijas pakāpē, tomēr tās izmantošana attiecībā uz plašu rādītāju loku no izejas datu iegūšanas viedokļa var būt izaicinājums tās pielietojumam.

Kā vēl viena alternatīva ir teritoriālo datu sistēmu izveide un uzturēšana pašvaldību līmenī. Šāda pieredze ir Rīgas pilsētai, veidojot apkaimju teritorijas, Jūrmalas pilsētā teritoriālie dati lietoti teritorijas plānojuma izstrādes procesā un Rīgas plānošanas reģionā izstrādātā statistikas teritoriju tīkla piedāvājuma metodiskā pieeja un pilotprojekts.

Rīgas pilsēta ir izstrādājusi risinājumu problēmām, kas ir saistītas ar datu pieejamību mazākās teritoriālajās vienībās – pilsētas apkaimēs. Šādas iniciatīvas ieviešanas mērķis ir nosakot apkaimes, radīt priekšnoteikumus līdzsvarotas sociāli – ekonomiskās un telpiskās politikas ieviešanai Rīgas pilsētas administratīvajā teritorijā. Rīgas domes Pilsētas attīstības departaments apkaimes jēdzienu skaidro kā piemērota lieluma apdzīvotu vidi, kam ir sava apkalpe, identitāte un raksturs, kas izriet no apbūves veida, fiziskajām robežām, ainavas un iedzīvotāju kopības izjūtas (Apkaimes.lv, 2014). Šāds risinājums palīdz veikt sistemātisku pilsētas iekšējo procesu monitoringu un tam sekojošu mērķtiecīgu lēmumu pieņemšanu dzīves vides uzlabošanai attiecīgajā teritorijā.

Reģionāla līmeņa risinājumi ir izstrādāti Rīgas plānošanas reģiona statistikas teritoriju tīkla piedāvājumā, kura izveides mērķis ir nodrošināt informāciju iedzīvotāju struktūras un darba vietu izvietojuma uzraudzībai reģiona teritorijā zemākā par pašvaldību līmenī (Rīgas plānošanas reģions, 2014). Šāda iniciatīva, ņemot vērā datu pieejamību lokālā līmenī, nav zaudējusi aktualitāti arī pašlaik.

Ņemot vērā jau iepriekš minēto 2009.gadā īstenoto vietējo pašvaldību teritoriju apvienošanu, samazinājās pieejamā informācija par līdz tam mazākajām teritoriālajām vienībām – pagastiem. Līdz ar to atsevišķu teritoriju izpētei skaidri iezīmējusies nepieciešamība radīt papildus statistikas teritoriju tīklu, kas atbilstu apdzīvojuma, cilvēku kustības un ekonomiskās aktivitātes telpas struktūrai. Līdz ar to ir svarīgi radīt priekšlikumus vienkārši pārvaldāmam un operacionālam teritoriālo vienību tīklam, kas ļautu uzturēt uzraudzībai un plānošanai pastāvīgi nepieciešamo pamatrādītāju ieguvī (iedzīvotāju skaits un vecuma grupu sadalījums, tā izmaiņas, darba vietas un to skaita sadalījums u.c. rādītāji).

3.5.attēls Rīgas metropoles areāls un priekšlikumi teritoriālo datu sistēmas izveidei

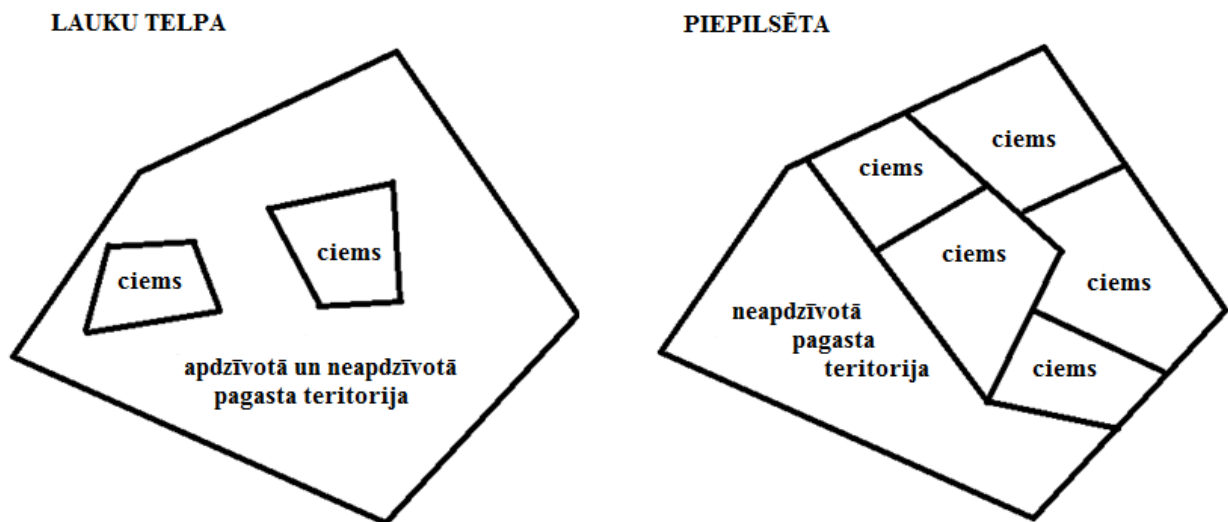
Avots: (Cimdiņš R., Šķiņķis P. Development Policy Monitoring Issues – Regional and Local Experiences in Riga Region, 2011). Izmantoti Rīgas plānošanas reģionā pieejamie materiāli

Rīgas plānošanas reģionā tika izstrādāts priekšlikums šādu uzraudzības teritoriju izveidei (3.5.attēls). Tomēr Rīgas reģiona uzraudzības sistēma kopumā un sevišķi – teritoriālās struktūras izveide būtu daudz mērķtiecīgāka, ja tā aptvertu Rīgas funkcionālā reģiona telpu. Attīstības uzraudzība tādējādi būtu integrējama un koordinējama vairāku Latvijas plānošanas reģionu starpā. Tas būtiski papildinātu Rīgas kā metropoles plānošanas un Latvijas pilsētu un policentriskās attīstības politikas īstenošanas procesus.

Minētā Rīgas reģiona teritoriālo statistikas vienību pieeja ir pārbaudīta bastoties uz Iedzīvotāju reģistra datiem. Datus par iedzīvotājiem Latvijā reģistrē vairākas iestādes (Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes Iedzīvotāju reģistrs, Centrālā statistikas pārvalde, pašvaldības), taču datu ieguves un apstrādes metodes ir atšķirīgas, kā rezultātā dati var atšķirties. Iedzīvotāju uzskaitē notiek saskaņā ar Valsts zemes dienesta Adrešu reģistra informāciju, taču administratīvo procedūru

nesakārtotība veido atšķirības starp reālo iedzīvotāju skaitu ciemos un iedzīvotāju reģistra datiem - statistikas piesaiste Adrešu reģistram, kas savukārt ir piesaistīts teritorijas plānojumam, rada nepieciešamību pēc ātras reakcijas uz adresācijas objektu izmaiņām teritorijas plānojuma grozījumu gadījumā. Piemēram, ja pašvaldībā tiek plānots pārskatīt un būtiski samazināt esošo ciemu skaitu un robežas, tas būtiski izmainīs teritoriālo statistiku.

Rīgas plānošanas reģiona teritoriālās statistikas vienību pamats veidots uz ciemu / pilsētu / pārējās novada / pagasta teritorijas nodalījumu. Atšķiras teritorijas Pierīgā – kur ciemi aptver gandrīz visu apdzīvoto teritoriju un pretēji lauku pašvaldības, kur liela daļa apdzīvojuma koncentrējas ārpus ciemu robežām (3.6.attēls). Piedāvātie iespējamie risinājumi ir telpiski – Ģeogrāfiskās informācijas sistēmas (GIS) datu piesaiste konkrētām adresēm, nodrošinot valsts institūcijām bezmaksas pieeju datiem un organizatoriski vienkāršojot un automatizējot adresācijas reģistrēšanu.

3.6.attēls Teritoriālās statistiskās vienības pagasta modelis lauku telpā un piepilsētā

Avots: (Pužulis A., Cimdiņš R. Teritoriālās statistikas problēmas – Rīgas reģiona piemērs. Referātu tēzes. LU, 2013)

Teritoriālās statistikas jautājumi būtu risināmi nacionālā līmenī, nosakot kārtību teritoriju izveidei dažādas statistiskās informācijas iegūšanai, kas zemāka par pašvaldību līmeni, saistot to ar apdzīvojuma plānošanas politiku. Šādu sistēmu veidošana un uzturēšana varētu tikt īstenota reģionālā un vietējā līmenī, pēc

nepieciešamības to papildinot ar citām datu kopām, piemēram, apdzīvoto vietu funkcionalitātes noteikšanai un pakalpojumu nodrošinājuma plānošanai. Būtiski ir veidot laika gaitā stabilas, GIS balstītas statistikas teritorijas, kas var tikt izmantotas daudzfunkcionāli.

Saglabājoties līdzšinējai reģionu lomai valsts pārvaldības un reģionālās politikas veidošanas un īstenošanas praksē, attīstības uzraudzības tālāka pilnveide ir virzāma stiprinot tās tematisko komponenti. Šobrīd pieejamā statistiskā informācija, kas ļautu raksturot notiekošos procesus reģionos ir nepietiekama gan no operativitātes, gan arī no teritoriju / vietu piesaistes viedokļa. To var kompensēt ikgadējās tematiskās izpētes atbilstoši aktuālo attīstības procesu, risināmo jautājumu un lēmumu pieņemšanas vajadzībām. Pastāvīgi dienas kārtībā ir tādi jautājumi kā publiskā sektora efektivitāte, sabiedrības saimnieciskā aktivitāte, sociālā aktivitāte, iedzīvotāju vajadzības un kustība. Periodiski priekšplānā izvirzās vides kvalitātes, apdzīvoto vietu un infrastruktūras plānošanas, sabiedriskā transporta, skolu tīkla plānošanas un citi nepieciešamie risinājumi, kuru pamatojuma izstrādei veicamas speciālas tematiskās izpētes.

3.3. Sociālo jautājumu nozīme attīstības procesos

Mūsdienās attīstības plānošanas praksē un dažādos pētījumos sociālo jautājumu nozīme attīstības procesos tiek vērtēta kā arvien nozīmīgāka un pastāv dažādas sapratnes par attīstības potenciālu, ko nodrošina cilvēks un tā radītās aktivitātes. Cilvēkresursi, cilvēkkapitāls un sociālais kapitāls ir daži piemēri, kā tiek raksturota sabiedrība un ar to saistītās aktivitātes (Becker, 2002). Šie jēdzieni tiek lietoti, lai apzīmētu indivīda vai dažādu sabiedrības grupu raksturojošās īpatnības un mijiedarbību, taču bieži tie tiek vispārināti un lietoti neatbilstoši to būtībai.

3.3.1. Cilvēkkapitāls un sociālais kapitāls kā teritoriju attīstības resurss

Ar cilvēkresursiem parasti saprot sabiedrības struktūras un ar to saistītu atsevišķu sociāli ekonomisku pazīmju kopumu, kuras raksturo kādu cilvēku grupu. Cilvēkresursu jēdziens tiek plaši lietots, bet sevī pamatā neietver sociālās aktivitātes jautājumus, kas ir sabiedrības rīcībspējas jeb sociālā potenciāla pamatelements.

Cilvēkkapitāls ir tas cilvēka spēju un iemaņu kopums, no kura atkarīgas viņa ekonomiskās un sociālās aktivitātes. Viens no cilvēkkapitāla koncepcijas pamatlicējiem *Gary Becker* uzskata, ka cilvēkkapitālam ir izšķiroša nozīme attīstībā un zināšanu sabiedrībā galvenais labklājības un attīstības avots ir cilvēkkapitāls (Becker, 2002). Cilvēkkapitāla definīcijas parasti akcentē indivīda izglītību, iemaņas, prasmes un zināšanas, kas palielina viņa ekonomiskās darbības produktivitāti (Zobena, 2007). Plaši izmanto arī līdzīgu jēdzienu cilvēkresursi, kas attiecas uz darbības vecuma cilvēku skaitu un īpatsvaru sabiedrībā. Sabiedrības cilvēkkapitāla attīstību būtiski ietekmē tās cilvēkresursi.

“Pārskatā par tautas attīstību - Ilgtspējīga nācija” kā vietas sociālā un cilvēkkapitāla kvalitātes tiek minētas prasmes, iemaņas, zināšanas, veselība, drošība, institūcijas, pārvaldība un iesaiste kopienā. Autori uzsver, ka sociālais un cilvēkkapitāls, kombinācijā ar dabas kapitālu (klimats, atmosfēra, zeme, ekosistēmas un bioloģiskā daudzveidība, dabas resursi, ūdens) un ekonomisko kapitālu (bagātība, ienākumi, mājokļi, transports un infrastruktūra, produktivitāte, inovācijas) veido

vienotu veselumu, kurā izšķirošā loma ir sociālo aģentu rīcībspējai – prasmei izmantot iespējas, ko piedāvā vieta. Cilvēkkapitāls un sociālais kapitāls ir tas, kas uztur vietu, rada tās pievienoto vērtību. Kopienas un atsevišķu indivīdu darbība, vērtības un tradīcijas, savstarpējo attiecību tīklojumi veido vietas sociālo dimensiju (Zobena, Mežs, 2013).

Sociālais kapitāls kā izpētes objekts ir aktuāls jau vairākas desmitgades, īpaši sociālo un ekonomikas zinātņu jomās, pēdējā laikā arī saistībā ar attīstības plānošanu. Literatūras avotos un teritorijas attīstības plānošanas praksē arvien lielāka vērība tiek pievērsta sociālā kapitāla nozīmei teritoriju attīstības kontekstā, kā arī tā novērtēšanas iespējam. Sociālais kapitāls parasti tiek raksturots kā indivīdu vai sabiedrības grupu savstarpējās saiknes tomēr arvien pastāv dažādas sapratnes par šo jēdzienu. Tāpat pastāv atšķirīgas pieejas sociālā kapitāla mērīšanā un novērtēšanā, kas parasti izpaužas dažādu kvantitatīvu un kvalitatīvu indikatoru izstrādē. Sociālo kapitālu uzlūkojot kā teritorijas attīstības resursu ir svarīga atbilstošu indikatoru noteikšana.

Lai gan termins „sociālais kapitāls” ir minēts jau 20.gs. sākumā, tikai kopš 20.gs. 80.gadiem arvien biežāk līdzās citām kapitāla formām tiek runāts par sociālo kapitālu un tā nozīmi. Idejas par sociālo kapitālu ir īpaši nozīmīgas socioloģijas un ekonomikas zinātņu jomās, taču aktīvi izmantotas arī citās nozarēs, piemēram, vides zinātnē, medicīnā, psiholoģijā u.c. Tas nozīmē, ka šī koncepcija ir holistiska, ļaujot tās ietvaros analizēt un skaidrot ar sabiedrības uzbūvi, iesaistīšanos, veselību u.c. saistītus jautājumus. Šajā darbā īpaša uzmanība vērsta uz sociālā kapitāla nozīmi teritoriju attīstības kontekstā, kā arī tā novērtēšanas iespējam.

Sociālais kapitāls tiek raksturots kā potenciāls resurss, kas piemīt gan indivīdiem, gan grupām. Mūsdienās tas ir ļoti svarīgs, jo saliedē sabiedrību, palīdz radīt uzticību starp varu un tautu, kā arī dod iespēju, savstarpēji sadarbojoties, gūt kādu labumu ne tikai katram indivīdam atsevišķi, bet arī visai sabiedrībai kopumā (Helliwell, Putnam, 2004). Termins sociālais kapitāls tika ieviests jau 20.gs. sākumā. *Lyda Judson Hanifan* bija pirmais, kas ieviesa šo terminu, uzsverot, ka vārds kapitāls šeit tiek minēts tēlainā nozīmē nevis tā ierastajā izpratnē. Autors skaidro, ka ierasto kapitālu kā materiālu vērtību, nomaina tādas cilvēcīgas vērtības, kā brīva griba, brālība, līdzdalība un savstarpējie sakari starp ģimenēm, kuras veido sabiedrības grupas (Putnam, Goss, 2000). Šī teorija daļēji sevi jau ir pierādījusi, jo mūsdienās

kapitālistu sabiedrību pamazām nomaina liberāla sabiedrība, kurai pirmajā vietā ir garīgās vērtības, tomēr lai sekmīgi attīstītu sociālo kapitālu, ļoti svarīga ir arī indivīdu spēja mijiedarboties un uzticēties, veidojot savstarpējos kontaktus.

Amerikāņu sociologs *James Samuel Coleman* izdala trīs sociālā kapitāla formas – normas, informācijas kanālus un kolektīvos noteikumus un ekspektācijas, kas funkcionē attiecību tīklos. Indivīdiem, kas iekļaujas noteiktās attiecību struktūrās, ir spēja sasniegt mērķus, ko citādi viņi nevarētu (*Coleman, 1988*). Savukārt politologs *Robert David Putnam* koncentrējas uz uzticēšanos, normām un tīkliem, uzsverot sabiedrības iesaistes lielo lomu dažāda veida sabiedriskajās organizācijās, kas var veicināt kolektīvu rīcību (*Putnam, 1993*).

Sociālā kapitāla pētījumos ir mēģinājumi noteikt atšķirības starp sociālo kapitālu, kam piemīt iekšējas, izslēdzošas (*exclusive*) attiecības („līmējošais kapitāls” – *bonding capital*) un sociālo kapitālu, kam piemīt ārējas, iekļaujošas attiecības („pārvarošais kapitāls” – *bridging capital*). „Līmējošais kapitāls” veicina solidaritāti un sadarbību kopienas vai grupas iekšienē, bet „pārvarošais kapitāls” nodrošina pieeju resursiem un informācijai ārpus grupas (*Putnam, 2000; Saegert et. al., 2001*). Ar piemēru to izskaidro R.Pīpiķe, norādot, ka par sociālo kapitālu stiprinošu elementu no vienas puses var uzskatīt kaimiņos atrastu palīdzīgu roku nepieciešamības gadījumā, bet no otras – ka sociālais kapitāls ir esošo vai iespējamo resursu kopums, kas veidojas dažādām institūcijām sadarbojoties ilgākā laika posmā (*Pīpiķe, 2013*) un tāpat ir ārpus grupas vai kopienas robežām esošs resurss. Tādējādi sociālais kapitāls attiecas uz indivīdu spēju veidot saiknes ar savas grupas / kopienas pārstāvjiem un „tiltus” ar citām grupām. Arī šajā darbā ar sociālo kapitālu tiek saprastas abas tā izpausmes – indivīdu saiknes un attiecības grupas iekšienē, kā arī starp grupu / institūciju saiknes.

20.gs. 90.gados *James Samuel Coleman* sociālā kapitāla konceptu sāka izmantot plašākā nozīmē un saistīja to ar attīstības problēmām. Viņš atzina, ka sociālā kapitāla loma teritoriju attīstībā nav viennozīmīga. Dažos gadījumos informācija un uzticēšanās, kas balstīta personīgos kontaktos un tīklos var veicināt ekonomisko sadarbību. Savukārt citos gadījumos tīkli var funkcionēt arī kā instruments, kas ierobežo konkurenci, tādējādi samazinot efektivitāti (*Trigilia, 2001*). Sociālā kapitāla loma vietējā ekonomiskajā attīstībā ir atkarīga arī no tā, vai konkrētajā teritorijā dominē „līmējošais kapitāls” vai „pārvarošais kapitāls”, to

savstarpējām attiecībām un saikņu ciešuma (Kaminska, 2010). Arī amerikāņu sociologs *Mark Granovetter* ir atzinis, ka sociālā kapitālā ietekme uz vietējo ekonomisko attīstību nav iepriekš skaidri paredzama. Tādēļ, lai izprastu kultūras, politisko un ekonomisko rādītāju ietekmi uz sociālā kapitāla veidošanos teritorijā un līdz ar to - tā nozīmi attīstības procesos, viņš aicina veikt padziļinātu šo rādītāju analīzi (Granovetter, 1985).

Sociālo kapitālu raksturo arī saiknes, kas satur kopā sabiedrību un kas ir galvenokārt saistītas ar savstarpējo attiecību vērtību un to veidošanos kā sociālās rīcības resursu. Sociālais kapitāls tiek uzkrāts, veidojot sociālās attiecības starp personām, grupām, kopienām, institūcijām. Bieži vien sociālais kapitāls tiek uzskatīts par cilvēkkapitāla konteksta veidotāju. Cilvēkkapitāls attiecas uz indivīdu esošajām spējām, bet sociālais kapitāls – uz iespējām (Burt, 1997). Līdzīgi kā citas kapitāla formas, sociālais kapitāls ļauj sasniegt tādus rezultātus, ko nevarētu izdarīt, neesot šim sociālajam kapitālam (Coleman, 1990). Latvijā, “Pārskatā par tautas attīstību” sociālais kapitāls tiek definēts kā būtiskākās priekšrocības, ko indivīdam, ģimenei vai grupai dod labāki kontakti (Sīmane, 2003; Zobena, 2007).

Sociālais kapitāls kā resurss veidojas tikai mijiedarbībā un to var izmantot visi, kas iesaistījušies konkrētajā tīklā. Līdz ar to atsevišķiem indivīdiem ir mazāks stimulds individuāli iesaistīties sociālā kapitāla veidošanā. Tādējādi sociālais kapitāls bieži vien veidojas kā dažādu aktivitāšu blakusprodukts (Coleman, 1990). Teritoriju attīstības kontekstā tas var veidoties, piemēram, kā teritorijai piesaistītu dažādu organizāciju un tīklu (kultūras, reliģisko, politisko, teritoriālo kopienu) blakusprodukts.

3.3.2. Sociālā mijiedarbība, līdzdalība un kopienu aktivitāti noteicošie faktori

Sadarbības un komunikācijas jautājumiem pēdējā laikā tiek pievērsta pastiprināta uzmanība, īpaši kognitīvo zinātņu kontekstā, apskatot kognitīvos procesus, kur viens no pamata jautājumiem ir cilvēka un dažādu sociālo grupu savstarpējā komunikācija. Kognitīvo zinātņu pamatā ir izziņas, uztveres un intelekta pētījumi un tā ir uzskatāma par starpdisciplināru pētījumu jomu.

Cilvēka valoda ir komunikatīva sistēma un tās primārā loma ir komunikācijas nodrošināšana (Sinha, 2004). Valoda ir galvenais saziņas līdzeklis pilnvērtīgas

komunikācijas nodrošināšanai, taču pētījumi norāda arī uz citu saziņas līdzekļu (žesti, mīmika) nozīmīgumu komunikācijā. Tādā veidā kā cilvēki, citi primāti neizmanto daudzveidīgu saziņas līdzekļu pielietojumu savstarpējā komunikācijā (Tomasello, 2008). Saprātīgais cilvēks (latīņu val. *Homo sapiens*) ir gudrs, kas norāda uz cilvēka spēju domāt. Cilvēkiem ir spēja abstrakti domāt, lietot valodu, apzināties savu esamību, kā arī veidot kompleksu kultūru un izmantot to, lai pielāgotos apkārtējai videi. Cilvēki rada kompleksas sociālas struktūras, kas sastāv no atsevišķām grupām, kas savā starpā sacenšas vai sadarbojas.

Līdz šim, izņemot cilvēku, nav novērota neviena cita primātu suga, kam piemīt kulturāla uzvedība un kas spēj uzkrāt pieredzi un prot to izmantot, lai pielāgotos dažādām sarežģītām pārmaiņām. Viena no unikālākajām cilvēka kultūras īpašībām ir veidot sociālas institūcijas, ar ko saprot tādas uzvedības prakses, ko nosaka dažādas savstarpēji atzītas normas un noteikumi (Tomasello, 2009). Šie aspekti norāda uz cilvēka sadarbības spējām, kas nozīmē vairāku indivīdu prasmi strādāt kopā, lai iegūtu savstarpēju labumu.

Cilvēkiem ir iezīme dažādus jautājumus risināt kopīgi, taču atkarībā no dažādu cilvēku grupu īpatnībām ir atkarīga sociālās iesaistišanās un līdzdalības pakāpe (Gräfenhain et.al., 2009). Šeit bieži ir svarīgas atsevišķu sociālo grupu intereses, kopīgi mērķi, kā arī tādi aspekti kā pienākuma apziņa un savstarpējā uzticēšanās (de Vries, 2009). Tiek uzsvērti arī fizioloģiskie aspekti, piemēram, atsevišķu indivīdu vai cilvēku grupu uzvedība sociālā telpā atkarībā no dzimuma (Spelke, 2005). Tāpat, novērojumi un eksperimenti rāda, ka cilvēki savā pieredzē un pieejamos resursos labprātāk dalās un sadarbojas ar cilvēkiem, ar kuriem tiem ir ciešas fiziskas vai emocionālās saites (Olson, Spelke, 2008).

Augstākminētie aspekti norāda uz dažiem, bet vērā ņemamiem secinājumiem, lai apgalvotu, ka cilvēka vai atsevišķu sociālo grupu sadarbību un komunikācijas spējas ietekmē dažādi faktori. Cilvēku spēja sadarboties un līdzdarboties lielā mērā atsaucas tā sociālajā aktivitātē, kas ir promocijas darba galvenais jautājums (sociālais potenciāls), to uzlūkojot no komunikatīvas plānošanas pieejas viedokļa.

Nozīmīga loma ir sabiedrības sociālai struktūrai, kuras pamatā ir indivīdu vai atsevišķu sociālo grupu reprezentētās vērtības, vajadzības, intereses, normas, noteikts dzīves veids un uzvedība. Sabiedrības struktūru veido indivīdi, dažādas grupas un

kopienas, kas sabiedrībā ieņem noteiktu vietu un veic noteiktas sociālās funkcijas. Tieši kopienas visciešāk ir saistītas ar sadarbības jeb komunikatīvo procesu, lai vienotos kopīgu interešu un mērķu labā, kas ir svarīgs priekšnoteikums kopumam atbilstošās dzīves vides veidošanai un teritorijas attīstībai.

Cilvēku sociālo, ekonomisko un dzīves vides kvalitāti galvenokārt nosaka sabiedrības spēja sociāli mijiedarboties un sadarboties, kur īpaša nozīme ir savstarpējai uzticībai. Tas lielā mērā ir atkarīgs no teritorijā esošās sabiedrības struktūras, kurā būtiskākais ir pietiekama aktīvo sociālo grupu un kopienu esamība, un kas raksturo teritorijas sociālā kapitāla kvalitāti.

Viena no izteiktākajām sociālās mijiedarbības formām ir kopienu veidošanās un pastāvēšanas process, kas notiek dažādu apstākļu ietekmē. Kopienu veidošanās parasti saistīta ar noteiktas cilvēku grupas vienotiem mērķiem, uzskatiem, interesēm, tradīcijām un attiecībām, kam par pamatu kalpo kopīgi savienojumi un tīkli (Chaskin, 1997). Kopienu aktivitātes parasti ir saistītas ar noteiktu telpisko novietojumu, kas nozīmē piesaisti konkrētai teritorijai (Peterman, 2000), taču paralēli pastāv arī kopienas, kuru savienojumi un tīkli ir vairāk balstīti uz sociālām, kulturālām vai funkcionālām saiknēm.

Kopienu esamība un aktīvo sabiedrības grupu darbības ir nozīmīgi sociālā kapitāla klātbūtnes elementi, kurus parasti raksturo izmantojot dažādus sabiedrības līdzdalības rādītājus. Sabiedrības aktivitātes var būt sākot ar gana neformālām (kopīga brīvā laika pavadīšana, kultūras un sporta pasākumu apmeklēšana, talku organizēšana), līdz pat pietiekami formālām (nevalstisko organizāciju darbība, līdzdalība pašvaldības attīstības plānošanas procesā, dalība vēlēšanās u.c.). Piemēram, Latvijas gadījumā viena no izplatītākajām pilsoņu brīvā laika pavadīšanas formām ir iedzīvotāju līdzdalība amatiermākslā (kordziedāšana, dejošana tautas deju kolektīvos, dalība amatiererteātros), pie tam šo sabiedrības aktivitāšu uzturēšanā valsts un pašvaldības iegulda ievērojamus resursus (Daugavietis, 2015).

Sabiedrības līdzdalība un iniciatīvas vietējās attīstības veicināšanā un attīstības plānošanas procesā galvenokārt aktivizējas situācijās, kad attīstības plānos parādās ieceres, kas lielākā vai mazākā mērā skar kāda indivīda vai sabiedrības grupas intereses. Labs piemērs ir iedzīvotāju līdzdalība pašvaldību teritorijas attīstības plānošanas dokumentu publiskās apspriešanas procesā, kad stratēģisku attīstības

plānu (ilgtspējīgas attīstības stratēģijas) sabiedriskajās apspriedēs ir ievērojami zemāka līdzdalība nekā konkrētu, ar teritoriālu piesaisti saistītu plānu (teritorijas plānojumi, detālpilānojumi) apspriešanā. Tas šķiet gluži saprotami, tomēr neliecina par sabiedrības vēlmi rast kopīgu redzējumu attīstības un dzīves vides kvalitātes jautājumu risināšanā. Sabiedrības pašiniciatīva līdzdarboties plānošanas procesā galvenokārt aprobežojas ar vajadzībām, kas tiešā veidā skar indivīda īpašumu vai ietekmē saimniecisko darbību – šādā situācijā ir grūti runāt par sociālo kapitālu, kas kādā mērā kalpotu sabiedrības virzībai kopīgu mērķu labā. No teritorijas vai vietas sociālās dzīvotspējas viedokļa ir svarīgi, lai tās attīstībā piedalītos indivīdi vai sabiedrības grupas, kuras domā vairāk nekā par savām personīgajām interesēm un spēj piesaistīt līdzīgi domājošos.

Plānošanas praksē pēdējā laikā tiek rasti dažādi risinājumi sabiedrības ieinteresēšanai un iesaistei attīstības plānošanā. Piemēram, no pašvaldības kā plānošanas procesa iniciatora puses sabiedrības iesaistei var būt vairākas formas – sabiedrības informēšana, konsultācijas ar sabiedrību un sabiedrības līdzdalība (Mūriņš, 2013). Šeit pastāv vairākas problēmas, kas saistītas ar sabiedrības neticību sabiedrības līdzdalības lietderīgumam, zemā pašvaldību kapacitāte iesaistīt sabiedrību, pašvaldību formālā pieeja sabiedrības līdzdalībai un privāto interešu dominance sabiedrības līdzdalības procesā.

No komunikatīvās plānošanas un kopienu plānošanas pozīcijām vēlamā situācijā nebūtu tik daudz jāuzsver sabiedrības iesaiste plānošanas procesā, bet gan sabiedrības iniciēta, uz kopienas attīstības vajadzībām balstīta procesa virzība, kas sociālās mijiedarbības ceļā ļautu kopīgi izvirzīt un īstenot vietējās attīstības vajadzības.

4. PIEEJA TERITORIJU SOCIĀLĀ POTENCIĀLA NOVĒRTĒŠANAI LATVIJĀ PIEEJAMO DATU KONTEKSTĀ

Šajā sadaļā piedāvāta pieeja teritoriju sociālā potenciāla novērtēšanai Latvijā pieejamo statistikas datu un iegūstamās informācijas apstākļos. Apskatītas reģionālā, pašvaldību un lokālā līmeņa kopīgās un atšķirīgās īpatnības gan no vajadzību, gan informācijas pieejamības viedokļa. Sadaļas ietvaros nedefinēti rādītāji un kvalitātes sociālā potenciāla novērtēšanai dažādos teritoriālajos līmeņos, kas nosaka kvantitatīvas (rādītāji) un kvalitatīvas (kvalitātes) pieejas izmantošanu. Piedāvātā sociālā potenciāla novērtēšanas pieeja izmantota izvēlēto izpētes teritoriju novērtēšanai promocijas darba 5.nodaļā “Teritoriju sociālā potenciāla vērtējums – rezultāti izpētes teritorijās”.

4.1. Cilvēkkapitāla indeksa pielietošana teritoriju salīdzināšanai

Teritoriju sociālā potenciāla novērtēšanai vispirms ir svarīgi apzināt konkrētas teritorijas vai vietas cilvēkkapitālu. Tieši cilvēkkapitāls ir tas cilvēka spēju, zināšanu un iemaņu kopums no kura atkarīgas viņa sociālās un ekonomiskās aktivitātes. Teritoriju cilvēkkapitāla novērtēšanu var veikt, ņemot vērā dažādus rādītājus un to izvēle ir atkarīga no analīzes mērķa, kā arī atbilstošu datu piemērotības, kas parasti mēdz būt ierobežota. Kvantitatīvai teritoriju cilvēkkapitāla novērtēšanai Latvijā autors piedāvā izmantot indeksa pielietošanu, kurā ietverti gan cilvēkresursus, gan cilvēku aktivitāti reprezentējoši komponenti.

Teritoriju cilvēkkapitāla novērtēšanas indeksa aprēķiniem izvēlēti 7 komponentrādītāji. Pēc to ietvertās informācijas rakstura tie iedalāmi divās grupās: “fona” jeb ilgākā laikā veidojošos apstākļus raksturojošie rādītāji – darbības vecuma iedzīvotāju īpatsvars, pirms darbības vecumam iedzīvotāju īpatsvars un izglītības līmenis, kā arī „dinamiskie” rādītāji – iedzīvotāju skaita izmaiņas, bezdarba līmenis, vēlētoju aktivitāte un nevalstisko organizāciju (NVO) skaits uz 1000 iedzīvotājiem. Administratīvās teritorijas jeb pašvaldības indeksa aprēķinam netiek grupētas – indekss tiek aprēķināts visām pašvaldībām vienā grupā.

Cilvēkkapitāla novērtēšanas indekss aprēķināts, izmantojot Latvijā jau ilgu laiku adaptēto, savulaik Latvijas Statistikas institūta zinātnieku izstrādāto teritorijas attīstības (līmeņa) indeksa aprēķinā izmantoto standartizācijas metodi (1.pielikums).

Teritoriju cilvēkkapitāla indeksa aprēķinus iespējams variēt pēc tā komponentrādītāju sastāva un svāriem atkarībā no to izmantošanas mērķiem. Piedāvātie teritoriju cilvēkkapitāla indeksa komponentrādītāju svaru koeficienti noteikti savstarpējas teritoriju salīdzināšanas mērķiem promocijas darba autora sadarbībā ar ESF projekta „Inovatīvu reģionālās attīstības diagnostikas instrumentu izstrāde” ekspertiem (4.1.tabula).

4.1.tabula

Teritoriju cilvēkkapitāla indeksa komponentrādītāju svaru koeficienti

Rādītājs	Koeficients
Darbspējas vecuma iedzīvotāju īpatsvars	0,1
Pirms darbspējas vecuma iedzīvotāju īpatsvars	0,1
Augstākās izglītības līmenis	0,2
Iedzīvotāju skaita izmaiņas	0,3
Bezdarba līmenis	0,1
Vēlētāju aktivitāte	0,1
NVO skaits uz 1000 iedzīvotājiem	0,1

Avots: Autora izstrādāts sadarbībā ar ESF projekta „Inovatīvu reģionālās attīstības diagnostikas instrumentu izstrāde” ekspertiem

4.2. Kopīgais un atšķirīgais – reģionālais, pašvaldību un lokālais līmenis

No sociālā potenciāla novērtēšanas vajadzību un informācijas pieejamības viedokļa ir nepieciešams izvērtēt pieņemamāko pieeju reģionālā, pašvaldību un lokālā (ciemu, kopienu) līmeņa gadījumā. Sociālais kapitāls reģionālā vai makro līmenī vairāk izpaužas ar institūciju, pārvaldības, likumdošanas un biznesa vides vispārējo organizāciju (Grootaert, van Bastelaer, 2002), savukārt lokālā jeb mikrolīmenī tas vairāk izpaužas individuālā un nelielu atsevišķu sabiedrības grupu līmenī. Sociālais kapitāls visos līmeņos uzlabo sabiedrības efektivitāti un sekmē sociālās un saimnieciskās aktivitātes starp indivīdiem, mājsaimniecībām un uzņēmumiem (Igaune, 2010). Jāņem vērā, ka sociālā kapitāla rādītājus reģionālā līmenī ir grūtāk noteikt, jo tādas sociālās organizācijas iezīmes kā uzticība, darbības normas un sadarbība institucionālā līmenī ir grūtāk novērtējama. Pašvaldību un lokālā līmenī šīs kvalitātes ir vieglāk nosakāmas un var tikt vērtētas caur sabiedrības līdzdalības, sociālās mijiedarbības un kopienu aktivitātes prizmu.

Ņemot vērā promocijas darba 1.2.sadaļā “Teritoriju sociālā potenciāla mērīšana un novērtēšana” minētos faktoros, priekšlikumi sociālā potenciāla novērtēšanas pieejai klasificēti 3 kategorijās – (1) iedzīvotāji un sabiedrības struktūra, (2) iedzīvotāju līdzdalība, (3) sociālā mijiedarbība un kopienu aktivitāte. Šāda pieeja tiek piedāvāta visu teritoriālo līmeņu analīzei, attiecīgi nosakot iespējas minēto raksturlielumu novērtēšanai katrā no līmeņiem (4.2.tabula). Iedzīvotāju un sabiedrības struktūras, kā arī iedzīvotāju līdzdalības rādītājus iespējams novērtēt visos līmeņos – reģionālā, pašvaldību un lokālā. Sociālās mijiedarbības un kopienu aktivitātes jautājumi attiecas uz pašvaldību un lokālo līmeni, kā novērtēšanai izmantojama galvenokārt kvalitatīva pieeja.

4.2.tabula

Iedzīvotāju un sabiedrības struktūras, iedzīvotāju līdzdalības, sociālās mijiedarbības un kopienu aktivitātes novērtēšanas iespējas dažādos teritoriālajos līmeņos

Līmenis	Iedzīvotāji un sabiedrības struktūra	Iedzīvotāju līdzdalība	Sociālā mijiedarbība un kopienu aktivitāte
Reģionālais	○	○	
Pašvaldību	○	○	●
Lokālais	◐	◐	●
<i>Novērtēšanas pieeja: ○ - kvantitatīva; ◐ - kvantitatīva/kvalitatīva; ● - kvalitatīva</i>			

Avots: Autora izstrādāts

4.3. Rādītāji un kvalitātes jeb kvantitatīvā un kvalitatīvā pieeja

Sociālā kapitāla kvalitāti (sociālo potenciālu) iespējams novērtēt gan grupās un kopienās, gan starp grupām un institūcijām, kur pirmais ir mērāms, analizējot sociālo kapitālu indivīdu līmenī, bet otrs – starpgrupu līmenī. Tā kā sociālais kapitāls ir daudzdimensionāla parādība, tā novērtēšana nevar tikt veikta, ņemot vērā atsevišķus rādītājus. Tādēļ, lai sociālā kapitāla novērtēšanu skatītu kompleksi, darbā izdalītas divas indikatoru grupas – sociālo kapitālu raksturojošie kvantitatīvie rādītāji un sociālo kapitālu raksturojošie kvalitatīvie rādītāji jeb kvalitātes.

Kā tika iepriekš minēts, lai identificētu savā rīcībā esošos resursus un saprastu to izmantojuma īpatsvaru, īpaši būtiska ir sociālā kapitāla novērtēšanas iespēja pašvaldību teritorijās, tādēļ datiem ir jābūt viegli pieejamajiem. Līdz ar to, šajā darbā izmantoti regulāri iegūstami un regulāri papildināmi kvantitatīvie rādītāji no

Reģionālās attīstības indikatoru moduļa (RAIM, 2014), Centrālās statistikas pārvaldes publiski pieejamie dati, Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes Iedzīvotāju reģistra dati, Centrālās vēlēšanu komisijas dati, kā arī informācija no Lursoft uzņēmumu datu bāzes.

Vienlaicīgi apzinoties, ka šie nav vienīgie rādītāji, kas potenciāli varētu raksturot sociālo kapitālu noteiktās teritoriālās vienībās, taču citi nav tik ērti un viegli pieejami jebkuram interesentam, tādēļ šajā darbā analizēti rādītāji tikai no augstāk minētajiem datu resursiem.

Kvalitatīvo rādītāju raksturošanai nepieciešamā informācija, kas attiecas pamatā uz sociālās mijiedarbības un kopienu aktivitātes novērtēšanu pašvaldību un lokālā līmenī, valsts statistikas institūcijās galvenokārt nav pieejama – šajā gadījumā nepieciešams izmantot pašvaldībās pieejamo informāciju, kā arī konsultāciju procesā iegūstamo kvalitatīvo informāciju.

Iedzīvotāju un sabiedrības kā sociālā potenciāla veidotāju raksturojošie rādītāji izpētes teritorijās pamatā izvēlēti ietverot iedzīvotāju skaita un tā izmaiņu, vecuma struktūras un nodarbinātības rādītājus ([4.3.tabula](#), [4.4.tabula](#)), kā arī kvalitatīvos rādītājus (kvalitātes) lokālā līmenī ([4.5.tabula](#)).

Reģionālā līmenī

4.3.tabula

Iedzīvotāju un sabiedrības kā sociālā potenciāla veidotāju un iedzīvotāju līdzdalību raksturojošie rādītāji reģionālā līmenī

Kvantitatīvie rādītāji
Iedzīvotāju skaits gada sākumā (cilvēki, PMLP)
Iedzīvotāju skaita izmaiņas (migrācija un dabiskais pieaugums) (5 gadu periodā, %, RAIM aprēķins)
Darbspējas vecuma iedzīvotāju īpatsvars (%, RAIM aprēķins)
Iedzīvotāju īpatsvars ar augstāko izglītību (vecuma grupā 15-74, %, CSP)
Bezdarba līmenis (%, RAIM aprēķins)
Iedzīvotāju ienākuma nodoklis uz 1 iedzīvotāju (pēc darba ņēmēja adreses, EUR, RAIM aprēķins)

Sabiedriskajā sektorā nodarbināto īpatsvars (%, CSP)
Reģistrēto NVO skaits uz 1000 iedz. (Lursoft, autora aprēķini)

Avots: Autora izstrādāts

Pašvaldību līmenī

4.4.tabula

Iedzīvotāju un sabiedrības kā sociālā potenciāla veidotāju raksturojošie rādītāji pašvaldību līmenī

Kvantitatīvie rādītāji
Iedzīvotāju skaits gada sākumā (cilvēki, PMLP)
Dzimušo skaits uz 1000 iedzīvotājiem (cilvēki, RAIM aprēķins)
Pirms darbības vecuma iedzīvotāju īpatsvars (%, RAIM aprēķins)
Darbības vecuma iedzīvotāju īpatsvars (%, RAIM aprēķins)
Bezdarba līmenis (%, RAIM aprēķins)
Iedzīvotāju skaita izmaiņas gadā migrācijas ietekmē (%, RAIM aprēķins)
Iedzīvotāju ienākuma nodoklis uz 1 iedzīvotāju (pēc darba ņēmēja adreses, EUR, RAIM aprēķins)

Avots: Autora izstrādāts

Lokālā līmenī

4.5.tabula

Iedzīvotāju un sabiedrības kā sociālā potenciāla veidotāju raksturojošie rādītāji lokālā līmenī

Kvalitatīvie rādītāji (kvalitātes)
Sabiedrības uzbūve un kvalitāte
Prasmes un zināšanas
Sabiedrības aktīvās daļas īpatsvars

Avots: Autora izstrādāts

Iedzīvotāju līdzdalība sabiedrības procesos ir galvenais iedzīvotāju aktivitātes indikators. Līdzdalības novērtēšanai izpētes teritorijās pamatā izvēlēti rādītāji, kas norāda uz nevalstisko organizāciju darbību, aktivitāti vēlēšanās, kā arī ES fondu projektu īstenošanas intensitāti (4.6.tabula). Reģionālā līmenī kā iedzīvotāju līdzdalības rādītāji noteikti sabiedriskajā sektorā nodarbināto īpatsvars un reģistrēto NVO skaits (4.3.tabula). Lokālā līmenī noteikti iedzīvotāju līdzdalību un sabiedrības organizāciju raksturojošie kvalitatīvie rādītāji (4.7.tabula).

ES fondu apgūšanas apjoms lielā mērā norāda uz iedzīvotāju un institūciju spēju līdzdarboties kopīgu aktivitāšu veikšanai un mērķu sasniegšanai. ES fondu projektu finansējums uz 1000 iedzīvotājiem bieži uzrāda pietiekami dramatiskas atšķirības izvēlēto teritoriju starpā, tomēr šeit nozīmīga loma ir iedzīvotāju skaitam teritorijā, ieviesto projektu skaitam un arī attiecīgās pašvaldības iespējām pretendēt uz konkrēto finansējumu. Šie rādītāji drīzāk liecina par kvalitatīvu attīstības vadību un spēju efektīvi īstenot sniegtās ES fondu iespējas. Nevalstisko organizāciju skaits un to darbība no kvantitatīvo rādītāju klāsta, iespējams, visprecīzāk raksturo iedzīvotāju aktivitātes līmeni. Vēlētāju aktivitāte visdrīzāk ir visformālākais sabiedrības līdzdalības rādītājs, tomēr lielā mērā liecina par sabiedrības aktivitāti.

Reģionālā līmenī (skatīt 4.3.tabulu – sabiedriskajā sektorā nodarbināto īpatsvara un reģistrēto NVO skaita uz 1000 iedz. rādītāji).

Pašvaldību līmenī

4.6.tabula

Iedzīvotāju līdzdalību raksturojošie rādītāji pašvaldību līmenī

Kvantitatīvie rādītāji
ES fondu (ELGF, ELFLA, EZF) projektu skaits uz 1000 iedz. (skaits, RAIM aprēķins)
ES fondu (ERAF, ESF, KF) projektu finans. uz 1000 iedz. (tūkstoši EUR, RAIM apr.)
Reģistrēto, nelikvidēto NVO skaits (Lursoft)
Reģistrēto NVO skaits uz 1000 iedz. (Lursoft, autora aprēķini)
Ekonomiski aktīvo vienību skaits uz 1000 iedz. (skaits, RAIM aprēķins)
Vēlētāju aktivitāte (%, CVK)

Avots: Autora izstrādāts

Iedzīvotāju līdzdalību un sabiedrības organizāciju raksturojošie rādītāji lokālā līmenī

Kvalitatīvie rādītāji (kvalitātes)
Attīstības vadība
Attīstības stratēģija
Sabiedrisko organizāciju darbība
Horizontālās saiknes

Avots: Autora izstrādāts

Sociālās mijiedarbības un kopienu aktivitāšu esamība ir vissvarīgākais, tomēr visgrūtāk identificējamais sociālā kapitāla elements. Cilvēku dzīves kvalitāti galvenokārt nosaka sabiedrības spēja sociāli mijiedarboties un savstarpēji uzticēties, bet pilnvērtīgai šo procesu norisei ir nepieciešama kopienu esamība un vienotas, mērķtiecīgas rīcības. Kopienu veidošanās un pastāvēšana ir saistīta ar kopīgām prioritātēm, uzskatiem, interesēm, tradīcijām un savstarpējām attiecībām, kuru funkcionēšanai ir nepieciešama sociālā mijiedarbība un tīkli.

Kā svarīgākās kopienu rīcībspējas jeb sociālā kapitāla kvalitātes parasti tiek minētas tādas, kā savstarpēja uzticība, vienlīdzība, pieejamība, komunikācija, līdzdalība, sadarbība, spēja pielāgoties un elastīgums. Šādu sociālā kapitāla kvalitāšu raksturošanai nepietiek ar atsevišķu izvēlētu kvantitatīvu rādītāju noteikšanu izvēlētās teritorijās, jo šādas aktivitātes pamatā notiek neņemot vērā kādas teritorijas administratīvās robežas un galvenokārt mazākā (kopienu) mērogā.

Pamatojoties uz teorētiskajām nostādnēm un novērtēšanas iespējām, sociālās mijiedarbības un kopienu aktivitāšu raksturošanai pašvaldību līmenī tiek piedāvātas 7 sociālā potenciāla dimensijas (4.8.tabula) – (1) formālā pilsoniskā līdzdalība, (2) uzņēmējdarbības formas un aktivitātes, (3) nevalstisko organizāciju struktūra un aktivitātes, (4) neformālā pilsoniskā aktivitāte, (5) komunikācija, (6) vispārējā sabiedrības līdzdalība, (7) teritoriālā piederība un lokālpatriotisms.

Sociālās mijiedarbības un kopienu aktivitāti noteicošie faktori

Sociālā potenciāla dimensijas (faktori)	Galvenās pazīmes
1. Formālā pilsoniskā līdzdalība	- Līdzdalība vēlēšanās (Eiroparlamenta, Saeimas, pašvaldību) – partiju un kandidātu skaits un vēlētāju aktivitāte - Līdzdalība attīstības plānošanas procesā (domes sēdes, sabiedriskās apspriedes, darba grupas, iedzīvotāju forumi u.c.)
2. Uzņēmējdarbības formas un aktivitātes	- Mazo un vidējo uzņēmumu (MVU) īpatsvars un aktivitāte - Nodarbinātības un atalgojuma līmenis
3. Nevalstisko organizāciju struktūra un aktivitātes	- Nevalstisko organizāciju (NVO) skaits un īpatsvars , iedzīvotāju līdzdalība NVO darbībā un aktivitātēs - NVO darbības virzieni, projekti un finansējuma apjoms
4. Neformālā pilsoniskā aktivitāte	- Talkas , kopīgas vides un īpašumu apsaimniekošanas aktivitātes - Mūžizglītība, jauniešu un senioru aktivitātes - Brīvā laika pavadīšanas paradumi (aktīvā atpūta, sports, teātris, mūzika, dziedāšana, dejošana u.c.)
5. Komunikācija	- Iedzīvotāju, starpinstitūciju un biznesa vides dalībnieku savstarpējā komunikācija - Vietējo mediju saturs, kvalitāte un komunikācijas veids
6. Vispārējā sabiedrības līdzdalība	- Publisko pasākumu (kultūra, sports) un iestāžu (pašvaldība, bibliotēka, kultūras centrs u.c.) apmeklētāju skaits - Publiskās ārtelpas izmantošana (parki, spēļu laukumi, ūdeņi u.c.)
7. Teritoriālā piederība un lokālpatriotisms	- Savstarpējās uzticēšanās līmenis - Apmierinātība ar dzīves kvalitāti - Ieguldījumi vietējās kopienas (materiāli un nemateriāli) attīstībā

Avots: Autora izstrādāts

Lokālā līmenī

Sociālo mijiedarbību un kopienu aktivitāti lokālā līmenī vislabāk raksturo sabiedriski aktīvo indivīdu un organizāciju darbība, kas izpaužas dažādās sabiedrības aktivitātēs un publiskajos pasākumos (iedzīvotāju forumi, komunālās aktivitātes un talkas, kultūras un sporta pasākumi, kopīgas brīvā laika pavadīšanas u.c. kopienu aktivitātes). Svarīgi ir sabiedrisko aktivitāšu darbības mērķi un virzieni, kas raksturo kopienas kopīgās intereses, vērtības un vietu plašākā mērogā (4.9.tabula).

**Sociālo mijiedarbību un kopienu aktivitāti
raksturojošie rādītāji lokālā līmenī**

Kvalitatīvie rādītāji (kvalitātes)
Sabiedrības aktivitāte
Publiskie pasākumi
Darbības mērķi un virzieni

Avots: Autora izstrādāts

5. TERITORIJU SOCIĀLĀ POTENCIĀLA VĒRTĒJUMS – REZULTĀTI IZPĒTES TERITORIJĀS

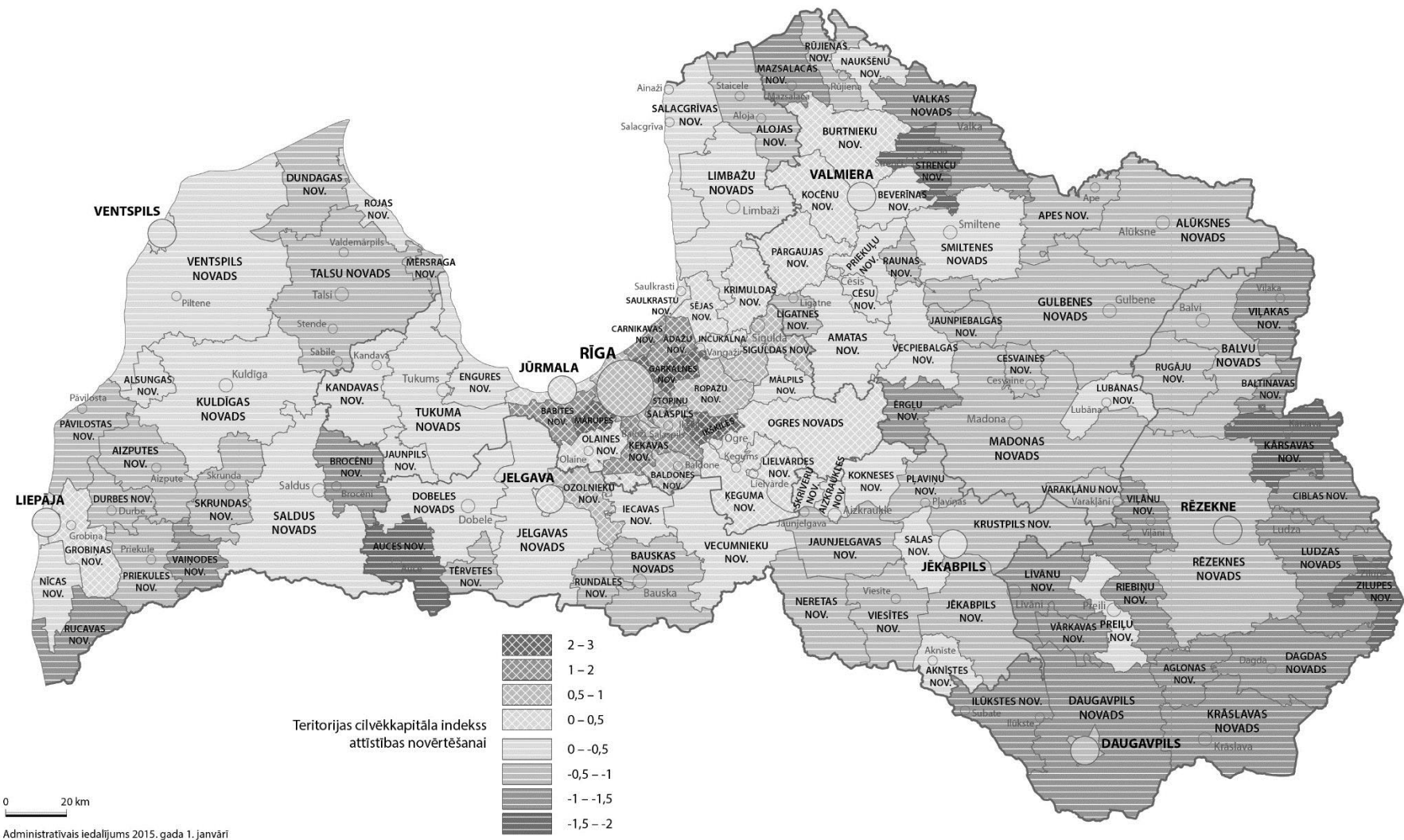
Teritoriju sociālā potenciāla vērtējuma sadaļa ietver izpētes teritorijās iegūtos rezultātus, kas sasniegti izmantojot promocijas darba 4.nodaļā “Pieeja teritoriju sociālā potenciāla novērtēšanai Latvijā pieejamo datu kontekstā” ietvertos priekšlikumus.

Rezultātu sadaļā vispārējai sociālā potenciāla raksturošanai Latvijā kā kontekstuāla informācija izmantoti cilvēkkapitāla mērījumi Latvijas pašvaldībās, pielietojot teritoriju cilvēkkapitāla novērtēšanas indeksu. Reģionālā līmenī analizēta situācija 5 Latvijas plānošanas reģionos, pašvaldību līmenī 3 izvēlētās pilotteritorijās – Jaunpils, Ķekavas un Salacgrīvas novados, kā arī lokālā līmenī – ciemu un teritoriālo kopienu kontekstā par pilotteritoriju izvēloties Jaunpils ciemu.

5.1. Teritoriju cilvēkkapitāls Latvijā

Teritoriju cilvēkkapitāla indeksa aprēķini tika veikti, lai novērtētu teritoriju sociālās attīstības stāvokli Latvijas pašvaldībās uz 2015.gada sākumu, izmantojot promocijas darba 4.1.sadaļā “Cilvēkkapitāla indeksa pielietošana teritoriju salīdzināšanai” piedāvāto pieeju.

Teritorijas Latvijā pēc teritoriju cilvēkkapitāla indeksa uzrāda ievērojamas atšķirības, visizteiktāk Rīgas un apkārtējo Pierīgas pašvaldību salīdzinājumā ar attālākajiem novadiem, jo īpaši Latvijas austrumu pierobežā (5.1.attēls). Pārējā daļā valsts teritorijas ar atsevišķiem izņēmumiem indeksa vērtība svārstās robežās no -1 līdz 0. Reģionālā griezumā Rīgas, Vidzemes un Zemgales reģioni ir vienīgie, kuros ir pašvaldības ar pozitīvu teritoriju cilvēkkapitāla indeksa vērtību – visās Latgales un Kurzemes reģionu pašvaldībās (izņemot Grobiņas novadu) indeksa vērtība ir tuvu neitrālai vai negatīva. 2015.gada teritorijas cilvēkkapitāla indeksa vērtības ir amplitūdā no 2,757 līdz -1,985, 27 pašvaldībām indeksa vērtība ir pozitīva, bet 92 – negatīva. Visaugstākās indeksa vērtības ir 8 Pierīgas pašvaldībās (Mārupes, Garkalnes, Ikšķiles, Babītes, Ķekavas, Ādažu, Carnikavas un Stopiņu novados), relatīvi augsti rādītāji ir vēl 4 Rīgas reģiona pašvaldībās (Salaspils, Baldones, Ropažu un Siguldas novados), pašā Rīgas pilsētā un galvaspilsētai tuvā, bet formāli Zemgales reģionā ietilpstošajā Ozolnieku novadā.

5.1.attēls Teritoriju cilvēkkapitāla indekss Latvijas pašvaldību attīstības novērtēšanai 2015.gadā

Avots: Autora izstrādāts sadarbībā ar ESF projekta „Inovatīvu reģionālās attīstības diagnostikas instrumentu izstrāde” ekspertiem

Mērījumus pašvaldībās un galvenās teritoriālās atšķirības pamatā nosaka tādi cilvēkkapitālu raksturojoši rādītāji kā augstāko izglītību ieguvušo īpatsvars, iedzīvotāju skaita izmaiņas un bezdarba līmenis – šos rādītājus raksturo visbūtiskākās teritoriālās atšķirības (4.pielikums, 5.pielikums, 6.pielikums). Nenoliedzami liela nozīme ir sabiedrības struktūras (darbspējas un līdz darbaspējas vecuma iedzīvotāju īpatsvars) un līdzdalības (nevalstisko organizāciju skaits un vēlētāju aktivitāte) rādītājiem, kas vislabāk raksturo tieši sabiedrības rīcībspēju.

No sabiedrības un ekonomiskās aktivitātes, kā arī vietu dzīvotspējas viedokļa īpaša uzmanība jāpievērš tām teritorijām, kurās teritoriju cilvēkkapitāla indekss ir zemāks par -1. Latvijas teritorijā ir izveidojušās vairākas 'salas', kurās mērījumi uzrāda cilvēkkapitāla un kopienu rīcībspējas eroziju, kas pieprasa tūlītējus un ilgtspējīgus risinājumus teritorijas sociālā potenciāla 'saglabšanai'.

Darbspējas vecuma iedzīvotāju īpatsvars (2.pielikums) kopējā iedzīvotāju struktūrā Latvijas pašvaldībās svārstās robežās starp 57,6 % un 66,2 %. Vidējais rādītājs valstī ir 62,6 %. Pēc pašvaldību teritoriālā izvietojuma nepastāv izteiktas darbaspējas iedzīvotāju īpatsvara apjoma kopsakarības – lielajās pilsētās darbaspējīgo īpatsvars ir robežās starp 60,2 % un 63,3 %, Pierīgas pašvaldībās tas nav mazāks par 62 %, tajā pašā laikā līdzvērtīgi rādītāji ir daudzās attālākās un mazattīstītākās lauku novadu pašvaldībās. Darbspējas vecuma iedzīvotāju īpatsvars un attiecīgi demogrāfiskās slodzes līmenis jāvērtē līdz darbaspējas un virs darbaspējas vecuma iedzīvotāju īpatsvara kontekstā – pašvaldībām ar augstu līdz darbaspējas vecuma iedzīvotāju īpatsvaru perspektīvā pastāv ievērojami augstāks cilvēkkapitāla izaugsmes potenciāls.

Pirms darbaspējas vecuma iedzīvotāju īpatsvars (3.pielikums). Līdz ar pēdējās desmitgades telpiskās un līdz ar to sabiedrības struktūras pārmaiņām Latvijā, īpaši attiecībā uz iedzīvotāju koncentrēšanos Rīgas metropoles areālā un attālāko lauku teritoriju iztukšošanos, vērojamas arvien izteiktākas līdz darbaspējas vecuma iedzīvotāju teritoriālā izvietojuma īpatnības. Likumsakarīgi, lielākais līdz darbaspējas vecuma iedzīvotāju īpatsvars ir pašvaldībās ar relatīvi lielu jauno ģimeņu īpatsvaru un kopumā labvēlīgāku dzīves apstākļu nodrošinājumu. Tādās Pierīgas pašvaldībās kā Babītes, Mārupes, Garkalnes un Ādažu novadi līdz darbaspējas vecuma iedzīvotāju īpatsvars pārsniedz pat 20 %, kamēr galvaspilsētā Rīgā un citās lielākajās Latvijas pilsētās tas galvenokārt svārstās robežās starp 14 % – 16 %. Izteikti zemāki rādītāji

novērojami Latvijas austrumu daļā – gandrīz visās Latgales un daļā Vidzemes reģiona pašvaldību līdz darbības vecuma iedzīvotāju īpatsvars ir līdz 14 %, atsevišķās pašvaldībās pat tikai nedaudz virs 10 %. Arī Piekrastes pašvaldības, izņemot Liepāju, izceļas ar zemākiem rādītājiem kā vidēji valstī (14,7 %) ar rādītāja vērtību zem 14 %.

Augstākās izglītības līmeņa rādītāji (4.pielikums) teritoriju cilvēkkapitāla indeksa ietvaros tiek mērīti, izmantojot augstāko izglītību ieguvušo īpatsvaru 30-34 gadu vecuma grupā rādītājus. Rezultāti Latvijas pašvaldībās uzrāda pietiekami dramatiskas atšķirības – augstāko izglītību ieguvušo īpatsvars svārstās robežās no 9 % līdz 59 % (Latvijā vidēji 34 %). Izglītotākie iedzīvotāji koncentrējas Rīgas metropoles areālā un lielajās pilsētās, kas galvenokārt skaidrojams ar augstskolu pieejamību, labvēlīgākiem dzīves apstākļiem, plašāku darba piedāvājumu un līdz ar to labākām iespējām un lielāku motivāciju studēt augstākās izglītības iestādēs. Praktiski visās Pierīgas pašvaldībās attiecīgajā vecuma grupā vairāk kā pusei iedzīvotāju ir augstākā izglītība, kamēr lielajās pilsētās vidēji katram trešajam iedzīvotājam. Lielo pilsētu vidū izņēmumi ir Rīga, kur šis rādītājs ir augstāks un sastāda 43 % un Jēkabpils ar viszemāko rādītāju lielo pilsētu vidū – vien 22 %. Rīgas, Jelgavas, Liepājas un Valmieras apkārtējās pašvaldībās novērojami relatīvi labāki augstākās izglītības līmeņa rādītāji, kas visticamāk skaidrojams ar minēto pilsētu izglītības iestāžu piedāvājumu un augstākās izglītības iegūšanas iespējām.

Iedzīvotāju skaita izmaiņas (5.pielikums) laika periodā no 2010.gada līdz 2015.gadam apstiprina jau iepriekšējo gadu tendenci – iedzīvotāju skaita pieaugums Pierīgā un būtisks iedzīvotāju skaita samazinājums pārējā Latvijas teritorijā. Atsevišķās Latvijas pašvaldībās iedzīvotāju skaita samazinājums šajā laikā periodā sasniedzis teju 20 % (!) un pat lielākajā daļā republikas pilsētu (Daugavpilī, Jēkabpilī, Liepājā, Rēzeknē, Valmierā un Ventspilī) šis rādītājs tuvinās un pat pārsniedz 10 % robežu. Tajā pašā laikā novērojama tendence relatīvi mazākam iedzīvotāju skaita samazinājumam pašvaldībās ap lielākajām Latvijas pilsētām un galvenokārt svārstās robežās no 0 % līdz – 5 %. Rīgas metropoles areāls un tuvā Pierīga ir īpašs gadījums ar izteikti pretēju – pozitīvu tendenci, kur iedzīvotāju skaits daudzās pašvaldībās palielinājies pat par 10 %. Iedzīvotāju skaita izmaiņas ir viens no galvenajiem rādītājiem cilvēkkapitāla, kopienu rīcības spējas un vietas piesaistes potenciāla novērtēšanai teritorijās, kas pašvaldībās ar būtisku iedzīvotāju skaita samazinājumu ilgtermiņā rada nenovēršamu cilvēkkapitāla eroziju un draud nonākt līdz

nepietiekamai iedzīvotāju 'kritiskai masai' kopienu rīcībspējas un vietas dzīvotspējas nodrošināšanai.

Bezdarba līmenis (6.pielikums). Reģistrētā bezdarba rādītāji iezīmē gandrīz tikpat izteiktas teritoriālās atšķirības kā iedzīvotāju īpatsvara ar augstāko izglītību rādītāji un abu šo rādītāju starpā pastāv zināma korelācija. Sociāli un ekonomiski aktīvākās teritorijās ir zemāks bezdarba līmenis, kas Latvijas pašvaldībās svārstās robežās no 3 % līdz pat 30 %. Bezdarba līmenis ir viens no rādītājiem, kur iezīmējas izteiktas reģionālās atšķirības. Saimnieciski aktīvajā Rīgas metropolē un lielajās Latvijas pilsētās ar atsevišķiem izņēmumiem bezdarba rādītāji ir zem 10 %, tuvajā Pierīgā pat zem 5 %. Tajā pašā laikā Latgales reģionā nevienā pašvaldībā izņemot Daugavpili bezdarba līmenis nav zemāks par 10 % un caurmērā reģionā ir ap 20 %. Vidzemes, Zemgales un Kurzemes reģionos tik dramatiskas iekšējās atšķirības nepastāv un vidēji reģionos bezdarba līmenis ir nedaudz zem 10 %, kas atbilst vidējam rādītājam valstī.

Vēlētāju aktivitāte (7.pielikums, 8.pielikums) ir formālās sabiedrības līdzdalības veids, kas ir viens no teritorijas sociālā potenciāla raksturlielumiem. Vēlētāju aktivitāti noteiktā teritorijā iespējams identificēt Latvijas pašvaldību vēlēšanās un Eiropas Parlamenta vēlēšanās un ņemot vērā vēlēšanu periodiskumu vēlētāju līdzdalības datus iespējams izmantot aktivitātes novērtēšanā. Tradicionāli pašvaldību vēlēšanās ir lielāka vēlētāju aktivitāte, taču aktuālākie vēlētāju līdzdalības dati pieejami par 2014.gada Eiropas Parlamenta vēlēšanām. Iedzīvotāju līdzdalības intensitāte šajās vēlēšanās svārstās robežās no 19 % līdz 41 % un vidējais rādītājs Latvijā ir aptuveni 30 %. Vēlētāju aktivitātē pastāv reģionālas atšķirības, kur Rīgas reģions izceļas ar augstāko un Latgales reģions ar zemāko vēlētāju aktivitāti.

Nevalstisko organizāciju skaits uz 1000 iedzīvotājiem (9.pielikums) sniedz priekšstatu par sabiedrības sociālā kapitāla stāvokli – aktivitātes, vietējās iniciatīvas un līdzdalības līmeni. Aktīvākā NVO darbība novērojama Rīgas un Vidzemes plānošanas reģionu ziemeļu daļās, kā arī Kurzemes plānošanas reģiona Piekraustes pašvaldībās, kur lielā daļā pašvaldību NVO skaits ir virs 6 uz 1000 iedzīvotājiem. Zemākā aktivitāte Latgales un Zemgales plānošanas reģionos, kā arī daļā Pierīgas pašvaldību (Olaines, Salaspils, Stopiņu un Baldones novados), kur šī situācija skaidrojama ar relatīvi lielāku iedzīvotāju koncentrāciju un attiecīgi mazāku NVO skaitu rēķinot uz 1000 iedzīvotājiem.

5.2. Reģionālais līmenis – plānošanas reģioni

Reģionālās attīstības plānošanas un koordinēšanas jautājumi Latvijā tiek īstenoti piecu Latvijas plānošanas reģionu ietvaros (Rīgas, Vidzemes, Kurzemes, Zemgales un Latgales), kas ir dažādi pēc sociāli ekonomiskā attīstības stāvokļa gan reģionālā līmenī (5.1.tabula), gan pašu reģionu iekšienē. Pilsētu izplešanās procesu ietekmē Latvijas galvaspilsēta Rīga ar tās apkārtējām teritorijām pēdējā desmitgadē piedzīvojuši ievērojamas telpiskās struktūras pārmaiņas. Rīgu ar tās tuvējām pilsētām un lielākajām apdzīvotajām vietām aptver metropoles areāls ar nepilnu miljonu iedzīvotāju tā centrālajā daļā un aptuveni 1,1 miljonu iedzīvotāju kopumā, kas ir vairāk kā puse Latvijas iedzīvotāju, veidojot ievērojamu apdzīvojuma koncentrāciju.

Laika posmā no 2009.-2014.gadam iedzīvotāju skaits kopumā Latvijā samazinājies par 3,9 %, īpaši dramatiski lauku reģionos un galvenokārt uz nomaļāko teritoriju rēķina, kuras atrodas tālāk no pilsētām un līdz ar to arī sociāli ekonomiskās aktivitātes centriem. Rīgas reģiona gadījumā šis samazinājums bijis 0,9 % apmērā un tuvākajās desmitgadēs Rīgas metropoles areāls ir faktiski vienīgā teritorija, kur tiek prognozēta iedzīvotāju skaita nesamazināšanās vai atsevišķās Pierīgas pašvaldībās pat pieaugums. Statistikā pieejamie dati ietver informāciju par iedzīvotāju skaita izmaiņām administratīvajās robežās, diemžēl tas tikai daļēji atspoguļo pilsētvides izplešanās procesu patieso dabu, īpaši Rīgas - Pierīgas saskares teritorijās. Arī Rīga zaudē tās iedzīvotājus – tie pārceļas uz dzīvi Pierīgā, kas patiesībā ir būtiski mainījis metropoles areāla telpisko struktūru un radījis ievērojamu slodzi attiecībā uz pakalpojumu nodrošinājumu, infrastruktūras nepietiekamību un nesakārtotību.

Līdz ar fiziskām izmaiņām Rīgas metropoles areālā ir mainījusies arī pilsētas-piepilsētas ekonomisko un sociālo attiecību loma un ir novērojami pilsoniskās sabiedrības strukturēšanās un kopienu veidošanās procesi. Izveidojušās dažādas piepilsētas teritorijas – atšķirīgas gan pēc to telpiskās un sociālās struktūras, gan sabiedrības aktivitātes un sadarbības izpausmēm. Šajā kontekstā būtiski ir identificēt sociālo procesu cēloņsakarības, ko lielā mērā nosaka teritorijas vai vietas iedzīvotāju kopuma struktūra un sociāli aktīvo grupu klātbūtne.

Iedzīvotāju un sabiedrības kā sociālā potenciāla veidotāju
un iedzīvotāju līdzdalību raksturojošie rādītāji plānošanas reģionos

Rādītāji	Reģioni					Latvijā
	Rīgas	Vidzemes	Kurzemes	Zemgales	Latgales	
Iedzīvotāju skaits gada sākumā (cilvēki, 2014, PMLP)	1 092 442	220 280	284 405	265 966	317 200	2 180 293
Iedzīvotāju skaita izmaiņas (%, 2009-2014, PMLP)	-0,9	-6,7	-6,0	-5,9	-7,8	-3,9
Darbspējas vecuma iedzīvotāju īpatsvars (%, 2014, RAIM aprēķins)	64,6	65,3	64,6	65,6	65,6	65,0
Iedzīvotāju īpatsvars ar augstāko izglītību (vec.15-74 g., %, 2014, CSP)	32,6	19,8	18,4	19,6	18,4	25,9
Bezdarba līmenis (%, 2014, RAIM aprēķins)	4,3	7,4	7,7	6,9	12,6	6,6
Iedzīvotāju ienākuma nodoklis uz 1 iedzīvotāju (EUR, 2013, RAIM aprēķins)	589,7	391,1	422,4	433,1	319,5	485,4
Sabiedriskajā sektorā nodarbināto īpatsvars (%, 2012, CSP)	30,9	38,6	33,5	40,5	48,1	34,5
Reģistrēto NVO skaits uz 1000 iedz. (2013, Lursoft, autora apr.)	9,8	6,8	7,9	5,4	5,0	8,5

Avots: Autora izstrādāts, balstoties uz Pilsnības un migrācijas lietu pārvaldes (PMLP), Reģionālās attīstības indikatoru moduļa (RAIM), Centrālās statistikas pārvaldes (CSP) un Lursoft uzņēmumu datu bāzes datiem plānošanas reģionu griezumā, autora aprēķini

Rīgas metropoles areālam raksturīgie sociāli telpiskie strukturēšanās procesi saistās ar joprojām pastāvošu iedzīvotāju skaita pieaugumu, galvenokārt darbspējas un līdz darbspējas vecuma iedzīvotāju vidū, kas to atšķir no pārējiem Latvijas reģioniem. Lai arī darbspējas vecuma iedzīvotāju īpatsvars Rīgas plānošanas reģionā (64,6 %) būtiski neatšķiras no citiem plānošanas reģioniem un ir pat nedaudz zemāks kā vidēji valstī (65,0 %), tomēr šeit novērojams augstāks līdz darbspējas vecuma iedzīvotāju īpatsvars. Rīgas reģionā izteiktā dzimstības un mirstības līdzsvarošanās, migrācijas procesi no Rīgas un citiem Latvijas reģioniem uz Pierīgu un izteiktā

ikdienas svārstmigrācija Rīgas metropoles areāla iekšienē ir būtiskākās indikācijas, kas to atšķir no citiem reģioniem. Augstākminētie procesi nosaka pamatiedzīvotāju īpatsvara izmaiņas un mainīgo lomu teritorijā dzīvojošo iedzīvotāju vidū. Notiek iedzīvotāju ekonomiskā statusa izmaiņas un pastāv relatīvi augstākas dzīves kvalitātes prasības, tajā pašā laikā, tas nozīmē labākas darba iespējas, kvalifikācijas daudzveidību un augstāku sociālās aktivitātes un līdzdalības līmeni. Lielā mērā tas atsaucas uz izglītības līmeņa, nodarbinātības, līdz ar to arī ienākumu līmeņa rādītājiem, kas Rīgas reģiona gadījumā ir ievērojami augstāki par citiem Latvijas reģioniem. Piemēram, iedzīvotāju īpatsvars ar augstāko izglītību nevienā no Latvijas reģioniem nepārsniedz 20 %, izņemot Rīgas reģionu, kurā 32,6 % iedzīvotāju ir augstākā izglītība un kas nodrošina arī relatīvi augstāku rādītāju visā valstī kopumā – 25,9 %.

Analizējot iedzīvotāju līdzdalības aspektus, būtiska loma ir aktīvām sociālajām grupām un indivīdiem, kas pēc savas būtības ir galvenie sociālā klimata radītāji teritorijā. Reģionu gadījumā to iespējams novērtēt institucionālā formā – sabiedriskajā sektorā nodarbināto īpatsvars un sabiedrisko organizāciju darbība ir izmērāmi un pieejami līdzdalību raksturojošie rādītāji reģionālā līmenī. Sabiedriskajā sektorā Latvijā vidēji strādā katrs trešais iedzīvotājs jeb 34,5 % no iedzīvotāju kopskaita. Visaugstākais šis rādītājs ir Latgales reģionā, kur sabiedriskajā sektorā strādā teju katrs otrais iedzīvotājs, viszemākais Rīgas reģionā – 30,9 %. Šis rādītājs pēc būtības uzrāda iedzīvotāju īpatsvaru, kuri strādā sabiedrībai kopumā nozīmīgu darbu, taču tas ir dažādi interpretējams. Lielāks sabiedriskajā sektorā strādājošo īpatsvars ne vienmēr nozīmē lielāku iedzīvotāju vēlmi darboties jomā, kas ir saistīta ar sabiedrībai svarīgu jautājumu risināšanu un kopīgu mērķu sasniegšanu. Bieži, īpaši lauku reģionos, tas ir saistīts ar darbavietu pieejamību sabiedriskajā sektorā un nepastāvošām alternatīvām privātajā sektorā, kas faktiski rada pretēju efektu – lielāku administratīvo slogu un pastarpināti arī neveselīgas uzņēmējdarbības vides veicināšanu.

Nevalstisko organizāciju (NVO) darbība liecina par sociālo aktivitāti teritorijā tieši no sabiedrības līdzdalības viedokļa. 2013.gadā Latvijā vidēji bija reģistrētas 8,5 NVO uz 1000 iedzīvotājiem. Latgales reģionā un Zemgales reģionā vērojama viszemākā aktivitāte, kur šis rādītājs ir aptuveni 5, kamēr Rīgas reģionā divreiz vairāk - gandrīz 10 NVO uz 1000 iedzīvotājiem. Lai gan NVO darbība ir formālās

sabiedrības līdzdalības rādītājs un pastāv daudzas citas neformālas sociālo aktivitāšu formas, tomēr tas kopumā liecina par sabiedrības vēlmi iesaistīties kopīgu vajadzību un interesējošo jautājumu risināšanā.

Nozīmīgs sociālās aktivitātes rādītājs no sabiedrības līdzdalības viedokļa ir iedzīvotāju iesaistīšanās attīstības plānošanas procesā. Šāda veida informācija statistikā gan netiek apkopota, tādēļ šis rādītājs arī nav iekļauts starp iedzīvotāju līdzdalību raksturojošajiem rādītājiem reģionos. Veiktās iedzīvotāju aptaujas ietvaros (SKDS, 2014) iegūtā informācija liecina par lielāku sabiedrības iesaistīšanos attīstības plānošanas procesos Latvijas reģionos salīdzinājumā ar galvaspilsētu Rīgu. Sanāksmēs, kurās apspriesti pašvaldības attīstības jautājumi pēdējos 2 gados vismaz reizi Latvijas reģionos iesaistījušies 5,7 % iedzīvotāju, kamēr Rīgā – 2,1 %. Līdzīgi attiecībā uz iedzīvotāju interesi par politiskajām aktivitātēm – Latvijas reģionos 5,9 % iedzīvotāju vismaz reizi tikušies ar politiķiem priekšvēlēšanu sapulcēs vai ar nolūku paust savu viedokli politiskajās norisēs, kamēr Rīgā – 2,5 %. Tas lielā mērā skaidrojams arī ar vietējās pārvaldes sasniedzamības iespējām, kas mazāku pašvaldību gadījumā ir pieejamākas iedzīvotājiem un līdz ar to vieš lielāku uzticību un motivāciju līdzdarboties aktivitātēs. Analizējot neformālo iedzīvotāju līdzdalību (talkas, brīvprātīgais darbs u.c.) aptaujas rezultāti liecina par līdzvērtīgāku aktivitātes līmeni Latvijas reģionos (15,7 %) un Rīgā (12,1 %). Arī šajā gadījumā nozīme ir teritoriālajam mērogam un iedzīvotāju skaitam pašvaldībā, kur mazāku pašvaldību gadījumā pastāv labāki priekšnosacījumi sabiedrības horizontālajām saiknēm un līdz ar to organizēšanās spējām.

Iedzīvotāju un sabiedrības kā sociālā potenciāla veidotāju un iedzīvotāju līdzdalību raksturojošie rādītāji plānošanas reģionos kopumā priekšplānā izvirza Rīgas plānošanas reģionu, lielā mērā pateicoties ievērojamai iedzīvotāju un dažādu sabiedrības grupu koncentrācijai un salīdzinoši labvēlīgākai sociāli ekonomiskai situācijai kopumā, kas rada priekšnoteikumus aktīvākai sociālai mijiedarbībai plašākā mērogā.

5.3. Pašvaldību līmenis – Jaunpils, Ķekavas un Salacgrīvas novadi

5.3.1. Vispārēja informācija par izpētes teritorijām

Teritoriju sociālā potenciāla vērtēšana tika veikta izmantojot augstākminēto pieeju 3 Latvijas pašvaldībās – Jaunpils, Ķekavas un Salacgrīvas novados. Sākotnējie izpētes rezultāti, kuros tika apzināta minēto pašvaldību sociāli ekonomiskā situācija, attīstības līmenis un iedzīvotāju struktūras un sabiedriskās līdzdalības rādītāji, liecina par augstu sociālā potenciāla klātbūtni minētajās teritorijās, taču bieži trūkst pietiekamas un atbilstošas informācijas, kas ļautu objektīvi novērtēt sociālā potenciāla ietekmi uz konkrētās teritorijas attīstību.

Izpētes teritorijās tika apzināta informācija par konkrēto pašvaldību, tajā skaitā dati par teritoriju, iedzīvotāju skaitu un struktūru, bezdarba un ekonomiskās aktivitātes rādītājiem. Sabiedrības aktivitātes raksturošanai tika apzināta nevalstisko organizāciju (NVO) darbība izpētes teritorijās, kā arī apkopota informācija par pašvaldību ekonomiskās attīstības virzieniem (specializāciju) ([5.2.tabula](#)).

Visas minētās pašvaldības atrodas Rīgas plānošanas reģiona teritorijā, taču to novietojums un sociāli ekonomiskā situācija ir atšķirīga. Jaunpils un Salacgrīva ir attālāki lauku novadi, ar ko skaidrojams relatīvi zemais iedzīvotāju blīvums un augstais bezdarba līmenis, kas Latvijas mērogā tomēr ir ievērojami zem vidējā, ko nodrošina Rīgas metropoles areāla tuvums ar tajā esošo ekonomisko aktivitāti. Ķekavas pašvaldība atrodas Rīgas aglomerācijā un funkcionāli ir ļoti cieši saistīta ar Rīgu, kas tai nodrošina augstus attīstības rādītājus.

Tomēr novietojums attiecībā pret galvaspilsētu Rīgu nav vienīgais pašvaldību attīstības priekšnoteikums. Šeit nozīmīga loma ir pašvaldības iekšējiem sociālajiem un ekonomiskajiem procesiem, kur liela ietekme ir tieši sabiedrības aktivitātes jeb sociālā potenciāla aspektiem. Analizējot konkrētās izpētes teritorijas secināms, ka iedzīvotāju augsto aktivitātes līmeni un nevalstiskā sektora attīstību lielā mērā nosaka vietējās pašvaldības atbalsts. Pētījuma kontekstā to saprot ar kvalitatīvu attīstības vadību.

**Izpētes teritorijas raksturojošā informācija par
iedzīvotāju struktūru un sociāli ekonomiskajām aktivitātēm pašvaldībās –
Jaunpils, Ķekavas un Salacgrīvas novados**

Rādītājs	Jaunpils novads	Ķekavas novads	Salacgrīvas novads	Vidēji Latvijas novados
Teritorija (km ²)	209	275	637	580
Iedzīvotāju skaits (2014, PMLP)	2 665	22 446	8 766	9 611
Iedzīvotāju skaita izmaiņas (%, 2009-2014, PMLP)	- 5,3	7,1	- 8,6	- 4,5
Iedzīvotāju blīvums (cilv./km ²)	12,7	81,6	13,8	16,6
Darbspējīgo iedzīvotāju īpatsvars (%, 2014, RAIM)	66,5	64,5	66,3	65,5
Bezdarba līmenis (%, 2014, RAIM)	6,3	3,4	6,0	8,1
Ekonomiski aktīvās vienības (uz 1000 iedz., 2013, CSP)	60	78	78	64
Etniskais sastāvs (latviešu īpatsvars, %, CSP)	92,8	74,3	90,5	79,8
Reģistrēto NVO skaits (2014, Lursoft)	28	225	98	64
Pašvaldības specializācija	Tūrisms, lauksaimniecība, kokapstrāde	Pārtikas produktu ražošana, loģistika	Ostas pakalpojumi, tūrisms, rekreācija	-

Avots: Autora izstrādāts, balstoties uz Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes (PMLP), Reģionālās attīstības indikatoru moduļa (RAIM), Centrālās statistikas pārvaldes (CSP), Lursoft uzņēmumu datu bāzes datiem un Jaunpils, Ķekavas un Salacgrīvas novadu teritorijas attīstības plānošanas dokumentiem, autora aprēķini

Tā, piemēram, Jaunpils un Salacgrīvas pašvaldībās, kurās pilsoniskā sabiedrība tiek iesaistīta dažādu lēmumu pieņemšanā, iedzīvotāji savām aktivitātēm redz lielāku jēgu, līdz ar to arī palielinās reģistrēto nevalstisko organizāciju skaits. Lai arī spriežot pēc NVO skaita uz iedzīvotājiem, sabiedriski aktīvākie iedzīvotāji no izpētes teritorijām dzīvo Jaunpilī un Salacgrīvā, arī Ķekavas novadā ir augsta aktivitāte, kas lielā mērā skaidrojams ar Rīgas tuvumu un lielāku sociāli ekonomisko aktivitāti kopumā.

Ķekavas novada pašvaldība attīstības plānošanas procesā viena no pirmajām sāka pielietot Latvijā iepriekš neizmantotas, jaunas un interaktīvas sabiedrības iesaistes formas, izmantojot sociālos tīklus kā platformu iedzīvotāju vajadzību apzināšanai. Novadā ir aktīva nevalstisko organizāciju darbība dažādās jomās, kā arī salīdzinoši augsta teritorijas attīstības plānošanas speciālistu kapacitāte, kas potenciāli varētu nodrošināt pašvaldības izaugsmi nākotnē.

Salacgrīvas novadā kā viens no izteiktākajiem sociālā potenciāla faktoriem kalpo mērķtiecīga pašvaldības attīstības vadība, kas rezultējusies deklarācijas par “Zaļo novadu” izstrādē (Straubergs, 2015). „Zaļās deklarācijas” būtība – īstenojot deklarācijā nospraustos mērķus, izstrādājot attīstības stratēģijas, programmas un citus dokumentus, ievērot saprātības principus, neradīt sarežģītus birokrātiskus nosacījumus, bet gan katram novada iedzīvotājam pieejamu, vienkāršu, dzīvu un saprotamu ideju vai rīcības plānu, kurā katrs var iesaistīties, katrs justies piederīgs tos īstenojot dzīvē. Šāda pieeja nozīmē to, ka deklarāciju akceptē sabiedrība un tā tiešā veidā ietekmē teritorijas attīstības procesus.

5.3.2. Iedzīvotāji un sabiedrības struktūra

Iedzīvotāju skaita izmaiņas, ko raksturo gan dabiskās kustības (dzimstība un mirstība), gan mehāniskās kustības (migrācija) rādītāji izpētes teritorijās galvenokārt ir negatīvi, kas ir likumsakarīgi, ņemot vērā negatīvo demogrāfisko situāciju valstī kopumā – 2013.gadā iedzīvotāju skaits Latvijā dabiskās kustības ietekmē samazinājās par 0,5 %, bet migrācijas ietekmē par 0,37 %. Kopumā abi šie rādītāji pēdējos gados iedzīvotāju skaita samazināšanos valstī ietekmē gandrīz līdzvērtīgi, tomēr eksistē atsevišķas teritorijas (Jaunpils novads, Ķekavas novads) kurās vērojama neliela, taču pozitīva migrācijas bilance (5.3.tabula).

Visbūtiskākās atšķirības starp teritorijām ir attiecībā uz bezdarba līmeni – no galvaspilsētas Rīgas attālākajos novados vērojami sliktāki rādītāji, kas lielā mērā skaidrojams ar nelabvēlīgāku sociāli ekonomisko situāciju kopumā. Darbspējas vecuma iedzīvotāju īpatsvars, kā būtiska sociālā kapitāla veidotāju daļa izvēlētajās teritorijās būtiskas atšķirības neuzrāda, tomēr vērojama kopīga tendence – darbspējīgo iedzīvotāju īpatsvara samazināšanās, kas lielā mērā norāda uz pakāpenisku sociālā kapitāla samazināšanos.

Iedzīvotāju un sabiedrības kā sociālā potenciāla veidotāju raksturojošie rādītāji Jaunpils, Ķekavas un Salacgrīvas novados

Rādītāji		Teritorijas			Vidēji Latvijā
		Jaunpils novads	Ķekavas novads	Salacgrīvas novads	
Iedzīvotāju skaits gada sākumā (cilvēki, PMLP)	2012	2 743	22 118	9 174	-
	2013	2 698	22 412	9 021	
	2014	2 665	22 446	8 766	
Dzimušo skaits uz 1000 iedzīvotājiem (cilvēki, RAIM aprēķins)	2012	8,75	13,97	6,43	9,25
	2013	7,78	16,51	5,65	9,68
	2014	-	-	-	-
Pirms darbības vecuma iedzīvotāju īpatsvars (%, RAIM aprēķins)	2012	14,62	18,31	12,13	13,67
	2013	14,20	18,69	11,78	13,72
	2014	13,85	19,58	11,66	13,88
Darbības vecuma iedzīvotāju īpatsvars (%, RAIM aprēķins)	2012	66,28	65,71	66,21	65,62
	2013	66,23	65,18	66,44	65,35
	2014	65,93	63,96	65,67	64,81
Bezdarba līmenis (%, RAIM aprēķins)	2012	6,82	3,42	5,84	7,18
	2013	7,16	3,63	6,29	7,52
	2014	-	-	-	-
Iedz. skaita izmaiņas migrācijas ietekmē (gadā %, RAIM aprēķins)	2012	0,18	0,69	-1,18	-0,29
	2013	-1,49	0,49	-0,94	-0,37
	2014	-	-	-	-
Iedzīvotāju ienākuma nodoklis uz 1 iedzīvotāju (EUR, RAIM aprēķins)	2012	347,8	759,8	385,6	462,3
	2013	371,5	783,7	400,1	485,4
	2014	-	-	-	-

Avots: Autora izstrādāts, balstoties uz Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes (PMLP) un Reģionālās attīstības indikatoru moduļa (RAIM) datiem

5.3.3. Iedzīvotāju līdzdalība

Iedzīvotāju līdzdalības raksturošanai noteikti arī ES fondu īstenošanas intensitātes rādītāji – projektu skaits un finansējums uz 1000 iedzīvotājiem izvēlētajās pašvaldībās. Īstenoto projektu skaits ievērojami lielāks ir mazākajās pašvaldībās (Jaunpils novads), savukārt projektu finansējums ar iedzīvotājiem bagātākajās pašvaldībās (Ķekavas novads). Šeit protams jāņem vērā arī attiecīgo ES fondu ieviešanas nosacījumu specifika un iespēja pretendēt uz konkrētu finansējumu, tomēr kopumā šie rādītāji liecina par sabiedrības spēju un pietiekamu

kapacitāti izstrādājot un īstenojot noteiktus projektus. Šeit nozīmīgu lomu ieņem pārvaldības efektivitāte un attīstības vadība, uzrādot spēju nodrošināt attīstības projektu virzību un projektu īstenošanas atbalsta panākšanu nacionāla līmeņa institūcijās.

5.4.tabula

Iedzīvotāju līdzdalību raksturojošie rādītāji Jaunpils, Ķekavas un Salacgrīvas novados

Rādītāji		Teritorijas			Vidēji Latvijā
		Jaunpils novads	Ķekavas novads	Salacgrīvas novads	
ES fondu (ELGF, ELFLA, EZF) projektu skaits uz 1000 iedz. (skaits, RAIM aprēķins)	2012	88,9	7,3	61,5	114,9
	2013	88,6	8,2	63,7	116,5
	2014	-	-	-	-
ES fondu (ERAF, ESF, KF) projektu finansējums uz 1000 iedz. (tūkst. EUR, RAIM apr.)	2012	21,8	261,8	70,1	268,8
	2013	34,2	167,0	148,8	322,9
	2014	0,3	0,0	1,5	13,1
Reģistrēto, nelikvidēto NVO skaits (Lursoft)	2012	23	200	83	-
	2013	25	203	91	
	2014	28	225	98	
Reģistrēto NVO skaits uz 1000 iedz. (Lursoft, autora aprēķini)	2012	8,4	9,0	9,0	7,6
	2013	10,2	9,3	10,9	8,5
	2014	10,5	10,4	11,2	8,8
Ekonomiski aktīvās vienības uz 1000 iedz. (skaits, CSP)	2012	65	72	78	75
	2013	60	78	78	78
	2014	-	-	-	-
Vēlētāju aktivitāte (%, CVK)	2012	-	-	-	-
	2013	44,4	48,8	38,5	46,0
	2014	29,9	34,9	29,5	30,2

Avots: Autora izstrādāts, balstoties uz Reģionālās attīstības indikatoru moduļa (RAIM), Lursoft uzņēmumu datu bāzes, Centrālās statistikas pārvaldes (CSP), Centrālās vēlēšanu komisijas (CVK) datiem, autora aprēķini

Nevalstisko organizāciju darbībā relatīvi augsti rādītāji Latvijas kontekstā ir visos apskatītajos novados – uz 1000 iedzīvotājiem ir vairāk kā 10 NVO, kas liecina par iedzīvotāju sadarbības spējām un izteiktāku horizontālo komunikāciju (5.4.tabula). Ķekavas novads ir trešais lielākais pēc organizāciju skaita Rīgas reģionā – 2012.gadā 7 % jeb 200 no reģiona organizācijām ir reģistrētas novadā. Ķekavas

novadā organizāciju skaits pēdējo divu gadu laikā ir ievērojami palielinājies – un 2014.gadā novadā darbojās jau 225 organizācijas (Latvijas Pilsoniskā alianse, 2014).

Arī uzņēmējdarbības aktivitāte tirgus sektora ekonomiski aktīvo statistikas vienību izpratnē ir viens no iedzīvotāju aktivitāti un līdzdalību raksturojošiem rādītājiem. Ķekavas un Salacgrīvas novados šis rādītājs ir līdzvērtīgs vidējam valstī – 2013.gadā šajos novados bija reģistrētas 78 ekonomiski aktīvās statistikas vienības, kamēr Jaunpils novadā – 60. Ķekavas novada gadījumā par priekšrocību uzskatāms Rīgas tuvums un vispār augstāka saimnieciskā aktivitāte, Salacgrīvas novada gadījumā ostas darbības un izteiktāka sezonāla aktivitāte saistībā ar jūras piekrastes esamību, aktīvu kultūras dzīvi un brīvā laika pavadīšanas iespējām.

Analizējot 2013.gada pašvaldību vēlēšanu un 2014.gada Eiropas Parlamenta vēlēšanu aktivitāti, secināms, ka kopumā iedzīvotāju līdzdalība vēlēšanās ir diezgan zema. Tomēr teritorijās ar salīdzinoši augstu nevalstisko organizāciju darbības īpatsvaru ir arī salīdzinoši augstāka aktivitāte vēlēšanās.

5.3.4. Sociālā mijiedarbība un kopienu aktivitāte

JAUNPILS novads

Jaunpils novads un sabiedrība

Jaunpils novads ir neliels, vidēji attāls lauku novads taču ar salīdzinoši augstu attīstības līmeni Latvijas lauku novadu vidū. Jaunpils novada sociāli ekonomiskā situācija, attīstības līmenis un iedzīvotāju struktūras un sabiedriskās līdzdalības rādītāji liecina par augstu sabiedrības aktivitāti un līdzdalību notiekošajos procesos.

Jaunpils novads atrodas Rīgas plānošanas reģionā un tas izveidojies 2009.gadā pēc administratīvi teritoriālās reformas, apvienojoties Jaunpils un Viesatu pagastiem. Novada platība ir tikai 209 km² un tā administratīvais centrs Jaunpils atrodas 92 km attālumā no galvaspilsētas Rīgas un 23 km attālumā no Dobeles ar kuru Jaunpils novadam ir ciešas funkcionālās saites sociālo, kultūras un ekonomisko aktivitāšu jomā. 2014.gada sākumā Jaunpils novadā dzīvoja 2 665 iedzīvotāji, no kuriem 84 % Jaunpils pagastā un 16 % Viesatu pagastā (RAIM, 2014). Novada apdzīvojuma struktūru veido vairāki ciemi, lielākie no tiem - Jaunpils (954 iedz.), Leveste (370

iedz.), Viesatas (161 iedz.) un Jurģi (146 iedz.) (PMLP, 2014). Jaunpils novadā kopumā ir aptuveni 1 050 mājsaimniecības, no kurām vairāk kā puse ir lauku viensētas vai privātmājas ar piemājas saimniecību (Jaunpils novada attīstības programma, 2012).

Iedzīvotāju nodarbošanās ir cieši saistīta ar lauksaimniecisko ražošanu – graudaugu audzēšanu un piena-gaļas lopkopību, kā arī papildinošām lauksaimniecības jomām – bioloģisko lauksaimniecību, lauku tūrismu, zivkopību, biškopību. Novadā ir aktīva sabiedriskā dzīve, konsultācijas pašvaldībā un apkopotā informācija liecina par salīdzinoši augstu sabiedrības aktīvās daļas īpatsvaru – tika konstatēta aktīva sabiedrisko organizāciju darbība un sabiedrības līdzdalība notiekošajos procesos.

Paši Jaunpils iedzīvotāji par sabiedrības stiprajām pusēm uzskata novada latvisko vidi, atsaucīgu sabiedrību, daudz izglītotu un aktīvu cilvēku, pietiekoši daudz jauno ģimeņu un aktīvos jauniešus (Lapiņa, 2014). Jaunpils novadā praktiski nav tukšu lauku viensētu un lielākā daļa zemju ir izmantotas un apstrādātas.

Jaunpils iedzīvotāji ir patriotiski un jaunieši, lai arī devušies prom no novada studēt un strādāt citur, joprojām saglabā augstu motivāciju atgriezties novadā un piedalīties tā attīstībā. Arī Jaunpils novada teritorijas attīstības plānošanas dokumentos viens no galvenajiem stratēģiskajiem uzstādījumiem ir sabiedriski aktīvs iedzīvotājs (Jaunpils novada attīstības programma, 2012), kas ir galvenais novada enerģijas un ideju īstenošanas avots – pamats novada pastāvēšanai ilgtermiņā. Kā nozīmīgākie augstas sociālās aktivitātes veicinošie faktori Jaunpils novadā ir tradīcijas, viendabīgs nacionālais sastāvs, ciešas horizontālās saites, aktīvi jaunieši, apkārtējiem apstākļiem pielāgoties spējīga pārvaldība un attīstības vadība.

Sociālo aktivitāšu formas Jaunpils novadā

Latvijas lauku teritoriju salīdzinājumā Jaunpils novada iesaiste vēlēšanu procesos ir tikai nedaudz – par 2-3 % augstāka kā vidēji Latvijā – gan no aktivitātes, gan no līdzdalības politiskās pārstāvniecības izvirzīšanā viedokļa (5.5.tabula). Pašvaldību vēlēšanās lielu lomu spēlē vietējo politiķu atpazīstamība, tiešo attiecību ciešums vienlaikus ar “vietējo paredzamību” rezultātos. Tas ir tulkojams gan kā liela

uzticēšanās vai pašlūgība, gan arī kā inertums jeb vienaldzība negaidot būtiskas izmaiņas politiskajā pārvaldībā. Citiem vārdiem – vēlēšanas novada sabiedriskajā dzīvē nav būtisks tās veidojošais vai ietekmējošais faktors.

5.5.tabula

Sociālo aktivitāšu formas un sociālā potenciāla vērtējums Jaunpils novadā

Sociālā potenciāla dimensijas (faktori)	Situācija Jaunpils novadā
1. Formālā pilsoniskā līdzdalība	<ul style="list-style-type: none"> - Latvijas lauku teritoriju salīdzinājumā Jaunpils novada iesaistība vēlēšanu procesos ir tikai nedaudz – par 2-3 % augstāka kā vidēji Latvijā – gan no aktivitātes, gan no līdzdalības politiskās pārstāvniecības izvirzīšanā viedokļa. - Līdzdalība iedzīvotāju forumos - 2013.gada forumā piedalījās 115 iedzīvotāji jeb 5 % no novada iedzīvotāju kopskaita.
2. Uzņēmējdarbības formas un aktivitātes	<ul style="list-style-type: none"> - Relatīvi lielāks ekonomiski aktīvo vienību skaits uz 1000 iedz. - 3-5 vadošu uzņēmumu (zemnieku saimniecības, pārtikas ražošana, moduļu māju ražotne) nozīmīga sociāla loma. - Uzņēmumu saimnieciskās struktūras daudzveidība. - Publiskā sektorā nodarbināto īpatsvars sastāda tikai 12% - novadu var identificēt kā augsti dinamisku biznesorientētu teritoriju.
3. Nevalstisko organizāciju struktūra un aktivitātes	<ul style="list-style-type: none"> - Novadā darbojas 28 nevalstiskās organizācijas, uz 1000 novada iedzīvotājiem - 10,5, Latvijā vidēji - 8,8. - Organizāciju darbības virzieni saistīti ar jauniešu un senioru iesaisti sabiedriskajā dzīvē, līdzdalību novada attīstības veicināšanā, aktīva dzīvesveida popularizēšanā.
4. Neformālā pilsoniskā aktivitāte	<ul style="list-style-type: none"> - Līdzdalība kultūras, aktīva dzīvesveida un citās aktivitātēs novadā tiek nodrošināta plašā spektrā - aktīva iedzīvotāju līdzdalība tautas mākslas un sporta jomās, kā arī talkošanas aktivitātēs. - 6-7 % iedzīvotāju iesaiste aktīvai līdzdalībai dažādās aktivitātēs.
5. Komunikācija	<ul style="list-style-type: none"> - Novada iekšējās sabiedriskās dzīves procesos, līdzīgi kā citās lauku teritorijās joprojām liela loma ir tiešajai saskarsmei. - Pašvaldības un cilvēku grupu savstarpējās komunikācijas praksē pastarpināto līdzekļu izmantojums ir visai ierobežots.
6. Vispārējā sabiedrības līdzdalība	<ul style="list-style-type: none"> - Jaunpils ir atpazīstama un aktīva ar tās vēsturiskā mantojuma – viduslaiku pils kā kultūras aktivitāšu centra izmantojumu. - Viesu, pārnovada nozīmes pasākumu piesaiste veido būtisku daļu teritorijas ‘brendinga’ un stiprina vietējo pašapziņu.
7. Teritoriālā piederība un lokālpatriotisms	<ul style="list-style-type: none"> - Ciešas horizontālās saites – augsta sabiedrības grupu uzticēšanās, savstarpējā sadarbība, pašorganizācija un līdzdalība. - Izteikta ģimenes loma vietējos socializēšanās procesos.

Avots: Autora izstrādāts, balstoties uz pašvaldībā iegūtajiem datiem un konsultācijām

Novada biznesa vidi raksturo trīs būtiskas pazīmes. Pirmkārt – relatīvi lielāks komersantu skaits uz 1000 iedzīvotājiem, otrkārt 3-5 vadošu uzņēmumu (viena no lielākajām zemnieku saimniecībām Latvijā, pārtikas ražošana, moduļu māju ražotne) izteiksmīgi sociāla loma – gan ar darba vietu nodrošināšanu, gan ar neformālu līdzdalību teritorijas apsaimniekošanā; treškārt ar uzņēmumu saimnieciskās struktūras daudzveidību, kas ir relatīvi bagātāka salīdzinot ar Latvijas lauku novadiem. Vienlaikus, ievērtējot publiskā sektorā nodarbināto zemo īpatsvaru, kas sastāda tikai 12% no visiem nodarbinātajiem, var novadu identificēt kā augsti dinamisku biznesorientētu teritoriju.

Novadā darbojas 28 nevalstiskās organizācijas, uz 1000 novada iedzīvotājiem - 10,5, kamēr Latvijā vidēji - 8,8. Organizāciju darbības virzieni pamatā ir saistīti ar jauniešu un senioru iesaisti sabiedriskajā dzīvē, līdzdalību novada attīstības veicināšanā, fizisko aktivitāšu un aktīva dzīvesveida popularizēšanā, īpašumu apsaimniekošanas kopīgu risinājumu radīšanā, tāpat darbojas arī dažādi brīvā laika pavadīšanas interešu “klubiņi”.

Līdzdalība kultūras, aktīva dzīvesveida un citās aktivitātēs novadā tiek nodrošināta plašā piedāvājumu spektrā, kas papildās ar aktīvu iedzīvotāju līdzdalību galvenokārt tautas mākslas un sporta jomās. Novadu raksturo aktivitāšu spektra plašums un salīdzinoši nelielas sabiedrības daļas – 6-7 % iesaiste aktīvai līdzdalībai dažādajās aktivitātēs (Zīverte, 2014).

Novada iekšējās sabiedriskās dzīves procesos, līdzīgi kā citās lauku teritorijās joprojām liela loma ir tiešajai saskarsmei. NVO, neformālo institūciju, pašvaldības un cilvēku grupu savstarpējās komunikācijas praksē pastarpināto līdzekļu izmantojums ir visai ierobežots un nespēlē būtisku lomu teritorijas un tās struktūru vienotībā.

Jaunpils ir atpazīstama un aktīva ar tās vēsturiskā mantojuma – viduslaiku pils kā kultūras aktivitāšu centra izmantojumu ne tikai vietējā dzīvē, bet arī piesaistot intereses reģionālā mērogā. Viesu un pārnovada nozīmes pasākumu piesaiste veido būtisku daļu teritorijas “brendinga”, stiprina vietējo pašapziņu un aktivitātes tiek arī komercializētas, kas paplašina biznesa aktivitāšu spektru, vienlaikus veicinot sabiedrības pozitīvas attieksmes veidošanos pret komercdarbību.

Ciešas horizontālās saites ir viena no svarīgākajām iezīmēm, kas raksturo sabiedrības struktūru Jaunpils novadā, kam par vienu no galvenajiem priekšnosacījumiem kalpo izteikta ģimenes loma vietējos socializēšanās procesos.

Kopienų veidošanās un teritoriālais izvietojums

Analizējot konkrēto izpētes teritoriju secināms, ka iedzīvotāju augsto aktivitātes līmeni un nevalstiskā sektora attīstību lielā mērā nosaka vietējās pašvaldības atbalsts, ko var dēvēt arī kā kvalitatīvu attīstības vadību. Jaunpils novadā, kur pilsoniskā sabiedrība tiek iesaistīta dažādu lēmumu pieņemšanā, iedzīvotāji savām aktivitātēm redz lielāku jēgu, līdz ar to arī palielinās reģistrēto nevalstisko organizāciju skaits.

Viens no izpētes jautājumiem – vai sociālām aktivitātēm ir teritoriāls raksturs, vai teritorijas atšķirības reprezentējas aktivitāšu diferenciācijā un otrādi. Latvijas kontekstā pēc 2009.gada teritoriālā iedalījuma reformas ir svarīgi izprast vēsturisko jeb ilgi pastāvējušo administratīvi teritoriālo struktūru nozīmi sabiedrības kopdzīves organizācijā.

Sabiedriski aktīvo darbību koncentrācija galvenokārt notiek novada lielākajos ciemos – Jaunpilī, Levestē un Viesatās (Petrova, 2014). Lielākie ciemi ir bijuši padomju lauksaimniecības vietējie centri un mantojuši sabiedriskās dzīves infrastruktūras elementus, bet galvenais – iedzīvotāju kopdzīvi vienojošās saites, komunikācijas veidus un sadarbību, kas ikdienā ir stiprināta ar māju un piemāju dzīvi – ciemu apkārtnes sētās, ciemu daudzdzīvokļu mājās vai individuālo māju areālos. Ciemu mājokļu areāli vēsturiski ir saistīti ar kādreizējo – padomju laika darba vietām, iedzīvotāju bijušo piesaisti tām un savstarpēji – profesionālajā darbā un tālāk sadzīvē, reprezentējot līdzīgas intereses vērtības un risināmos jautājumus. Daļa no tiem šodien reprezentējas mājokļu apsaimniekošanas biedrībās.

No kopienu veidošanās struktūras viedokļa novadu raksturo – pirmkārt, salīdzinoši īsā – kopš administratīvi teritoriālās reformas izveidojusies vienota novada piederības platforma, otrkārt – 2 vēsturiski ilgāk pastāvējušo daļu – Viesatu pagastu un Jaunpils pagastu iekšējais saikņojums, treškārt – ciemu kā kodolu un ciemu apkārtnes viensētu telpas. Specifiski izceļas Jaunpils ciems, kura robežās izšķiramas vairākas (3-4) atsevišķas vietu kopienu teritorijas.

ĶEKAVAS novads

Ķekavas novads un sabiedrība

Ķekavas novads atrodas Pierīgā un robežojas ar Rīgu, līdz ar to sekmējot ciešas starppašvaldību funkcionālās saites, kas pēc sociāli ekonomiskās attīstības rādītājiem Ķekavas novadam nodrošina augstu vietu Latvijas pašvaldību vidū. Pateicoties pozitīviem dabiskā pieauguma un migrācijas rādītājiem, laika posmā no 2009.-2014.gadam Ķekavas novadā iedzīvotāju skaits palielinājies par 7,1 % (PMLP, 2014), pēdējo desmit gadu laikā pat par aptuveni 25 %, kas vienlaicīgi radījis arī sabiedrības un telpiskās struktūras izmaiņas, līdzīgi kā citos Pierīgas novados.

Ķekavas novads izveidojies 2009.gadā administratīvi teritoriālās reformas rezultātā apvienojoties Ķekavas un Daugmales pagastiem, kā arī Baložu pilsētai. Novada platība ir 275 km² un tas robežojas ar 7 pašvaldībām, kas rada iespējas sadarbībai dažādās jomās. Novada administratīvais centrs ir Ķekavas ciems, kura attālums līdz Rīgai ir 18 km. Daļa no pašvaldības administratīvajām funkcijām ir izvietotas arī Baložu pilsētā, taču Baloži funkcionāli ir ciešāk saistīti ar Rīgu, ievērojami mazāk ar Ķekavas ciemu, par ko liecina arī savstarpēja sabiedriskā transporta savienojuma neesamība. Novada teritoriju šķērso divas Transeiropas transporta tīkla maģistrāles, kas vienlaicīgi ir arī valsts galvenie autoceļi A7 un A5, ap pirmo no tiem koncentrējot nozīmīgākās novada apdzīvojuma struktūras.

2014.gada sākumā Ķekavas novadā dzīvoja 22 446 iedzīvotāji, no kuriem 68 % Ķekavas pagastā, 27 % Baložu pilsētā un tikai 5 % Daugmales pagastā (RAIM, 2014). Iedzīvotāju izvietojums novada teritorijā ir nevienmērīgs – ārpus lielākajām apdzīvotajām vietām pārējā novada teritorija ir sadrumstalota mazos ciemos. Novada apdzīvojuma struktūru kopā veido 1 pilsēta un 21 ciems, lielākās apdzīvotās vietas – Baloži (6 060 iedz.), Ķekava (6 015 iedz.), Katlakalns (2 286 iedz.), Valdlauči (1 920 iedz.) un Daugmale (980 iedz.) (PMLP, 2014). Kopumā 85 % novada iedzīvotāju dzīvo teritorijā no Rīgas robežas līdz Rīgas apvedceļam, kurā ietilpst 12 vienlaidus saplūdušas apdzīvotas vietas, kas veido divas no četrām Ķekavas novada teritorijas attīstības plānošanas dokumentos nedefinētajām telpām – urbāno telpu un centra telpu (Ķekavas novada ilgtspējīgas attīstības stratēģija, 2012).

Pēdējā desmitgadē Ķekavas novadā uz dzīvi pārcēlies liels skaits jauno ģimeņu, kas 2014.gadā novada sabiedrības struktūru ļauj raksturot ar relatīvi augstu

pirms darbības vecuma iedzīvotāju īpatsvaru - 19,6 %, kamēr vidēji Latvijā – 13,9 %. Pateicoties Rīgas tuvumam un vietējai ekonomiskai aktivitātei 2013.gadā bezdarba līmenis novadā bija vien 3,6 %, kamēr valstī vidēji 7,5 %. Tas vecinājis arī iedzīvotāju ienākuma līmeņa palielināšanos – Ķekavas novadā iedzīvotāju ienākuma nodoklis uz 1 iedzīvotāju 2013.gadā bija 784 EUR, kas ir viens no labākajiem rādītājiem valstī. Pierīgas pašvaldību vidū novadā ir pietiekami augsts latviešu īpatsvars – 75 %.

Ķekavas novads ir saimnieciski aktīvs un pašvaldības ekonomiskā specializācija vērsta pārtikas produktu, lauksaimniecības produkcijas ražošanas, loģistikas, celtniecībai nepieciešamo materiālu ražošanas un biznesa pakalpojumu virzienos (Ķekavas novada attīstības programma, 2012). Novada iedzīvotāju nodarbošanās jau tradicionāli saistās ar pārtikas produktu ražošanu un pateicoties lielāko uzņēmumu darbībai (AS “Putnu fabrika Ķekava”, AS “Gutta”, SIA “Ķekavas avots” u.c.) novadā strādāt ierodas arī kaimiņu pašvaldību, tajā skaitā Rīgas iedzīvotāji.

Sociālo aktivitāšu formas Ķekavas novadā

No sociālo aktivitāšu viedokļa nozīmīga ir teritoriālo kopienu esamība un veidošanās, kā arī to loma pilsoniskās sabiedrības strukturēšanās procesos. Šādu procesu izpētei Ķekavas novads ir piemērots gan no telpiskās struktūras daudzveidības, gan sabiedrības uzbūves un sociālo attiecību viedokļa. Novadā ir aktīva sabiedriskā dzīve – par to liecina kaut vai tādi rādītāji kā nevalstisko organizāciju darbība un līdzdalība vēlēšanās. Ķekavas novadā 2014.gadā ir reģistrētas 225 nevalstiskās organizācijas (10,4 uz 1000 iedzīvotājiem) un bijusi relatīvi augsta vēlētajū aktivitāte 2013.gada pašvaldību (48,8 %) un 2014.gada Eiropas Parlamenta (34,9 %) vēlēšanās. No vēlētajū aktivitātes viedokļa tas ir aptuveni par 7 % vairāk, savukārt no līdzdalības politiskās pārstāvniecības izvirzīšanā viedokļa pat gandrīz 3 reizes vairāk kā vidēji Latvijā (5.6.tabula). 2013.gada pašvaldību vēlēšanās Ķekavas novadā piedalījās 13 politisko partiju saraksti, kas ir otrais lielākais sarakstu skaits Latvijā un lielākais novadu pašvaldību vidū (Centrālā vēlēšanu komisija, 2014).

Ķekavas novada pašvaldība attīstības plānošanas procesā viena no pirmajām Latvijā sāka izmantot, jaunas un interaktīvas sabiedrības līdzdalības formas.

Sociālo aktivitāšu formas un sociālā potenciāla vērtējums Ķekavas novadā

Sociālā potenciāla dimensijas (faktori)	Situācija Ķekavas novadā
1. Formālā pilsoniskā līdzdalība	<ul style="list-style-type: none"> - Ķekavas novadā vēlētāju aktivitāte ir par 7 % lielāka kā vidēji Latvijā un gandrīz 3 reizes lielāka līdzdalība politiskās pārstāvniecības izvirzīšanā. - Iedzīvotāju forums - 2015.gada forumā piedalījās vairāk kā 130 iedzīvotāji – aptuveni 0,7 % no novada iedzīvotāju kopskaita.
2. Uzņēmējdarbības formas un aktivitātes	<ul style="list-style-type: none"> - Latvijas vidējam rādītājam līdzvērtīgs ekonomiski aktīvo vienību skaits uz 1000 iedz. un darba samaksa. - Aktīva saimnieciskā darbība ar vadošo uzņēmumu (pārtikas ražošana, lauksaimniecība, loģistika, celtniecība, biznesa pakalpojumi) nozīmīgu lomu valsts un starptautiskā mērogā. - Uzņēmumu saimnieciskās struktūras daudzveidība, bezdarbs viens no zemākajiem valstī - 3,6 %
3. Nevalstisko organizāciju struktūra un aktivitātes	<ul style="list-style-type: none"> - Novadā darbojas 225 nevalstiskās organizācijas, uz 1000 novada iedzīvotājiem - 10,4, Latvijā vidēji - 8,8. - Organizāciju darbības virzieni saistīti ar kultūru, aktīvo atpūtu, sporta aktivitātēm, uzņēmējdarbību, jauniešu iniciatīvām u.c.
4. Neformālā pilsoniskā aktivitāte	<ul style="list-style-type: none"> - Aktīva iedzīvotāju līdzdalība tautas mākslas, jauniešu iniciatīvu, aktīvās atpūtas un sporta jomās. - Līdzdalība talkošanas aktivitātēs - 2013.gadā reģistrētas 30, 2014.gadā 49, 2015.gadā vairāk kā 50 oficiālas talkošanas vietas, pulcējot aptuveni 10-15 % novada iedzīvotāju.
5. Komunikācija	<ul style="list-style-type: none"> - Sabiedriskās dzīves procesos nozīmīga loma ir tiešai saskarsmei. - Savstarpējās komunikācijas praksē tiek izmantoti inovatīvi pastarpinātie līdzekļi efektīvas komunikācijas veidošanai – interaktīvi apkārtējās vides kvalitātes uzlabošanas rīki, sociālo tīklu profili, interneta mājas lapa, domes sēžu video ieraksti u.c.
6. Vispārējā sabiedrības līdzdalība	<ul style="list-style-type: none"> - Ķekavas novadā ir aktīva sabiedriskā dzīve – plašs kultūras, sporta, jauno ģimeņu u.c. interešu grupu pasākumu piedāvājums. - Pārnovada nozīmes pasākumi veido teritorijas atpazīstamību un nostiprina Ķekavas kā sabiedriski aktīva Pierīgas novada statusu. - Publiskā ārtelpa – parki, sporta, spēļu laukumi, ūdensmalas u.c.
7. Teritoriālā piederība un lokālpatriotisms	<ul style="list-style-type: none"> - Teritoriālo piederību veido tradicionāli kopīgi saimniekošanas veidi (pārtikas ražošana), novietojums (Daugava, Rīgas tuvums), ciešas horizontālās saites amatiermākslas un sporta aktivitātēs.

Avots: Autora izstrādāts, balstoties uz pašvaldībā iegūtajiem datiem un konsultācijām

2010.gadā balstoties uz Britu padomes metodoloģiju pilsētvides jautājumu risināšanai, Ķekavas novadā notika situācijas analīzes un ideju radīšanas aktivitāte “Nākotnes pilsētas spēle”, kuras uzdevums bija rosināt radošus priekšlikumus Ķekavas novada attīstības prioritātēm un sniegt savu redzējumu Ķekavas novada „sejai”, kas ļautu to atšķirt no citiem novadiem Latvijā (Ķekavas novads, 2015). Kopš 2013.gada Ķekavas novada interneta mājas lapā pastāvīgi ir pieejama interaktīva platforma iedzīvotāju vajadzību apzināšanai apkārtējas vides jautājumu sakārtošanā, kā arī “sarkanā un zaļā poga”, lai pieteiktu problēmu vai pozitīvi novērtētu pašvaldības darbu.

2015.gada martā tika organizēts pirmais Ķekavas novada iedzīvotāju forums, kurā piedalījās vairāk kā 130 novada iedzīvotāji. Forumā uzdevums bija aktivizēt Ķekavas novada iedzīvotājus, lai kopēju diskusiju laikā noskaidrotu aktuālās problēmas un rastu to risinājumus. 7 darba grupu ietvaros galvenās diskutētās tēmas pamatā bija saistītas ar uzņēmējdarbības attīstību, kultūras un izglītības, sporta un aktīvās atpūtas, sociālās sfēras, infrastruktūras, apkārtējās vides un jauniešu iespēju jautājumiem. Iedzīvotāju vēlmes un izvirzītās idejas pamatā saistījās ar aktīva dzīvesveida, sociālās sfēras, interešu izglītības un jauniešu iniciatīvu jautājumiem, kas lielā mērā atbilst novada sociāli aktīvāko sabiedrības grupu darbības virzieniem. Viena no idejām, kas izpelnījās vislielāko atbalstu ir vienota velociņa tīkla izveide Ķekavas novadā (Zālīte, 2015), kas guvusi atbalstu arī no novada vadības un aktīvākajām nevalstiskajām organizācijām, vēlāk rīkojot velomaršruta “Rīga-Ķekava” izpētes braucienu kopā ar iedzīvotājiem.

Iedzīvotāju forums deva ļoti skaidru signālu pašvaldībai par iedzīvotāju vajadzībām, tomēr pašvaldībai ir daudzas prioritātes un ierobežoti resursi. Jauno projektu tālāka attīstība pēc iedzīvotāju foruma lielā mērā būs atkarīga no Ķekavas novada iedzīvotāju aktivitātes un vēlmes darboties – tiek virzīta ideja dibināt Ķekavas novada kopienu fondu (Eizenberga, 2015), kas ļautu īstenot noteiktos risinājumus, uzņemties iniciatīvu un atbildību par savu novadu un uzlabot dzīves kvalitāti papildus tam, ko jau piedāvā pašvaldība.

Ķekavas novada sabiedrība ir aktīva kultūras, aktīvās atpūtas, sporta, senioru un jauniešu iniciatīvu u.c. jomās, kas tiek īstenots nevalstisko organizāciju darbībā. Novadā ir izveidotas vairākas tematiskas, sabiedrības līdzdalību veicinošas un novada attīstību būtiski ietekmējošas organizācijas. Izveidota Ķekavas novada uzņēmēju

padome, kas apvieno vairāk kā 40 mazos un vidējos uzņēmumus ar mērķi veicināt uzņēmējdarbību Ķekavas novadā, uzņēmēju biznesa kontaktus, līdzdarboties uzņēmējdarbību atbalstošas vides radīšanā novada un valstiskā mērogā, kā arī realizēt dažādus projektus biedru un novada interesēs. Jaunatnes iniciatīvu centrs piedāvā jauniešu brīvā laika pavadīšanas iespējas, realizēt savas idejas, iesaistīties brīvprātīgo darbā un dažādās NVO aktivitātēs.

Ķekavas novada pašvaldība katru gadu organizē projektu līdzfinansēšanas konkursu NVO realizētajiem projektiem (Ķekavas novads, 2015). Biedrību atsaucība šai aktivitātei ir ievērojama un tas veicina pilsoniskas sabiedrības veidošanos, attīsta vietējo kopienu un vispārēju iedzīvotāju līdzdalību sabiedriskajā dzīvē, vienlaicīgi labiekārtojot dzīves vidi novadā (Eizenberga, 2015).

Sociālās mijiedarbības kontekstā būtisks faktors ir iedzīvotāju, starpinstitūciju un biznesa vides dalībnieku savstarpējā komunikācija. Ķekavas novadā tiek izmantoti salīdzinoši inovatīvi pastarpinātie līdzekļi efektīvas komunikācijas veidošanai – interaktīvi apkārtējās vides kvalitātes uzlabošanas rīki, sociālo tīklu profili, pastāvīgi aktualizēta interneta mājas lapa ar ierosinājumu sniegšanas iespējām, kā arī domes sēžu video ierakstu pieejamība liecina par pietiekami atvērtu komunikāciju. Vispārējās sabiedrības līdzdalības nodrošināšanai notiek aktīva komunikācija arī publisko pasākumu popularizēšanai – novada kultūras centru struktūrvienību (kultūras iestādes, bibliotēkas, muzeji, tūrisma informācijas centrs u.c.) aktivitātes tiek vienkopus komunicētas ar kultūras aktivitāšu platformas “parkulturu.lv” palīdzību. Šāda komunikācija lielā mērā veicinājusi publisko pasākumu atpazīstamību pāri novada robežām un nostiprina Ķekavas kā sabiedriski aktīva Pierīgas novada statusu. Bez Latvijā tradicionālajiem novada svētkiem, ko Ķekavas gadījumā pēdējos gados apmeklējuši vairāk kā 2000 jeb aptuveni 15 % novada iedzīvotāju, tiek rīkots aktīvās atpūtas un vienlaicīgi vietējo uzņēmēju iepazīšanas pasākums „Iepazīsti savējos”. Tas jau ir kļuvis par ikgadēju pasākumu un ir viens no apmeklētības ziņā nozīmīgākajiem pasākumiem, kas palīdz labāk iepazīt novadu, tādējādi stiprinot piederības un lokālpatriotisma sajūtu.

Kā minēts iepriekš, teritoriālā piederība un lokālpatriotisms būtībā ir svarīgākie teritorijas sociālo potenciālu veidojošie faktori. Ņemot vērā pēdējā desmitgadē notikušās telpiskās un līdz ar to sabiedrības struktūras pārmaiņas Rīgas metropoles areālā, īpaši Pierīgas novados, lielā daļā sabiedrības mainījās arī

vērtības, komunikācijas veidi un piederība kādai noteiktai kopienai (Zālīte, 2015). Ķekavas novada teritoriālo piederību raksturo vēsturiski veidojušies, tradicionāli kopīgi saimniekošanas veidi saistībā ar novada ekonomisko specializāciju – novada, īpaši Ķekavas ciema pamatiedzīvotājiem vairākās paaudzēs tas saistās ar Ķekavas putnu fabrikas darbību. Svarīgs faktors ir novada novietojums un asociācijas ar Daugavu kā dabas, ainavisko, kultūrvēsturisko un aktīvās atpūtas vērtību un Rīgas tuvums, kas nosaka iedzīvotāju izvēles attiecībā uz nodarbošanos, izglītību, kultūras aktivitātēm un pakalpojumu pieejamību. Jau tradicionāli un īpaši pēdējā laikā izveidojušās ciešas horizontālās saites amatiermākslas un sporta aktivitātēs, kas ir viena no novada atpazīstamības galvenajām kvalitātēm.

Kopumā sociālās mijiedarbības un sabiedrības līdzdalības aktivitātes Ķekavas novadā sekmē un nostiprina dažādu sabiedrības grupu un sektoru sadarbību, kā arī iedzīvotāju līdzatbildību kopienas stiprināšanā, veicinot novada attīstību.

Kopienų veidošanās un teritoriālais izvietojums

Ķekavas novada nevienmērīgā telpiskā struktūra, sabiedrības uzbūve un sociālās mijiedarbības īpatnības nosaka arī kopienu veidošanās procesus un teritoriālo izvietojumu. Pat novada attīstības stratēģijā Baložu pilsēta, Ķekavas un Daugmales teritorijas uzsvērtas ar savu īpašo lomu un nozīmi – “katra ar savu raksturu, savu seju un saviem īpašajiem iedzīvotājiem” (Ķekavas novada ilgtspējīgas attīstības stratēģija, 2012).

Sabiedriski aktīvo darbību koncentrācija galvenokārt notiek Ķekavas novada lielākajos ciemos – Ķekavā, Katlakalnā, Valdlaučos, Rāmovā, Daugmalē, kā arī Baložu pilsētā. Katrā no šīm teritorijām vēsturiski veidojušās ciešas sociālās saites, iezīmējot vietējo kopienu esamību, kuras saista galvenokārt kopīgi saimniekošanas veidi (nodarbinātība vietējos uzņēmumos, agrāk kooperatīvos) un neformālā pilsoniskā aktivitāte līdzdalībā amatiermākslas kolektīvos un sportiskajās aktivitātēs. Novadā pastāv arī atsevišķas mazdārziņu un vasarnīcu teritorijas, kurās vērojami kopienu veidošanās procesi, tomēr nepietiekamā dzīves vides kvalitāte un infrastruktūra, nepastāvīgais iedzīvotāju skaits un sociālo aktivitāšu sezonālais raksturs neatļauj to dēvēt par pilnvērtīgu teritoriālo kopienas centru. Būtisks priekšnosacījums sociālās mijiedarbības procesu veicināšanā ir kopienu centru esamība, kas ir trūkums daudzu pēdējā desmitgadē izveidojušos ciemu gadījumā.

SALACGRĪVAS novads

Salacgrīvas novads un sabiedrība

Salacgrīvas novads ir Rīgas līča piekrastes un arī attālāka pierobežas un lauku teritorija, ar ko skaidrojams relatīvi zemais iedzīvotāju blīvums (13,8 iedz./km²) un ar Pierīgas pašvaldībām salīdzinoši lielāks bezdarba līmenis (6,0 %) (RAIM, 2014), kas Latvijas mērogā tomēr ir ievērojami zem vidējā, ko lielā mērā nodrošina Rīgas metropoles areāla tuvums ar tajā esošo ekonomisko aktivitāti.

Novadu veido administratīvi teritoriālās reformas rezultātā apvienojušās 5 teritoriālās vienības – Salacgrīvas un Ainažu pilsētas, kā arī Salacgrīvas, Ainažu un Liepupes pagasti, kuru kopējā platība ir 637,6 km². Novada apdzīvojuma struktūru veido pilsētas, ciemi un viensētas ar kopējo iedzīvotāju skaitu 8 766. Lielākā iedzīvotāju un darba vietu koncentrācija ir novada pilsētās – Salacgrīvā (3 096) un Ainažos (869), kā arī lielākajos ciemos – Svētcimā (411), Liepupē (366), Tūjā (329), Korģenē (239) un Vecsalacā (224) (PMLP, 2014). Pēdējos gados novadā vērojams salīdzinoši dramatisks iedzīvotāju skaita samazinājums, galvenokārt zemās dzimstības un migrācijas ietekmē – laika posmā no 2009.-2014.gadam par 8,6 %. Zemā dzimstība un jauno ģimeņu aizplūšana iedzīvotāju vecuma struktūrā veicinājusi arī zemu līdz darbības vecuma iedzīvotāju īpatsvaru.

Salacgrīvas novads izceļas ar augstu latviešu īpatsvaru (90,5 %) un iedzīvotāju nodarbošanās tradicionāli saistījusies ar lauksaimniecību, mežsaimniecību, zivjrupniecību un tūrismu, kas nosaka likumsakarīgu novada ekonomisko specializāciju – ostas pakalpojumi, zivju pārstrāde, tūrisms, rekreācija un kultūra (Salacgrīvas novada ilgtspējīgas attīstības stratēģija, 2015). Nozīmīgu vietu novada sabiedriskajā dzīvē un atpazīstamībā ieņem kultūras pasākumu norises, kas ir būtisks sociālo mijiedarbību veicinošs faktors.

Sociālo aktivitāšu formas Salacgrīvas novadā

Salacgrīvas novadā kā izteiktākās teritorijas sociālā potenciāla pazīmes ir ievērojamās nevalstiskā sektora aktivitātes un mērķtiecīga pašvaldības attīstības vadība, kas rezultējusies deklarācijas par “Zaļo novadu” izstrādē (Straubergs, 2015). Deklarācija radīta ar mērķi, iesaistīt Salacgrīvas novada visu interešu grupas, veicināt un popularizēt veselīgu, ekonomisku, dabai un cilvēkam draudzīgu ilgtspējīgu

dzīvesveida un saimniecisko darbību (Salacgrīvas novads, 2015). Viens no galvenajiem deklarācijas izstrādāšanas mērķiem ir neradīt sarežģītus birokrātiskus nosacījumus, bet gan katram novada iedzīvotājam pieejamu, vienkāršu, dzīvu un saprotamu ideju vai rīcību, kurā katrs var iesaistīties un justies piederīgs īstenojot to dzīvē, kas nozīmē, ka deklarāciju akceptē sabiedrība un tā tiešā veidā ietekmē teritorijas attīstības procesus.

No formālās pilsoniskās līdzdalības viedokļa Salacgrīvas novads gan neizceļas ar augstiem rādītājiem Latvijas mērogā, īpaši no vēlēšanu aktivitātes un līdzdalības politiskās pārstāvniecības izvirzīšanā viedokļa (5.7.tabula). 2013.gada pašvaldību vēlēšanās vēlēšanu aktivitāte bija 38,5 %, kamēr valstī vidēji - 46,0 %, savukārt Eiropas Parlamenta vēlēšanās 29,5 %, kas ir līdzvērtīgs vidējam rādītājam valstī – 30,2 %. 2013.gada pašvaldību vēlēšanās Salacgrīvas novadā piedalījās vien 2 politisko partiju saraksti, kas ir viens no zemākiem rādītājiem Latvijā (Centrālā vēlēšanu komisija, 2014). No vēlēšanu aktivitātes viedokļa tas ir aptuveni par 5 % mazāk, savukārt no līdzdalības politiskās pārstāvniecības izvirzīšanā viedokļa par 2 reizēm mazāk kā vidēji Latvijā.

Tajā pašā laikā novads izceļas ar augstu sabiedrības līdzdalību attīstības plānošanas procesā, organizējot dažādas tematiskās darba grupas teritorijas attīstības plānošanas dokumentu izstrādes laikā (Salacgrīvas novada attīstības programma, 2015) un rīkojot regulāras Salacgrīvas novada ciemu vecāko konsultatīvās padomes sanāksmes (Salacgrīvas novads, 2015), kas ir diezgan unikāla prakse Latvijas mērogā. Ciemu vecākie tiek ievēlēti no iedzīvotāju puses un regulāri dome rīko tikšanās ar iedzīvotājiem, lai pārrunātu paveiktos darbus un uzklausītu sabiedrības vēlnes. Šajās tikšanās reizēs piedalās arī domes speciālisti un vadība. Ja ir kādi pārrunājami jautājumi, kas skar noteikta ciema attīstību, tiek uzklausīti ieteikumi par nepieciešamību reaģēt kādā konkrētā situācijā. Ciemu vecākie ir pievienojušies deklarācijai par “Zaļo novadu” un sadarbībā ar tiem notiek arī Lielās talkas organizēšana (Krūze, 2015).

Uzņēmējdarbības aktivitātes veicināšanai novadā darbojas gan uzņēmēju konsultatīvā padome, gan jauniešu konsultatīvā padome. Kopš 2011.gada tiek rīkoti Jauniešu biznesa plānu konkursi komercdarbības uzsākšanai Salacgrīvas novadā, piešķirot idejas īstenošanai finansējumu no Salacgrīvas novada domes privatizācijas fonda līdzekļiem (Salacgrīvas novada ilgtspējīgas attīstības stratēģija, 2015).

Sociālo aktivitāšu formas un sociālā potenciāla vērtējums Salacgrīvas novadā

Sociālā potenciāla dimensijas (faktori)	Situācija Salacgrīvas novadā
1. Formālā pilsoniskā līdzdalība	<ul style="list-style-type: none"> - Salacgrīvas novadā vēlētāju aktivitāte ir par 5 % zemāka kā vidēji Latvijā un 2 reizes zemāka līdzdalība politiskās pārstāvniecības izvirzīšanā. - Aktīva līdzdalība attīstības plānošanas procesā – tematiskās darba grupas un ciemu vecāko padomes sanāksmes.
2. Uzņēmējdarbības formas un aktivitātes	<ul style="list-style-type: none"> - Latvijas vidējam rādītājam līdzvērtīgs ekonomiski aktīvo vienību skaits uz 1000 iedz., tomēr zemāka darba samaksa. - Saimnieciskā darbība novada specializācijas virzienos ar nozīmīgu lomu valsts un starptautiskā mērogā – ostas pakalpojumi, zivju pārstrāde, tūrisms, rekreācija un kultūra.
3. Nevalstisko organizāciju struktūra un aktivitātes	<ul style="list-style-type: none"> - Novadā darbojas 98 nevalstiskās organizācijas, uz 1000 novada iedzīvotājiem - 11,2, kas ir viens no labākiem rādītājiem valstī. - Organizāciju darbības virzieni saistīti ar kultūru, aktīvo atpūtu, zvejniecību, vides sakārtošanu, senioru, jauniešu aktivitātēm u.c.
4. Neformālā pilsoniskā aktivitāte	<ul style="list-style-type: none"> - Aktīva iedzīvotāju līdzdalība kultūras, tautas mākslas, aktīvās atpūtas, sporta un jauniešu iniciatīvu jomās. - Līdzdalība talkošanas aktivitātēs – talku koordinatori visos novada ciemos, atsevišķās vietās pulcējot ap 20 % iedzīvotāju.
5. Komunikācija	<ul style="list-style-type: none"> - Novada iekšējās sabiedriskās dzīves procesos, īpaši lauku teritorijās un ciemos joprojām liela loma ir tiešajai saskarsmei. - Savstarpējās komunikācijas praksē tiek izmantoti pastarpinātie līdzekļi efektīvas komunikācijas veidošanai – interneta mājas lapā pieejamas sadaļas “Aktīvā sabiedrība”, “Zaļais novads” un “Saziņa ar domi”, sociālo tīklu profili u.c.
6. Vispārējā sabiedrības līdzdalība	<ul style="list-style-type: none"> - Salacgrīvas novadā ir aktīva sabiedriskā dzīve – plašs kultūras, sporta un aktīvās atpūtas pasākumu un muzeju piedāvājums. - Starptautiskas nozīmes pasākumi kultūras jomā – vairāki mūzikas festivāli, kas ir nozīmīgs novada atpazīstamības faktors. - Publiskā ārtelpa – parki, sporta, spēļu laukumi, ūdensmalas u.c.
7. Teritoriālā piederība un lokālpatriotisms	<ul style="list-style-type: none"> - Ciešas horizontālās saites – augsta sabiedrības grupu savstarpējā sadarbība, pašorganizācija, līdzdalība un aktīva attīstības vadība. - Teritoriālo piederību nosaka vēsturiski veidojies piejūras dzīvesveids, novietojums (jūra, Salaca, mazās upes), dabas vērtības un ainavas (biosfēras rezervāts), aktīva kultūras dzīve un amatiermākslas aktivitātes.

Avots: Autora izstrādāts, balstoties uz pašvaldībā iegūtajiem datiem un konsultācijām

Nevalstiskā sektora rādītāji Salacgrīvas novadā ir vieni no labākajiem Latvijā, īpaši uz novadu pašvaldību fona – reģistrētas 98 nevalstiskās organizācijas jeb 11,2 uz 1000 iedzīvotājiem. Galvenie darbības virzieni ir saistīti ar kultūru, tautas mākslu, zvejniecību, sportu, aktīvo atpūtu, tūrismu, jauniešu un senioru iniciatīvām. Finansējumu organizācijām izvērtē Salacgrīvas novada domes Finanšu komiteja un pastāv nosacījums, ka projekta aktivitātēm jānotiek Salacgrīvas novada pašvaldības teritorijā un ieguvējiem no projekta rezultātiem jābūt Salacgrīvas novada pašvaldības iedzīvotājiem, turklāt organizācijām ir arī ES finanšu piesaiste. Ik gadu finansiālu atbalstu saņem vidēji 30 biedrības (Krūze, 2015). Reizi gadā tiek rīkota Biedrību diena, kad pašvaldība pateicas biedrībām par paveikto aizvadītajā gadā.

No neformālās pilsoniskās aktivitātes viedokļa jāizceļ tautas mākslas un jauniešu iniciatīvas. Salacgrīvā ir izveidots un aktīvi darbojas novada jaunatnes iniciatīvu centrs “Bāka” ar mērķi uzlabot jauniešu dzīves kvalitāti novadā. Situācijā, kad pastāv jūtama emigrācija, izglītības izvēles nepietiekamība un studiju iespējas ārzemēs, darbavietu trūkums vēlamajā specialitātē novadā, kā arī ierobežotās izaugsmes un izklaides iespējas, šis ir viens no risinājumiem jaunatnes ieinteresēšanai un noturēšanai novadā. Aktīva jauniešu, nevalstisko organizāciju un ciemu vecāko darbība lielā mērā veicinājusi arī talkošanas aktivitāšu norisi novadā. Talku organizatori un koordinatori ir katrā novada ciemā, talkošanas aktivitātēs atsevišķos ciemos pulcējot pat ap 20 % iedzīvotāju.

Ņemot vērā novada novietojumu, telpisko struktūru un ievērojamo lauku teritoriju, ciemu un viensētu īpatsvaru iedzīvotāju savstarpējās komunikācijas praksē joprojām pamatā tiek izmantota tiešā saskarsme. Tomēr pašvaldība komunikācijā ar iedzīvotājiem izmanto dažādus pastarpinātos līdzekļus efektīvas komunikācijas veidošanai. Interneta mājas lapa un sociālo tīklu profili kalpo kā galvenie interaktīvās saziņas līdzekļi. Svarīgi, ka iedzīvotājiem publiski pieejama informācija par īstenotajām aktivitātēm deklarācijas par “Zaļo novadu” pausto uzstādījumu ietvaros un sabiedrības aktīvās daļas (nevalstiskās organizācijas, konsultatīvās padomes, uzņēmēji, kultūras darbinieki u.c.) iniciatīvām. Šādam nolūkam Salacgrīvas novada interneta mājas lapā pat izveidotas atsevišķas sadaļas “Aktīvā sabiedrība” un “Zaļais novads”. Ar interneta starpniecību iespējams komunicēt arī ar novada domi, uzdodot sev interesējošos jautājumus un sniedzot priekšlikumus novada attīstībai (Salacgrīvas novads, 2015).

Viens no visspilgtākajiem sociālās mijiedarbības un kopienu aktivitāti noteicošajiem faktoriem novadā ir vispārējā sabiedrības līdzdalība gan lokālā nozīmē novada attālākajos ciemos, gan reģionālā un pat starptautiskā nozīmē publisko kultūras un izklaides pasākumu organizēšanā. Lai arī Salacgrīvas novada lielākajos ciemos iedzīvotāju skaits ir starp 200 un 400 iedzīvotājiem, tas ir pietiekami, lai nodrošinātu aktīvas vietējās sociālās dzīves pastāvēšanu, kas galvenokārt izpaužas tautas mākslas, saimniekošanas tradīciju piekopšanas un amatiermākslas aktivitātēs.

Ar kultūras dzīves aktivitātēm, īpaši pēdējos gados, Salacgrīvas novads izpelnījies pat starptautisku atzinību, ar novada domes atbalstu rīkojot ievērojamus kultūras pasākumus – lielāko mūzikas un mākslas festivālu Baltijā “Positivus”, Salacgrīvas klasiskās mūzikas festivālu, akustiskās mūzikas festivālu “Sudraba kaija”, starptautisko masku festivālu, jūras svētkus, nēģu svētkus un Ziemeļlivonijas festivālu. Festivāls “Positivus” norisinājies jau 7 reizes un pēdējos gados pulcējis pat vairāk kā 25 tūkstošus cilvēku, kas šobrīd iespējams ir lielākais Salacgrīvas atpazīstamības garants starptautiskā mērogā un lielā mērā veicina arī vietējās ekonomikas izaugsmi.

Salacgrīvas novada apdzīvoto vietu teritoriālās piederības un lokālpatriotisma avots ir jau vēsturiski veidojies piejūras dzīvesveids, ko var dēvēt arī par novada nemateriālo kultūras mantojumu. Novada apdzīvojuma struktūra gan nosaka vairākas atsevišķas apdzīvoto vietu grupas, kurām ir sava spēcīga identitāte – Ainaži; Salacgrīva ar Vecsalacu, Korģeni un Svētcietu; Liepupe un Jelgavkrasti; Tūja un Lembuži. Šajās apdzīvotajās vietās pastāv ciešas iedzīvotāju horizontālās saites un augsta sabiedrības grupu savstarpējā sadarbība un pašorganizācija. Kā nozīmīgs teritoriālās piederības faktors minams arī dabas vērtības un sabiedriskā kultūras dzīve amatiermākslas aktivitātēs.

Kopienų veidošanās un teritoriālais izvietojums

Ņemot vērā novada lineāro struktūru gar jūras piekrasti un attālāko ciemu novietojumu, vēsturiski veidojušās vairākas atsevišķas apdzīvoto vietu grupas, kuru ietvaros pastāv ciešas sociālās mijiedarbības pazīmes. Tas Salacgrīvas novadā veicinājis spēcīgas vietējo kopienu struktūras veidošanos, kas vieno iedzīvotājus kopējām interesēm un to aizstāvēšanu novada pārvaldības līmenī. No kopienu

pārvaldības viedokļa atzīstama prakse ir ciemu vecāko iniciatīva, kas veicina pilsoniskās sabiedrības lielāku iesaisti lēmumu pieņemšanā. Šāda iniciatīva stiprina eksistējošās vietējās kopienas un veicina jaunu veidošanos, jo iedzīvotāji savām aktivitātēm redz lielāku jēgu un atbalstu no pašvaldības vadības puses.

Teritoriāli kopienu izvietojums un aktivitātes koncentrējas novada pilsētās – Salacgrīvā un Ainažos, kā arī lielākajos ciemos - Svētciemā, Liepupē, Tūjā, Korģenē un Vecsalacā. Neskatoties uz mazo iedzīvotāju skaitu (zem 100) kopienu aktivitātes novērojamas arī mazākajos ciemos – Jelgavkrastos un Mērniekos. Vietu sociālo aktivitāti un “dzīvīgumu” lielā mērā nosaka arī aktīva saimnieciskā darbība. Kopīgi saimniekošanas veidi un nodarbinātība vietējos uzņēmumos ir būtisks faktors sociālo saišu pastāvēšanai, kas raksturo arī novada lielāko apdzīvoto vietu gadījumus – Salacgrīva, Ainaži, Svētciems un Liepupe. Par šo kopienu dzīvotspēju liecina arī pietiekams nevalstisko organizāciju un interešu grupu skaits, kā arī pamata pakalpojumu pieejamība.

Līdzīgi kā iepriekš apskatīto pašvaldību gadījumā, arī Salacgrīvas novadā viens no galvenajiem sociālo aktivitāšu pastāvēšanas nosacījumiem ir neformālā pilsoniskā aktivitāte līdzdalībā amatiermākslas un interešu “klubiņu” darbībās. Teritoriālās piederības un lokālpatriotisma sajūta ir priekšnoteikums sabiedrības sociāli aktīvām darbībām un kopienu veidošanās procesiem.

5.4. Lokālais līmenis – Ciemi un teritoriālās kopienas

Autora piedāvātā teritorijas sociālā potenciāla novērtēšanas pieeja reģionālā, pašvaldību un lokālā līmenī ir līdzīga no izvēlēto rādītāju dimensiju viedokļa un ietver (1) iedzīvotāju un sabiedrības struktūras, (2) sabiedrības līdzdalības un (3) sociālās mijiedarbības un kopienu aktivitātes aspektus. Tomēr ņemot vērā dažādos izpētes teritoriju mērogus un teorētiskajā daļā apskatītās galvenās sociālā kapitāla kvalitātes (savstarpējā uzticība, vienlīdzība, pieejamība, komunikācija, līdzdalība, sadarbība, tīklošanās, spēja pielāgoties, elastīgums u.c.) ciemu un teritoriālo kopienu jeb lokālajam līmenim ir nepieciešama atšķirīga pieeja no rādītāju izvēles viedokļa. Šādu sociālā kapitāla kvalitāšu raksturošanai nepietiek ar atsevišķu izvēlētu kvantitatīvu rādītāju noteikšanu – autors piedāvā izmantot darba 4.nodaļā “Priekšlikumi teritoriju sociālā potenciāla novērtēšanas metodoloģijai Latvijā pieejamo datu kontekstā” lokālā līmenī pielietojamos kvalitatīvos rādītājus jeb kvalitātes.

Raksturojot *iedzīvotājus un sabiedrības struktūru* ir nepieciešams analizēt tādas aspektus kā sabiedrības uzbūve un kvalitāte, prasmes un zināšanas, sabiedrības aktīvās daļas īpatsvars, no *iedzīvotāju līdzdalības un sabiedrības organizācijas* viedokļa ir svarīgi tādi aspekti kā attīstības vadība, attīstības stratēģijā noteiktie uzstādījumi, sabiedrisko organizāciju darbība un sabiedrības horizontālās saiknes, no *sociālās mijiedarbības un kopienu aktivitātes* viedokļa – sabiedrības aktivitāte, vispārējā sabiedrības līdzdalība aktivitātēs (publiskajos pasākumos u.c.) un kopīgās darbības mērķi un virzieni.

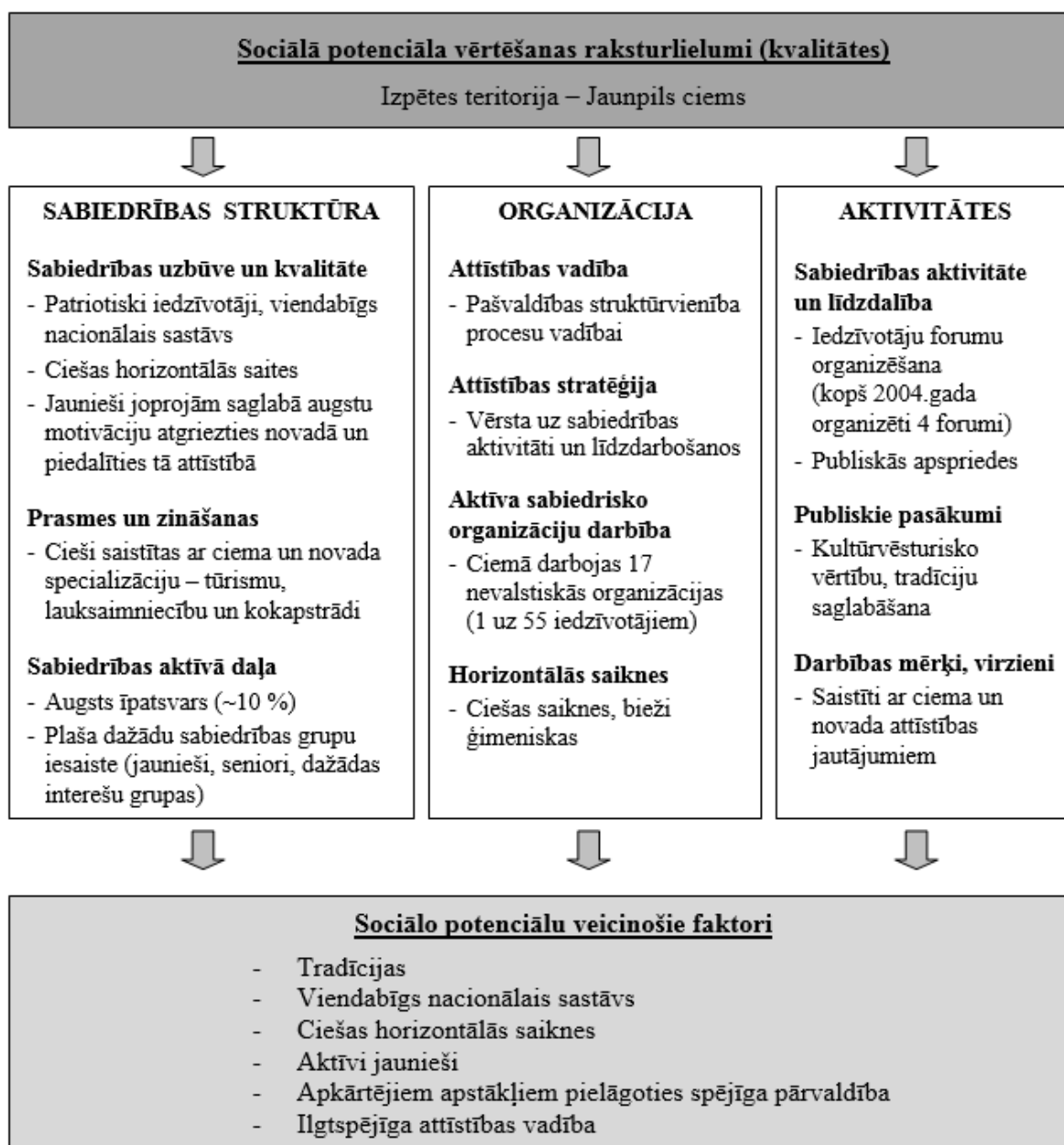
Lokālajā līmenī – ciemu un teritoriālo kopienu gadījuma studijām izvēlēts vienā no pašvaldību izpētes teritorijām – Jaunpils novadā esošais Jaunpils ciems. Novada sociālā potenciāla novērtējums uzrādījis teritorijā iekšēji sakņotu dzīvīguma izcelsmi, kas izpaužas notiekošajās sociālajās aktivitātēs. Lokālā līmeņa rādītāju novērtēšanā, kopienu struktūras un tās aktivitāti ietekmējošo elementu identificēšanā par pamatu tiek izmantota pašvaldībā iegūtā informācija, konsultācijas un intervijas ar sociāli aktīvajiem iedzīvotājiem.

Jaunpils ciemā dzīvo 954 iedzīvotāju (PMLP, 2014) un tā robežās izšķiramas vairākas (3-4) atsevišķas vietu kopienu teritorijas, kurās dzīvojošo sociālo mijiedarbību vislabāk raksturo sabiedriski aktīvo indivīdu un organizāciju darbība.

Jaunpils ciems, kā teritorijas sociālā potenciāla novērtēšanas izpētes teritorija ir piemērota no tās 'aptveramības' viedokļa – apdzīvota vieta ar nepilnu tūkstoti iedzīvotāju ļauj rast priekšstatu par sabiedrības uzbūvi, sociālajām aktivitātēm, vērtībām, horizontālajām saiknēm. Šīs kvalitātes ir svarīgas, lai identificētu sociālo potenciālu veicinošos faktoros (5.2.attēls).

Vēsturiski un arī mūsdienās ciema aktīvi saikņotās kopdzīves balsts ir Jaunpils pils, kas nodrošina atpazīstamību un kalpo kā 'kopā savešanas' objekts. Tiek atzīts, ka nav nozīmes rēķināt vai ieguldījumi pilī atmaksājas, jo pils fiziskā un sociālā vērtība ietilpst pie 'nerēķināmās' pašvaldības izdevumu daļas (Gintere, 2014). Jaunpils sabiedrību raksturo viendabīgs nacionālais sastāvs, kas nodrošinājis ciešas horizontālās saiknes un iedzīvotāju patriotismu. Viesmīlīgi un izdomas bagāti cilvēki ir Jaunpils attīstības pamats (Zīverte, 2014). Nozīmīgs aspekts ir attīstības vadība un attīstības stratēģija, kas vērsta uz sabiedrības aktivitāti un līdzdarbošanos (Jaunpils novada ilgtspējīgas attīstības stratēģija, 2012). Novada domes sastāvā 4 no 9 deputātiem ir uzņēmēji, kas veicina attīstību novada un ciema saimnieciskās darbības specializācijas virzienos – tūrisms, kultūra, lauksaimniecība, kokapstrāde u.c.

Sabiedriski aktīvā dzīve un augstais nevalstisko organizāciju darbības īpatsvars nodrošina plašu dažādu grupu iesaisti – tautas mākslas, kultūras, sporta, jauniešu, senioru u.c. aktivitātēs regulāri iesaistās aptuveni 10 % iedzīvotāju, kas faktiski arī ir Jaunpils sabiedrības aktīvā daļa. Par to liecina arī 17 aktīvu nevalstisko organizāciju darbība (1 uz 55 iedzīvotājiem) (Jaunpils novads, 2015), kas arī pamatā nodrošina sociālās mijiedarbības un kopienu aktivitātes procesus teritorijā. Iedzīvotāju līdzdalība izpaužas dažādās sabiedrības aktivitātēs un publiskajos pasākumos – iedzīvotāju forumi, komunālās aktivitātes un talkas, kultūras un sporta pasākumi, kopīgas brīvā laika pavadīšanas u.c. kopienu aktivitātes. Svarīgi ir sabiedrisko aktivitāšu darbības mērķi un virzieni, kas raksturo kopienas kopīgās intereses, vērtības un vietu plašākā mērogā. Sociālā mijiedarbība un kopienu aktivitāte ir cieši saistīta ar teritoriālās piederības un lokālpatriotisma apziņu. Šie rādītāji tiešā veidā norāda uz sociālā kapitāla esamību teritorijā. Kopienu veidošanās un pastāvēšana ir saistīta ar kopīgām prioritātēm, uzskatiem, interesēm, tradīcijām un savstarpējām attiecībām, kuru funkcionēšanai ir nepieciešama sociālā mijiedarbība un tīkli. Jaunpils gadījumā iedzīvotāju augsto aktivitātes līmeni un nevalstiskā sektora attīstību lielā mērā nosaka vietējās pašvaldības atbalsts, ko var dēvēt arī kā kvalitatīvu un ilgtspējīgu attīstības vadību.

5.2.attēls Sociālā potenciāla vērtēšanas pieeja lokālā līmenī – Jaunpils ciema piemērs

Avots: Autora izstrādāts, balstoties uz intervijām un konsultācijām pašvaldībā (Gintere, 2014; Zīverte 2014)

Ciešas horizontālās saites ir viena no svarīgākajām iezīmēm, kas raksturo sabiedrības struktūru Jaunpils novadā kopumā, kā arī pašā Jaunpilī. Horizontālās saites parasti raksturo indivīda vai sabiedrības grupu uzticēšanās līmenis, savstarpējā sadarbība, pašorganizācija un līdzdalība notiekošajos procesos. Šeit jāmin, ka kopumā Latvijā cilvēku pašorganizācija nav pārāk attīstīta, cilvēki neuzticas viens otram, un nav lielas ticības kaut ko mainīt savā dzīvē. Līdz ar to var teikt, ka sociālais kapitāls

un horizontālās saites Latvijā ir diezgan mazattīstītas. Viens no galvenajiem cēloņiem šādai situācijai iespējams ir padomju sistēmas mantojums, kas tiek saistīts ar sabiedrības atsvešinātību un konsekventu horizontālo saišu saraušanu, kā arī vispārējas neuzticēšanās kultivēšanu.

Jaunpils ciemā ciešās horizontālās saites iespaido relatīvi saliedēts nacionālais sastāvs ar augstu latviešu īpatsvaru, kā arī izteikta ģimenes loma vietējos socializēšanās procesos. Kopš 2004.gada tiek organizēti iedzīvotāju forumi, kam ir būtiska loma sabiedrības iesaistīšanai sabiedriskos un kopīgas attīstības plānošanas pasākumos un aktivitātēs. 2013.gada forumā, kas norisinājās Jaunpils vidusskolā piedalījās 115 iedzīvotāji jeb gandrīz 5 % no visa Jaunpils novada iedzīvotāju kopskaita. Talkas kalpo kā apkārtējās vides sakopšanas un socializēšanās pasākumi, kas 2013. un 2014.gada lielās talkošanas laikā 15 vietās kopā pulcējušas ap 150 iedzīvotāju.

Mūsdienās dominējošā ilgtspējīgas attīstības un sabiedrības rīcībspējas pieeja, kur galvenās ir sociālās un vides vajadzības, nevis tirgus vajadzības un ekonomiskās izaugsmes tempi sevī pamatā ietver tādus atslēgas vārdus, kā pašpietiekamība, taupīgums un ilgtspēja. Jaunpils Latvijas kontekstā izceļas ar augstu sociālās aktivitātes līmeni, apliecinot nelielas lauku teritorijas ar augstu pašpietiekamības potenciālu pastāvēšanas un 'dzīvīguma' iespējamību.

6. TERITORIJU SOCIĀLĀ POTENCIĀLA NOVĒRTĒŠANAS IESPĒJAS

Respektējot promocijas darba mērķi – novērtēt sabiedrības jeb sociālā potenciāla nozīmi teritoriju attīstībā, kā arī vienu no darba uzdevumiem – izvērtēt teritoriju sociālā potenciāla novērtēšanas iespējas un sniegt priekšlikumus vietējiem apstākļiem piemērotai uzraudzībai, šajā darba diskusijas daļā aplūkotas teritoriju attīstības novērtēšanas līdzšinējās pieejas un identificēti nozīmīgākie faktori teritoriju sociālā potenciāla novērtēšanai.

Darbā aplūkotās teorētiskās nostādnes nosaka, ka cilvēku sociālo, ekonomisko un dzīves vides kvalitāti galvenokārt ietekmē sabiedrības spēja sociāli mijiedarboties un sadarboties (Peterman, 2000; Helliwell, Putnam, 2004; Chaskin et.al., 2006; Mandell, 2010). Teritorijās esošā sabiedrības struktūra ar pietiekamu aktīvo sociālo grupu mijiedarbību un kopienu saikņu esamību raksturo sociālā kapitāla kvalitāti, kur aktīvās sabiedrības daļas pietiekams lielums un sociāli organizēta darbība ir galvenie autora definētie teritoriju sociālā potenciāla pamatelementi.

Arī Latvijas hierarhiski augstākajā nacionālā līmeņa vidēja termiņa plānošanas dokumentā – Nacionālajā attīstības plānā 2014.-2020.gadam noteikts, ka valstī jāstiprina un jānodrošina sabiedrību aptveroša savstarpēja komunikācija līdzdalības veicināšanai. Uzsvērts, ka cilvēki, kas jūtas piederīgi Latvijai, labprāt dzīvo, strādā un veido ģimeni savā valstī un atbalsta savu valsti, iesaistoties pilsoniskās aktivitātēs. Tie, kas sadarbojas ar citiem, daudz veiksmīgāk var reaģēt uz pēkšņiem izaicinājumiem – gan izturēt iespējamus satricinājumus, gan izmantot jaunas iespējas. Sekojot šiem uzstādījumiem, Nacionālajā attīstības plānā noteikta prioritāte “Cilvēka drošumspēja” un tās ietvaros arī rīcības virziens “Cilvēku sadarbība, kultūra un pilsoniskā līdzdalība kā piederības Latvijai pamats”, kurā galvenie uzdevumi saistīti ar nacionālās identitātes veidošanu, kvalitatīvu pilsoniskās līdzdalības veicināšanu, sabiedrības integrācijas iespēju veicināšanu u.c. Pēc būtības, šādu izvirzīto uzdevumu sasniegšanai ir nepieciešama sabiedrība ar augstu sociālo potenciālu, ar to saprotot pietiekami lielu sabiedrības aktīvās daļas īpatsvaru un sociāli organizētu un mērķtiecīgu darbību esamību visos līmeņos – sākot ar nacionālo un līdz pat lokālajam un vietējo kopienu mērogam.

Pastāv dažādas formālas un mazāk formālas sociālās mijiedarbības un sabiedrības līdzdalības formas, taču viena no nozīmīgākajām un, kas nav mazsvarīgi no novērtēšanas viedokļa, viegli identificējamām ir nevalstisko organizāciju darbība. Viena no sabiedrības pašorganizēšanās formām ir biedrību un nodibinājumu veidošana un iedzīvotāju iesaistīšana organizāciju darbībā un aktivitātēs, kā arī līdzdalība lēmumu pieņemšanas procesā (Latvijas Pilsoniskā alianse, 2014). Autors veicot sociālās mijiedarbības un kopienu aktivitātes novērtējumu pašvaldību un lokālā līmenī ir identificējis nevalstiskā sektora aktivitāti un darbības virzienus, kā arī citus vairāk vai mazāk formālus sociālās kopdarbošanās faktorus, taču arvien aktuāls jautājums ir kā adekvāti novērtēt vispārējo un neformālo pilsonisko aktivitāti un, jo īpaši, teritoriālās piederības un lokālpatriotisma aspektus, kam ir izšķiroša nozīme teritoriju sociālā potenciāla pastāvēšanā.

Šim nolūkam promocijas darba diskusijas daļā aplūkoti līdzšinējie pētījumi un izvirzītie priekšlikumi teritoriju kvantitatīvām un kvalitatīvām novērtēšanas pieejām, ņemot vērā nepieciešamās informācijas pieejamības faktorus.

6.1. Teritoriju attīstības novērtēšanas līdzšinējās pieejas

Teritoriju attīstības novērtēšanai un attīstības plānošanas dokumentu ieviešanas uzraudzībai, izmantojot dažādus vispārējos sociāli ekonomiskos, attīstības gaitu uzrādošus, teritoriālo atšķirību identificējošus u.c. rādītājus, Latvijā ir salīdzinoši nesena vēsture. Līdz ar Latvijas iestāšanos Eiropas savienībā aktivizējās arī teritorijas attīstības plānošanas procesi un ar to saistīta dabiska nepieciešamība veikt teritoriju un attīstības politiku uzraudzību. Sākotnēji bez noteikta normatīva regulējuma, taču šobrīd normatīvie akti attīstības plānošanas jomā paredz attīstības uzraudzības pasākumu nepieciešamību visos administratīvajos līmeņos – valsts, reģionālā un vietējā, tādējādi sekojot izmaiņām attīstības procesos un plānoto politiku īstenošanai.

Pašvaldību darbības uzraudzība, dažādu mērogu teritoriālo atšķirību identificēšana, reģionālās attīstības jautājumi, plānošanas dokumentu izvērtēšana u.c. darbības ir galvenais aktivitāšu fokuss saistībā ar teritoriju attīstības uzraudzību un novērtēšanu Latvijā nu jau vairāk kā desmitgadi.

Attiecībā uz pašvaldību darbības uzraudzību, tā pamatā ir ārēja vai iekšēja funkcionāla uzraudzība un kontrole, kurā galvenā uzmanība tiek pievērsta pašvaldību funkciju un deleģēto funkciju izpildei (Vanags, Vilka, 2005). Teritoriālo atšķirību identificēšanā visbiežāk tiek izmantota starpvalstu, reģionāla vai vietēja mēroga teritoriju savstarpēja salīdzināšana, visbiežāk pielietojot dažādus, statistikā brīvi pieejamus vispārējus sociāli ekonomiskās attīstības rādītājus. Plānošanas dokumentu ieviešanas izvērtēšana tradicionāli balstās uz iepriekš noteiktu indikatoru, sasniedzamo rādītāju vai aktivitāšu ieviešanas progresa novērtēšanu. Tomēr augstākminētās pieejas vairāk fokusējas uz jau īstenotu darbību vai procesu novērtēšanu, mazāk uz teritorijā pieejamo dažāda veida iespējamo resursu (sociālu, ekonomisku, dabas u.c.) jeb potenciāla pieejamību. Šim nolūkam ir nepieciešams veikt dažādas kvantitatīvas un kvalitatīvas izpētes, kuru ietvaros nosakāmi specifiski, attiecīgai jomai atbilstoši novērtēšanas rādītāji un kvalitātes.

Pastiprinoties Latvijas iekšējām teritoriālajām atšķirībām, likumsakarīgi radusies nepieciešamība pēc skaidrojuma šo atšķirību cēloņiem, kas bijis dažādu pētījumu objekts, galvenokārt reģionālās attīstības un ilgtspējīgas attīstības kontekstā (Paiders, 2007; Vesperis, 2012; Kauliņš, 2015).

Kvantitatīvas reģionālās attīstības līmeņa un reģionālās politikas ietekmes novērtēšanas vajadzībām Latvijā galvenokārt tiek izmantoti oficiāli pieejamie statistikas dati un analizēti tādi ekonomiskās aktivitātes rādītāji kā iekšzemes kopprodukts, iedzīvotāju ienākumi, strādājošo skaits, bezdarba līmenis, izglītības līmeni raksturojošie u.c. rādītāji, kā arī kompleksie teritoriju attīstības indikatori. Līdzšinējos pētījumos piedāvātas metodes kvantitatīvu indikatoru izmantošanā teritoriju attīstības līmeņa kā reģionālās politikas izpausmes vērtēšanā (Paiders, 2007) un alternatīvi risinājumi teritorijas attīstības indeksa pilnveidošanai, sniedzot priekšlikumus tajā ietveramajiem rādītājiem (Vesperis, 2012). Nosakot rādītājus un veidojot dažādus attīstības indeksus, galvenais ir tā izveides mērķis un mērogs kādā tas tiks pielietots – vispārēji un universāli sociāli ekonomiskās attīstības rādītāji sniedz pietiekamu priekšstatu par attīstības procesiem starpvalstu, nacionālā un reģionālā līmenī, taču vietējām (pašvaldību) un lokālām (ciemu, kopienu) vajadzībām visdrīzāk būtu nosakāmi specifiski, attīstības cēloņsakarības identificējoši un mērķorientēti rādītāji, piemēram, sociālā, ekonomikas, vides, kultūras, pārvaldības vai citā jomā. Šādiem mērķiem var tikt izmantotas dažādas attīstības indikatoru sistēmas, tajā skaitā dažādu līmeņu ilgtermiņa un vidēja termiņa attīstības plānošanas dokumentu uzraudzībai teritorijas pārvaldības vajadzībām (Kauliņš, 2015).

Rādītāju, īpaši kvantitatīvo, noteikšanā izšķiroša nozīme ir informācijas un datu pieejamībai, kas lielā mērā arī nosaka rādītāju izvēli dažādos līmeņos. No promocijas darba autora sociālo aspektu novērtēšanas piedāvājuma un līdzšinējo pētījumu viedokļa, visbiežāk izmantotie rādītāji, kas būtu pielietojami valsts un reģionālā līmenī iedzīvotāju un sabiedrības kā sociālā potenciāla veidotāju novērtēšanai ir iedzīvotāju skaits, iedzīvotāju skaita izmaiņas, darbības vecuma iedzīvotāju īpatsvars, jaundzimušo skaits, bezdarba līmenis un iedzīvotāju ienākuma nodokļa apjoms uz 1 iedzīvotāju. Promocijas darba autors papildus šiem kā nozīmīgus sociālo potenciālu raksturojošus kvantitatīvos rādītājus piedāvā arī iedzīvotāju īpatsvaru ar augstāko izglītību, sabiedriskajā sektorā nodarbināto īpatsvaru un reģistrēto nevalstisko organizāciju skaitu uz 1000 iedzīvotājiem, pašvaldību līmenī arī vēlēšanu aktivitāti un ES fondu projektu īstenošanas intensitāti raksturojošus rādītājus – projektu skaitu un projektu finansējumu uz 1000 iedzīvotājiem.

Ņemot vērā pēdējās desmitgadēs Latvijā notikušās apdzīvojuma pārmaiņas teritoriju sociālā potenciāla novērtēšanā kā būtisks aspekts jāņem vērā iedzīvotāju skaitu ietekmējošos dabiskās kustības un migrācijas rādītājus. Ģeogrāfiskā mobilitāte, kas ir ieguvusi globālu raksturu mūsdienās nosaka dažādu teritoriju attīstības pakāpi, sasniedzamību, pievilcību un apdzīvojuma struktūru (Bērziņš, 2011). Latvijas gadījumā suburbanizācijas un piepilsētas teritoriju apdzīvojuma norises nesušas ievērojamas telpiskās un sabiedrības struktūras pārmaiņas (Krūzmētra, 2011), kas atstāj ietekmi uz iedzīvotājiem un sabiedrību kā teritorijas sociālā potenciāla veidotājiem. Šim nolūkam promocijas darba autors apdzīvojuma attīstības procesus mūsdienu Eiropā apskatījis arī galveno izpētes objektu kontekstā un attiecīgus iedzīvotāju skaita izmaiņas uzrādošus migrācijas un dabiskā pieauguma kvantitatīvos rādītājus iekļāvis teritoriju sociālā potenciāla novērtēšanas priekšlikumos.

Gadījumos, kad dēļ teritorijas mēroga vai specifikas attīstības novērtēšanai nav pieejama nepieciešamā informācija vai izvēlētas izpētes teritorijas īpatnības neļauj to vērtēt ar kvantitatīvu pieeju ir nepieciešams izmantot kvalitatīvu vērtējumu. Pēdējā laikā atsevišķi pētījumi Latvijā norāda uz nepieciešamību pēc kvalitatīvas novērtēšanas pieejas, piemēram, pētot izmaiņas Latvijas jūras piekrastes ainavas struktūrā, kā vienu no metodēm izvēloties sabiedrības līdzdalību, tiek izstrādāti priekšlikumi Latvijas vides un ainavu politikas veidotājiem piekrastes ainavas ilgtspējīgai pārvaldībai (Veidemane, 2013). Tāpat, kvalitatīva novērtēšanas pieeja izmantota veicot Latvijas lielo pilsētu attīstības politikas ilgtspējības vērtējumu, nosakot šo pilsētu atbilstību labai pārvaldībai un ilgtspējību veicinošai darbībai (Zilāns, 2014).

Teritoriju sociālā potenciāla novērtēšanas vajadzībām promocijas darbā autors kvalitatīvu pieeju izmanto iedzīvotāju līdzdalības, sociālās mijiedarbības un kopienu aktivitātes novērtēšanai, galvenokārt pašvaldību un lokālā līmenī. Sociālā kapitāla ietekme uz attīstību un izmantošanas perspektīvas Latvijā agrāk ir pētītas organizāciju un uzņēmējdarbības attīstības (Igaune, 2010) un darba tirgus attiecību (Rasnača, 2010) kontekstā galvenokārt reģionu, mazāk lokālā mērogā. Sociālā kapitāla kvalitatīvai novērtēšanai lokālā līmenī ir svarīgi izvēlēties tādas kvalitātes, kas vislabāk raksturo kopienu aktivitāti un sociālo mijiedarbību. Kopienas un atsevišķu indivīdu darbība, vērtības un tradīcijas, savstarpējo attiecību tīklojumi veido vietas sociālo dimensiju (Zobena, Mežs, 2013).

Sociālo aktivitāti teritorijā vislabāk raksturo sabiedriski aktīvo indivīdu un organizāciju darbība, vietējās iniciatīvas un kopienu esamība. Teritoriālo kopienu veidošanos ietekmē gan teritoriālie, gan sociāli strukturālie faktori un to analīze ļauj izprast teritoriālo kopienu veidošanās procesus un paredzēt to attīstības tendences. Pētījumā par teritoriālo kopienu veidošanās procesiem Rīgā (Ušča, 2013) identificēti četri teritoriālo kopienu veidošanos ietekmējoši faktori – teritoriālie faktori, iniciatīvas, līdzdalība un komunikācija. Promocijas darbā autors fokusējies galvenokārt uz sabiedrības līdzdalības un sociālās mijiedarbības aspektiem, līdz ar to no kopienu veidošanās viedokļa ņemti vērā tādi kopienas raksturojoši faktori kā līdzdalība un komunikācija.

No teritorijas attīstības plānošanas viedokļa attiecībā uz lokāliem risinājumiem gan politiskos uzstādījumos, gan pētījumos aktualizējušies uz vietu balstītas plānošanas principi. Uz vietu balstīta pieeja ir reģionālās attīstības plānošanā izmantojama metode, kuras pamatā ir noteiktā vietā pieejamo teritoriālo resursu un izaugsmi sekmējošo apstākļu mērķtiecīga un ilgtspējīga izmantošana (Baltiņa, 2014). Uz vietu balstītu pieeju raksturo vairākas iezīmes – fokuss uz stratēģisku attīstību, teritoriālo resursu plānošana, nevis ārējo investīciju loma un visu pārvaldes līmeņu sadarbība un ieinteresēto pušu iesaiste. Šīs iezīmes lielā mērā ir raksturīgas arī komunikatīvas plānošanas principiem un akcentē pēc iespējas lielāku dažādu sabiedrības grupu iesaisti procesos. Respektējot uz vietu balstītas pieejas principus, promocijas darba autors teritoriju sociālā potenciāla novērtēšanā lokālā līmenī ietvēris tādas kvalitātes kā attīstības vadība, attīstības stratēģija, sabiedrisko organizāciju darbība, horizontālās saites, sabiedrības līdzdalība, aktivitāte u.c.

Ņemot vērā promocijas darbā apskatītās teorētiskās nostādnes, sabiedrības līdzdalības aspekti, īpaši no neformālās pilsoniskās aktivitātes (brīvā laika pavadīšana, dalība amatiermākslas kolektīvos, talkošanas aktivitātes) un vispārējās sabiedrības līdzdalības (publisko pasākumu apmeklēšana, publiskās ārtelpas izmantošana) viedokļa, identificēti kā svarīgi teritoriālās piederības un vietas identitātes veidošanā. Tiek akcentēta kultūras līdzdalības loma un sociālā nozīme neformālajās pilsoniskajās aktivitātēs, īpaši amatiermākslas jomā (Daugavietis, 2015), uzskatot, ka tas ir būtisks vietējās attīstības resurss.

Promocijas darba autors dažādas pilsoniskās līdzdalības formas (no formālās līdz neformālai) nosaka kā galvenos teritoriju sociālā potenciāla novērtēšanas faktoros gan pašvaldību, gan lokālā līmenī.

6.2. Nozīmīgākie faktori teritoriju sociālā potenciāla novērtēšanai

Promocijas darba ietvaros veiktais teritoriju sociālā potenciāla novērtējums reģionālā, pašvaldību un lokālā līmenī veikts izmantojot darba 4.nodaļā "Pieejamā teritoriju sociālā potenciāla novērtēšanai Latvijā pieejamo datu kontekstā" noteiktos kvantitatīvos un kvalitatīvos teritoriju sociālā potenciāla rādītājus. Novērtēšanas rezultāti sniedz priekšstatu par nozīmīgākajiem sociālā potenciāla faktoriem autora noteikto rādītāju dimensiju ietvaros – (1) iedzīvotāji un sabiedrības struktūra, (2) iedzīvotāju līdzdalība un (3) sociālā mijiedarbība un kopienu aktivitāte.

Izpētes teritorijās iegūtie rezultāti reģionālā (pieci Latvijas plānošanas reģioni – Rīgas, Vidzemes, Kurzemes, Zemgales un Latgales), pašvaldību (trīs Latvijas pašvaldības – Jaunpils, Ķekavas un Salacgrīvas novadi) un lokālā līmenī (vietas studijas pašvaldības teritorijā – Jaunpils ciems) atspoguļo teritoriju sociālā potenciāla iespējas un var tikt izmantoti kā pamats vietējiem apstākļiem piemērotai sociālo aspektu novērtēšanai un uzraudzībai.

Iedzīvotāji un sabiedrības struktūra ir svarīgs aspekts sabiedrības kā sociālā potenciāla veidotāju kontekstā. Reģionālā līmenī kā raksturojošie rādītāji izvēlēti iedzīvotāju skaits, iedzīvotāju skaita izmaiņas, darbības vecuma iedzīvotāju īpatsvars, iedzīvotāju īpatsvars ar augstāko izglītību, bezdarba līmenis un iedzīvotāju ienākuma nodokļa apjoms. Šie rādītāji lielā mērā sakrīt ar tiem, kas tiek izmantoti teritorijas attīstības indeksa aprēķināšanas vajadzībām un uzskatāmi par pietiekami reprezentatīviem situācijas novērtēšanai reģionālā līmenī. Starpreģionu salīdzinājums priekšplānā izvirza Rīgas plānošanas reģionu ar relatīvi vislabāko stāvokli praktiski visu rādītāju kontekstā, īpaši attiecībā uz iedzīvotāju skaita izmaiņām, iedzīvotāju īpatsvaru ar augstāko izglītību, bezdarba līmeni un ienākumiem. Pārējo reģionu gadījumā rezultāti ir salīdzinoši līdzīgi, vienīgi Latgales reģions negatīvā nozīmē izceļas bezdarba līmeņa un ienākumu kontekstā.

Pašvaldību līmenī iedzīvotāju un sabiedrības struktūras rādītāji lielā mērā sakrīt ar reģionu gadījumā izvēlētajiem, tomēr šeit kopējo iedzīvotāju skaita izmaiņu (migrācija un dabiskais pieaugums) vietā vairāk analizēti tā cēloņi - tādi rādītāji kā dzimušo skaits uz 1000 iedzīvotājiem, pirms darbības vecuma iedzīvotāju īpatsvars, iedzīvotāju skaita izmaiņas migrācijas ietekmē. No izpētes teritorijām pašvaldību līmenī vislabākie rādītāji ir Ķekavas novadā, galvenokārt uz dzimstības un līdz ar to lielāka pirms darbības vecuma iedzīvotāju īpatsvara rēķina. Ķekavas un atsevišķos

periodos arī Jaunpils novada gadījumā iezīmējas pozitīvas iedzīvotāju skaita izmaiņas migrācijas ietekmē, kas liecina par vietas pievilcību un labvēlīgu dzīves vidi. Kopumā Jaunpils un Salacgrīvas novados rezultāti ir līdzīgi, tomēr Salacgrīvas relatīvi zemie dzimstības un pirms darbības vecuma iedzīvotāju īpatsvara, kā arī negatīvie migrācijas rādītāji apdraud Salacgrīvas novada iedzīvotāju un sabiedrības kā sociālā potenciāla veidotāju 'kritiskās masas' pietiekamību.

Lokālā līmenī atšķirībā no reģionālā un pašvaldību līmeņa, kad nepieciešamā informācija ir brīvi pieejama oficiālajā statistikā, izmantojama atšķirīga – kvalitatīva pieeja. No sabiedrības uzbūves viedokļa gan var tikt izmantoti tie paši rādītāji, kas reģionu un pašvaldību gadījumā, vienīgi ir apgrūtinātas datu pieejamības iespējas. Sabiedrības kvalitātes raksturošanai svarīgi faktori ir horizontālo saikņu esamība, teritoriālā piederība un lokālpatriotisms; sabiedrības prasmju un zināšu novērtēšanas gadījumā - sasaiste ar ciemā un novadā dominējošiem saimnieciskās darbības veidiem. Pats galvenais faktors ir pietiekams aktīvās sabiedrības daļas īpatsvars, kas Jaunpils gadījumā sastāda ap 10 % - tā ir iedzīvotāju daļa, kas regulāri iesaistās dažādās sabiedriskās aktivitātēs. Papildus šim, ne mazāk svarīgs faktors ir plaša dažādu sabiedrības grupu iesaiste aktivitātēs. Šajā sapratnē – sabiedrības aktīvā daļa kā līderi, līdzdarbojošās sabiedrības grupas kā sekotāji.

Iedzīvotāju līdzdalība ir galvenais iedzīvotāju aktivitātes indikators. Reģionālā līmenī rādītāju izvēle iedzīvotāju līdzdalības novērtēšanai ir visai ierobežota un darba autors analizējis tikai divus kvantitatīvus rādītājus – sabiedriskajā sektorā nodarbināto īpatsvars un reģistrēto nevalstisko organizāciju skaits uz 1000 iedzīvotājiem. Līdz ar to līdzdalību reģionu gadījumā iespējams novērtēt galvenokārt institucionālā formā. Jāatzīst, ka sabiedriskajā sektorā nodarbinātie pēc būtības uzrāda iedzīvotāju īpatsvaru, kuri strādā sabiedrībai kopumā nozīmīgu darbu, tomēr bieži, īpaši lauku reģionos, tas ir saistīts ar darbavietu pieejamību sabiedriskajā sektorā un nepastāvošām alternatīvām privātajā sektorā, līdz ar to šī rādītāja pielietošanas gadījumā ir būtiski izvērtēt konkrētos apstākļus. Nevalstisko organizāciju darbība liecina tieši par sabiedrības iniciatīvu un aktivitāti no līdzdalības viedokļa, tomēr reģiona mērogā ir grūti novērtēt aktivitāšu teritoriālo raksturu. No Latvijas reģioniem vislielākā nevalstiskā sektora aktivitāte ir Rīgas reģionā, zemākā Zemgales un Latgales reģionos. No iedzīvotāju līdzdalības viedokļa nozīmīgs formālās līdzdalības faktors ir aktivitāte vēlēšanās, tomēr Latvijā plānošanas reģioni nesakrīt ar vēlēšanu reģioniem, kas apgrūtina šo datu pieejamību un līdz ar

to šis rādītājs netika iekļauts starp kvantitatīvajiem rādītājiem iedzīvotāju līdzdalības novērtēšanai reģionālā līmenī.

Pašvaldību gadījumā vēlētajū aktivitāte ir iekļauta kā nozīmīgs formālās līdzdalības faktors, tāpat arī nevalstisko organizāciju kopskaits un skaits uz 1000 iedzīvotājiem, ekonomiski aktīvo vienību skaits uz 1000 iedzīvotājiem, kā arī ES fondu projektu īstenošanas intensitātes rādītāji – projektu skaits un finansējums uz 1000 iedzīvotājiem. Ekonomiski aktīvo vienību skaits un ES fondu īstenošanas intensitāte liecina par sabiedrības vispārēju spēju, uzņēmību un pietiekamu kapacitāti darboties uzņēmējdarbības jomā, projektu izstrādē un ieviešanā. Augstas šo rādītāju vērtības savā ziņā liecina arī par kvalitatīvu attīstības vadību un atbalstu uzņēmējdarbības veicināšanai pašvaldībā. Starppašvaldību salīdzinājumā vislielākā vēlētajū aktivitāte ir Ķekavas novadā, savukārt visās izpētes teritorijās ir Latvijas vidējam rādītājam ļoti augsti nevalstiskā sektora aktivitātes rādītāji, Salacgrīvas novadā pat viens no labākajiem Latvijā novadu pašvaldību vidū. Pietiekami nozīmīgs faktors, kas dēļ kvantitatīvās informācijas pieejamības trūkuma nav ietverts iedzīvotāju līdzdalības novērtēšanai ir savstarpējās komunikācijas veidi un informatīvās telpas, tajā skaitā interneta, sociālo tīklu u.c., izmantošanas prasmes un paradumi. Šie aspekti kvalitatīvi tiek vērtēti sociālās mijiedarbības un kopienu aktivitātes kontekstā.

Lokālā līmenī iedzīvotāju līdzdalības faktori tiek skatīti arī sabiedrības organizācijas aspektos, ietverot attīstības vadības kvalitātes un attīstības stratēģijas uzstādījumu aspektus, kas ir nozīmīgi teritorijas vai vietas mērķtiecīgi virzītai attīstībai. No līdzdalības viedokļa svarīgs aspekts arī lokālā līmenī ir nevalstisko organizāciju darbība, kas Jaunpils gadījumā ir īpaši augsta – uz 55 ciema iedzīvotājiem ir viena nevalstiskā organizācija.

Sociālā mijiedarbība un kopienu aktivitāte darbā tiek vērtēta tikai pašvaldību un lokālā līmenī un pamatā izmantojot kvalitatīvu pieeju, ko galvenokārt ietekmē informācijas pieejamības aspekti un nepieciešamība pēc sociālo aktivitāšu identificēšanas vietās, kur ir vislielākā to koncentrācija. Sociālās mijiedarbības novērtēšanai pašvaldību līmenī izmantotas 7 galvenās sociālā potenciāla dimensijas (faktori): (1) formālā pilsoniskā līdzdalība, (2) uzņēmējdarbības formas un aktivitātes, (3) nevalstisko organizāciju struktūra un aktivitātes, (4) neformālā pilsoniskā aktivitāte, (5) komunikācija, (6) vispārējā sabiedrības līdzdalība, (7) teritoriālā piederība un lokālpatriotisms. Ja formālo pilsonisko līdzdalību,

uzņēmējdarbības aktivitātes un nevalstisko organizāciju darbību iespējams novērtēt izmantojot kvantitatīvu informāciju, tad pārējo faktoru gadījumā novērtējums jābalsta uz konsultācijām un intervijām ar sabiedriski aktīvajiem iedzīvotājiem – sākot ar pašvaldības vadību, plānošanas specialistiem, lielākajiem uzņēmējiem un beidzot ar nevalstiskā sektora līderiem, kultūras, komunikāciju u.c. speciālistiem. Viens no vissvarīgākajiem, tajā pašā laikā visgrūtāk ‘izmērāmajiem’ teritorijas sociālā potenciāla faktoriem ir teritoriālā piederība un lokālpatriotisms, kas būtiski ietekmē pārējos faktorus un vispārējo sabiedrības aktivitāti un vietas ‘dzīvīgumu’. Izpētes teritorijām katrai ir savas stiprās puses no augstākminēto faktoru viedokļa – Jaunpils novads ar augstu nevalstiskā sektora aktivitāti, iedzīvotāju forumu aktivitātēm, ciešām horizontālām saitēm un izteiktu ģimenes lomu socializēšanās procesos, kā arī mērķtiecīgu attīstības vadību; Ķekavas novads ar vienu no augstākajiem rādītājiem Latvijā formālās pilsoniskās līdzdalības (līdzdalība vēlēšanās un plānošanas procesā) aspektā, augstu uzņēmējdarbības aktivitāti, neformālo pilsonisko aktivitāti (līdzdalība tautas mākslas un aktīvās atpūtas jomā) un inovatīviem pastarpinātiem līdzekļiem efektīvas komunikācijas veidošanai; Salacgrīva ar mērķtiecīgu attīstības vadību deklarācijas par “Zaļo novadu” īstenošanā, augstu nevalstiskā sektora aktivitāti un vispārējo sabiedrības līdzdalību plašā atpazīstamu kultūras pasākumu piedāvājumā, pat starptautiskā mērogā.

Lokālā līmenī sociālās mijiedarbības aspekti pēc būtības ir novērtējami ar identisku pieeju, kā pašvaldību gadījumā – sabiedrības aktivitāte, publisko pasākumu esamība un apmeklētība un kopīgie sabiedrības darbības mērķi ir galvenās kvalitātes. Izpētes teritorijas Jaunpils gadījumā kopienu aktivitāti galvenokārt stimulē izteikts vietas fenomens – Jaunpils pils, kas ir ciema aktīvi saiknotās kopdzīves balsts un atpazīstamības garants plašākā mērogā.

Autora izstrādātie priekšlikumi teritoriju sociālā potenciāla vērtēšanai izmantojami vietējiem apstākļiem piemērotai sociālo aspektu uzraudzībai, pielietojot sekojošas pieejas:

- 1) kvantitatīvs vērtējums iedzīvotāju un sabiedrības kā sociālo potenciālu veidotāju un iedzīvotāju līdzdalības novērtēšanai reģionālā un pašvaldību līmenī, pielietojot piedāvātos rādītājus, kas brīvi pieejami oficiālajā statistikā;
- 2) kvalitatīvs pašnovērtējums sociālās mijiedarbības un kopienu aktivitātes līmeņa apzināšanai pašvaldību un lokālā līmenī, kur par pamatu izmantojama konsultāciju, interviju procesā un tematisku pētījumu ietvaros iegūtā informācija.

Balstoties uz autora sniegtajiem priekšlikumiem un identificētajiem nozīmīgākajiem faktoriem teritoriju sociālā potenciāla novērtēšanai iespējams izstrādāt tematiskus, dažādos mērogos pielietojamus sociālo procesu uzraudzības instrumentus - indeksus, kuru izveidē ietveramo rādītāju un to nozīmības svaru noteikšana pamatā saistāma ar uzraudzības mērķi un konkrēto teritoriju nozīmīgākajiem sociālā potenciāla raksturlielumiem.

SECINĀJUMI

- 1) Promocijas darba autors piedāvā jaunu teritorijas sociālo aspektu novērtēšanas kvalitāti – ‘teritorijas sociālā potenciāla’ jēdziena lietojumu, kā būtiska teritoriju un vietu attīstības resursa sapratni, kuru raksturo sociālā kapitāla kvalitāte un kas ir galvenais sabiedrības aktivitāti veidojošais un noteicošais faktors;
- 2) Teritoriju attīstībā un labvēlīgas sociālās vides esamībā būtiski ir sabiedrības sadarbības un komunikatīvie aspekti, ko galvenokārt nosaka aktīvās sabiedrības daļas pietiekams lielums un sabiedrības organizēšanās spējas. Šīs ir būtiskākās kvalitātes sociālā potenciāla raksturošanai. Atbilstošu metožu un kvalitatīvo īpašību raksturojošo rādītāju izvēle ir būtisks priekšnoteikums teritoriju sociālā potenciāla novērtēšanai;
- 3) Teritorijas sociālā kapitāla un tā kvalitātes (sociālā potenciāla) novērtēšanai ir īpaša nozīme gan teritorijas atbalsta veida izvēlē reģionālās politikas ietvaros, gan vietējās sabiedrības kopdzīves organizēšanā un stiprināšanā. Viena no būtiskākajām sociālā potenciāla šķautnēm ir kopienas vai kopienu struktūra teritorijā;
- 4) Izpētes rezultāti liecina, ka sociālā potenciāla novērtēšanā vienlīdz svarīgi ir ietvert informāciju par iedzīvotājiem kā sociālā potenciāla veidotājiem un iedzīvotāju līdzdalību sabiedrības procesos, kā arī sociālo mijiedarbību un kopienu aktivitāti, kas ir visgrūtāk ‘izmērāmā’ sociālā potenciāla komponente un prasa kvalitatīvu vērtējumu. Ņemot vērā sociālā potenciāla daudzdimensionālās īpatnības, tā mērīšanai un novērtēšanai nepieciešams izmantot kompleksu – gan kvantitatīvu, gan kvalitatīvu pieeju;
- 5) Iedzīvotāju un iedzīvotāju līdzdalības novērtēšanai vispiemērotākie ir kvantitatīvie rādītāji. Iedzīvotāju raksturojumam būtu jāņem vērā iedzīvotāju skaits, tā izmaiņu tendences teritorijā, vecuma struktūra un nodarbinātība. Iedzīvotāju līdzdalības novērtēšanai jāņem vērā aktivitāte sabiedriskajos procesos – sākot ar kopīgu brīvā laika pavadīšanu, līdz pat dalībai nevalstiskajās organizācijās, kopīgu projektu ieviešanā, pašvaldības attīstības plānošanas procesos un vēlēšanās. Iedzīvotāju, sabiedrības struktūras un iedzīvotāju līdzdalības novērtēšanai izmantojama Latvijas statistikā pieejamā kvantitatīvā informācija, kā arī pašvaldībās iegūstamie dati.

- 6) Sociālās mijiedarbības un kopienu aktivitātes novērtēšanai svarīga ir vietējo teritoriālo kopienu esamība un rīcības. Kopienas bieži vien ir neformālas grupas, kas ir grūti identificējamas un to izpētei drīzāk izmantojama kvalitatīva pieeja, nevis noteikti kvantitatīvi rādītāji. Šeit nozīmīgi ir tādi sociālā potenciāla faktori kā formālā un neformālā pilsoniskā līdzdalība, uzņēmējdarbības un nevalstisko organizāciju aktivitātes, savstarpējā komunikācija un vispārējā sabiedrības līdzdalība. Būtiskākais un tajā pašā laikā visgrūtāk novērtējams sociālā potenciāla priekšnoteikums saistībā ar visiem iepriekš minētajiem faktoriem ir teritoriālā piederība un lokālpatriotisms.
- 7) Reģionālā mērogā sociālo potenciālu iespējams novērtēt galvenokārt institucionālā formā. No iedzīvotāju un sabiedrības kā sociālā potenciāla veidotāju un iedzīvotāju līdzdalības viedokļa plānošanas reģionos priekšplānā izvirzās Rīgas plānošanas reģions, lielā mērā pateicoties ievērojamai iedzīvotāju un dažādu sabiedrības grupu koncentrācijai un salīdzinoši labvēlīgākai sociāli ekonomiskai situācijai kopumā, kas rada priekšnoteikumus aktīvākai sociālai mijiedarbībai plašākā mērogā.
- 8) Visās izvēlētajās izpētes teritorijās pašvaldību līmenī (Jaunpils, Ķekavas un Salacgrīvas novadi) attiecībā pret vidējiem rādītājiem valstī ir novērojams augsts sabiedrības aktivitātes un līdzdalības līmenis, kā arī augsts potenciāls no iedzīvotāju kā sociālā potenciāla veidotāju viedokļa. Jaunpils novads Latvijas pašvaldību teritoriju kontekstā izceļas ar augstu sociālās, komerciālās un kultūras aktivitātes līmeni, apliecinot nelielā lauku novada kā pašvaldības teritorijas pamatotību ar augstu pašpietiekamības potenciālu. Sarūkošais iedzīvotāju skaits vairumā Latvijas teritorijās iet roku rokā ar sarūkošu pašvaldību budžetu, līdz ar to palielinās nozīme tam, kādos virzienos nepieciešams investēt jau tā sarūkošos līdzekļus, lai tie efektīvi sniegtu atdevi. Viens no šiem virzieniem ir sociālā kapitāla stiprināšana.
- 9) Lokālā līmenī izvēlēta pilotteritorija Jaunpils novada Jaunpils ciems reprezentējas ne tikai ar augstu sabiedrības grupu aktivitātes līmeni, kam pamatā ir galveno sociālā kapitāla veidojošo faktoru stiprums, bet arī ar diferencētu dažādu līmeņu teritoriālo un vietu kopienu struktūru. Tas liecina par abu šo parādību saistību, tādējādi teritoriju novērtēšanā kā kvalitatīvs rādītājs izmantojams arī kopienu struktūras daudzveidība. Izpētes teritorijas gadījumā īpaša loma ir horizontāli organizētai pārvaldībai. Atsevišķo sociālā potenciāla

veidojošo faktoru loma teritorijā tiek veicināta, stiprināta un sasaistīta. Formālo sociālā potenciāla vērtēšanas pazīmju izmantošana nav mērķtiecīga, ja netiek ievērtēta pārvaldības prakse, kas visbiežāk katrā teritorijā ir atšķirīga.

- 10) Kopumā izpētes teritorijas reprezentējas ar augstu sabiedrības aktīvās daļas īpatsvaru, kas ir viena no galvenajām sociālā potenciāla kvalitātēm. Izvērtējot sociālās mijiedarbības un kopienu aktivitāti veidojošos faktorus pašvaldībās un lokālā līmenī, aptuveni 7 – 10 % iedzīvotāju veido sabiedrības aktīvo daļu, kas regulāri iesaistās dažādās formālās un neformālās sabiedriskās aktivitātēs. Papildinošs un ne mazāk svarīgs faktors ir plaša dažādu sabiedrības grupu iesaiste aktivitātēs. Šajā sapratnē sabiedrības aktīvo daļu var dēvēt par līderiem, bet līdzdarbojošās sabiedrības grupas par sekotājiem.
- 11) Autora izstrādātie priekšlikumi teritoriju sociālā potenciāla vērtēšanai pielietojami vietējiem apstākļiem piemērotai sociālo aspektu uzraudzībai, izmantojot kvantitatīvu pieeju iedzīvotāju un sabiedrības kā sociālo potenciālu veidotāju un iedzīvotāju līdzdalības novērtēšanai reģionālā un pašvaldību līmenī, pielietojot piedāvātos rādītājus, kas brīvi pieejami oficiālajā statistikā un kvalitatīvu pašnovērtējumu sociālās mijiedarbības un kopienu aktivitātes līmeņa apzināšanai pašvaldību un lokālā līmenī, kur par pamatu izmantojama konsultāciju, interviju procesā un tematisku pētījumu ietvaros iegūtā informācija.

Priekšlikumi turpmākiem pētījumiem

Teritoriju sociālā potenciāla novērtēšanas iespēju kontekstā turpmākos pētījumos ieteicams fokusēties uz sabiedrības aktīvās daļas un līderu identificēšanas, teritoriālās piederības un lokālpatriotisma jautājumiem, kam ir izšķiroša nozīme teritorijā esošās sabiedriski saikņotās dzīves veidošanā un uzturēšanā. Šādiem nolūkiem ieteicama dažādu mērogu teritoriju sociālo profilu veidošana, identificējot dažādu sabiedrības grupu nozīmi sociālās mijiedarbības procesu norisēs.

IZMANTOTĀ LITERATŪRA

- Administratīvo teritoriju un apdzīvoto vietu likums. 2008. Stājas spēkā 31.12.2008. Redakcija 01.01.2012.
- Agnew J., Livingstone D. (ed.) 2011. Handbook of Geographical Knowledge. London: Sage.
- Albrechts L. 2004. Strategic (spatial) planning re-examined. Environment and Planning B: Planning and Design, Vol. 34, 743-758.
- Allen J., Massey D., Cochrane A. 1998. Rethinking the region. London: Routledge.
- Allmendinger P. 2002. Planning Futures: New Directions for Planning Theory. Routledge.
- Apkaimē.lv, 2014. Projekts "Apkaimē". Rīgas domes Pilsētas attīstības departaments. Pieejams: <http://www.apkaimes.lv/> Aplūkots: 11.07.2014.
- Armstrong H., Taylor J. 2000. Regional Economics and Policy, 3rd edition. London, Blackwell.
- Attīstības plānošanas sistēmas likums. 2008. Stājas spēkā 01.01.2009. Redakcija 01.01.2014.
- Baldock D., Dwyer J., Lowe P., Petersen J.-E., Ward, N. 2001. The Nature of Rural Development: Towards a Sustainable Integrated Rural Policy in Europe. Scoping Study for WWF and GB Countryside Agencies, Institute for European Environmental Policy, London.
- Baltiņa L. 2014. Uz vietu balstītas pieejas izmantošana reģionālās attīstības plānošanas pilnveidošanai Latvijā. Promocijas darbs. Latvijas Universitāte, Rīga.
- Becker G. S. 2002. Human capital. The Concise Encyclopedia of Economics: Library of Economics and Liberty. Pieejams: <http://www.econlib.org/library/Enc/HumanCapital.html> Aplūkots: 28.10.2014.
- Bērziņš M. 2011. Iedzīvotāju ģeogrāfiskās mobilitātes loma suburbanizācijas norisēs Latvijā. Promocijas darbs. Latvijas Universitāte, Rīga.
- Bingham R.D., Meir R. 1993. Theories of Local Economic Development: Perspectives from Across the Disciplines. Sage, London.

- Bite D. 2012. Pašvaldību sadarbība Latvijā. Promocijas darbs. Latvijas Universitāte, Rīga.
- Boronenko V. 2006. Alternative view on economic regions in Latvia. – Agriculture Regional Development. Proceedings of the international scientific conference – Economic science for rural development, 10, LAAFS, Jelgava, 247-256 p.
- Bradley D., Dwyer J., Hill B. 2010. The evaluation of rural development policy in the EU. EuroChoices, Special Issue on Evaluating Rural Development Policy, Vol.9.
- Buch-Hansen M., Lauridsen L.S. 2012. The Past, Present and Future of Development Studies. Forum for Development Studies. Volume 39, Issue 3, pp.293-300.
- Burt R.S., 1997. The Contingent Value of Social Capital. Administrative Science Quarterly 42, pp.339-365.
- Centrālā statistikas pārvalde, 2015. Latvijas statistikas gadagrāmata 2014. LR Centrālā statistikas pārvalde, Rīga, 90.lpp.
- Centrālās statistikas pārvaldes interneta mājas lapa. Datubāzes. Pieejama: <http://www.csb.gov.lv/dati/statistikas-datubazes-28270.html> Aplūkots: 25.03.2015.
- Centrālās vēlēšanu komisijas (CVK) interneta mājas lapa. Pieejama: <http://www.cvk.lv/pub/public/> Aplūkots: 03.12.2014.
- Chaskin R.J. 1997. Perspectives on neighbourhood and community: a review of the literature. The Social Service Review, 71(4).
- Chaskin R.J., Geogre R.M., Skyles A., Guiltinan S. 2006. Measuring Social Capital: an Exploration in Community – Research Partnership. Journal of Community Psychology 34 (4), pp.489-514.
- Chazdon S. A., Lott S. 2010. Ready for engagement: Using key informant interviews to measure community social capacity. Community Development, 41(2), 156.
- Christaller W., Baskin C.W. (trl). 1966. Central places of Southern Germany. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall.
- Cimdiņa A., Raubiško I. 2012. Cilvēks un darbs Latvijas laukos. Sociālantropoloģisks skatījums. Rīga: Zinātne.

- Cimdiņš R., Šķiņķis P. 2011. Development Policy Monitoring Issues – Regional and Local Experiences in Riga Region. European Integration Studies: Research and Topicalities No.5. Kaunas: Institute of Europe, Kaunas University of Technology. pp.14-19.
- Clifford N.J., Holloway S.L., Rice S.P., Valentine G. (ed.) 2009. Key Concepts in Geography (2nd ed.). London: Sage.
- Coleman J.S. 1988. Social capital in the creation of human capital. American Journal of Sociology 94, pp.95 - 120.
- Coleman J.S. 1990. Foundations of social theory. Cambridge, MA: Belknap Press of Harvard University Press.
- Coulton C., Hollister R. 1998. Measuring comprehensive community initiative outcomes using data available for small areas. In: K. Fulbright-Anderson, A.C. Kubisch, J.P. Connell (Red.), New approaches to evaluating community initiatives. Volume 2: Theory, measurement, and analysis, pp. 165 - 220. Washington, DC.
- Cziraky D., Sambt J., Rován J., Puljiz J. 2006. Regional development assessment: A structural approach. – European Journal of Operational Research, 174, 427-442.p.
- Daugavietis J. 2015. Amatiermāksla Latvijā: kopienas attīstība un kultūrpolitika. Promocijas darba kopsavilkums. Latvijas Universitāte, Rīga.
- Dowell M. 1987. Internal monitoring of quality of life for economic development. - Economic Development Quarterly. - University of Wisconsin, Madison, 46-73.p.
- Escobar A. 2001. Culture sits in places: reflections on globalism and subaltern strategies of localization. Political Geography 20.
- Europe 2020 – EU Strategy for Smart, Sustainable and Inclusive growth. 2010. Approved by European Commission 17.06.2010.
- European Communities, 2009. Sustainable Development Indicators. Overview of relevant FP-funded research and identification of further needs. EC 2009. Pieejams: http://ec.europa.eu/research/sd/pdf/sdi_review.pdf Aplūkots: 22.01.2015.

- Friedman T. 2005. *The World is Flat: A Brief History of the Twenty-First Century*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Geyer H.S. 2002. *International Handbook of Urban Systems: Studies of Urbanization and Migration in Advanced and Developing Countries*. UK: Edward Elgar Publishing Limited.
- Granovetter M. 1985. Economic Action and Social Structure: the Problem of Embeddedness. *American Journal of Sociology* 91, pp.481 – 510.
- Gräfenhain M., Behne T., Carpenter M., Tomasello M. 2009. Young children's understanding of joint commitments. *Developmental Psychology*, 45, 1430-43.
- Grootaert C., van Bastelaer T. 2002. *Understanding and Measuring Social Capital: A Multi-Disciplinary Tool for Practitioners*. Washington: World Bank.
- Gudmunsson H. 2003. The policy use of environmental indicators – learning from evaluation research. –*The Journal of Transdisciplinary Environmental Studies*, 2 (2), 1-12 p.
- Guidelines for Geographic Education: Elementary and Secondary Schools. 1984. Joint Committee on Geographic Education of the National Council for Geographic Education & the Association of American Geographers.
- Hakim A. 2006. Types of Population Concepts. 13th Biennial Conference Population Policy and Australia's Destiny. 5-8 December 2006 - University of Adelaide.
- Helliwell J., Putnam R.D. 2004. The Social Context of Well-Being. *Philosophical Transactions of the Royal Society (London), Series B*. 359.
- Healey P. 1997. *Collaborative planning: shaping places in fragmented societies* - London, Macmillan.
- Healey P. 2003. Collaborative planning in perspective, *Planning theory*, 2(2), 101-123.
- Healey P. 2006. *Urban Complexity and Spatial Strategies: a relational planning for our times* - London, Routledge.
- Igaune E. 2010. Sociālā kapitāla izmantošanas iespējas Pierīgas reģionā. Promocijas darba kopsavilkums. Latvijas Lauksaimniecības universitāte, Jelgava.

- International Development Association. 2002. Measuring outputs and outcomes in IDA countries. IDA 13, Washington, D.C., IMF.
- Jaunpils novada attīstības programma 2012.-2018.gadam. SIA "Reģionālie projekti", Jaunpils novada dome. Pieejama: http://jaunpils.lv/docs/Jaunpils_novada_AP_2012-2018.pdf Aplūkots: 08.11.2014.
- Jaunpils novada ilgtspējīgas attīstības stratēģija 2013.-2037.gadam. Jaunpils novada dome. Pieejama: http://www.jaunpils.lv/docs/Jaunpils_IAS_2013_2037%20jaunais.pdf Aplūkots: 17.02.2015.
- Jaunpils novads, interneta mājas lapa. Pieejama: <http://www.jaunpils.lv/> Aplūkots: 11.03.2015.
- Kaminska M.E. 2010. Bonding Social Capital in a Postcommunist Region. American Behavioral Scientist 53 (5), pp.758 – 777.
- Kauliņš J. 2015. Ilgtspējīgas attīstības pārvaldības indikatoru sistēmas. Promocijas darbs. Latvijas Universitāte, Rīga.
- Khan M.A. 2001. Guidbook on results based monitoring and evaluation: key concepts, issues and applications. – Monitoring and progress review division, Ministry of Plan implementation, Government of Sri Lanka, Colombo, Sri Lanka, 1-234 p.
- Knox P., Marston S. 2004. Human Geography, Upper Saddle River NJ: Pearson Education, Inc.
- Krastiņš O., Locāne V. 2009. Coherences of level of territories' development and its changes. - The results of statistical scientific research, Research papers, Riga, 88-97 p.
- Krastiņš O., Vanags E., Locāne V. 2008. Possibilities of deepened analyses of territory development index. - The results of statistical scientific research, Research papers, Riga, 128-145 p.
- Krišjāne Z., Lāce T. 2012. Emigrācijas un pilsētas – lauku migrācijas sociālā ietekme Centrālajā un Austrumeiropā. Noslēguma ziņojums, EK, VT/2010/001. Kopsavilkums, Latvija, 2012.gada aprīlis.

- Krūzmētra Ž. 2011. Piepilsētas lauku teritorijas apdzīvojuma pārmaiņas Latvijā. Promocijas darbs. Latvijas Universitāte, Rīga.
- Kūle L. 2011. Pilsētas – lauku mijiedarbības koncepts un tā pielietošana Latvijā. – Latvijas Zinātņu akadēmijas Vēstis. 65.sējums 3./4.numurs. – LZA, Rīga.
- Ķekavas novada attīstības programma 2014.-2020.gadam. Ķekavas novada dome. Pieejama: <http://kekava.lv/pub/index.php?id=395> Aplūkots: 23.01.2015.
- Ķekavas novada ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030.gadam. Ķekavas novada dome. Pieejama: <http://kekava.lv/pub/index.php?id=395> Aplūkots: 21.01.2015.
- Ķekavas novads, interneta mājas lapa. Pieejama: <http://kekava.lv/pub/> Aplūkots: 21.01.2015.
- Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030.gadam. Apstiprināta 10.06.2010. Latvijas Republikas Saeimā.
- Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2014.-2020.gadam. Pārresoru koordinācijas centrs. Apstiprināts 20.12.2012. Latvijas Republikas Saeimā.
- Latvijas Pilsoniskā alianse, 2014. Pārskats par NVO sektoru Latvijā 2013. Projekts “Ilgspējīgas pilsoniskās sabiedrības attīstības atbalsta un monitoringa sistēmas pilnveidošana Latvijā”.
- Latvijas Universitātes interneta māja lapa. Pieejama: <http://www.lu.lv/> Aplūkots: 10.12.2014.
- Leeuw F. 2003. Evaluation of Development agencies' performance: the role of meta-evaluation and development. Washington, D.C., 1-78 p.
- Ley D., 2006. Places and Contexts. Approaches to Human Geography. London: Sage.
- Locāne V., Vanags E. 2002. Sociāli ekonomisko rādītāju teritoriālās atšķirības un to izmaiņas Latvijā. – Statistikas un pārvaldes problēmas. - Latvijas Statistikas institūts, Zinātniski raksti, Rīga, 48-52 p.
- Lukstiņa G. 2011. Stratēģiskā telpiskā plānošana un vietējie resursi. Prezentācija, Latvijas Pašvaldību savienība, 09.11.2011., Rīga.
- Lursoft uzņēmumu datu bāze. Pieejama: <https://www.lursoft.lv/lv/uznemumu-datu-bazes> Aplūkots: 16.11.2014.

- Mandarano L., Paulsen K. 2011. Governance Capacity of Collaborative Watershed Partnerships: Evidence from the Philadelphia Region. – The Journal of Environmental Management.
- Mandell J. 2010. Picnics, participation and power: Linking community building to social change. Community Development, 41(2), 269.
- Massey D., Allen J., Sarre, P. (ed.) 1999. Human geography today. Cambridge: Polity Press.
- Menzies C. 1996. Social planning guidelines for Queensland local government. Fortitude Valley, Queensland: Local Government Association of Queensland.
- Mintzberg H., Quinn J.B. 1996. The Strategy Process: Concepts, Contexts, Cases. Prentice Hall.
- Mott A. 2004. Increasing space and influence through community organising and citizen monitoring: Experiences from the USA. – Institute of Development Studies 35(2), 91-114 p.
- Mūriņš S. 2013. Pētījums par sabiedrības iesaistes mehānismiem attīstības plānošanā un uzraudzībā vietējā līmenī. Izstrādāts ES Eiropas Sociālā fonda projekta „Publisko pakalpojumu pieejamības un kvalitātes sekmēšana veicinot kvalitatīvu attīstības plānošanu Rīgas plānošanas reģionā” ietvaros.
- Nared J., Ravbar M. 2003. Starting points for the monitoring and evaluation of regional policy in Slovenia. – Acta Geographica Slovenica, 43(1), 53-83 p.
- National Democratic Institute, 2015. There's No Sustainable Development Without Good Governance. Democracy Works: A Blog of the National Democratic Institute. Pieejams: <https://www.demworks.org/there-s-no-sustainable-development-without-good-governance> Aplūkots: 26.02.2015.
- New Evidence on Smart, Sustainable and Inclusive Territories. 2010. First ESPON 2013 Synthesis Report. – The ESPON 2013 Programme.
- Noteikumi par Valsts statistiskās informācijas programmu 2014.gadam, 2013. Ministru kabineta noteikumi Nr.1474. Pieņemts 17.12.2013. Stājas spēkā 01.01.2014.

- OECD, 2008. Handbook on Constructing Composite Indicators – Methodology and User Guide. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), OECD Publishing.
- OECD, 2013. Rural-Urban Partnerships: An Integrated Approach to Economic Development. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), OECD Publishing.
- Olson K. R., Spelke E. S. 2008. Foundations of cooperation in young children. *Cognition*, 108, 222-231.
- Paasi A. 2002. Place and region: regional worlds and words. *Progress in Human Geography* 26. London: Sage.
- Pacione M. 2009. *Urban Geography: A Global Perspective*. Third edition. Routledge.
- Paiders J. 2007. Kvantitatīvu indikatoru izmantošana reģionālās attīstības analīzē. Promocijas darbs. Latvijas Universitāte, Rīga.
- Paiders J. 2015. Latvijas statistika augstā detalizācijas pakāpē. Laikraksts “Neatkarīgā Rīta avīze”. SIA ”Mediju nams”, Rīga, 7.lpp.
- Peterman W. 2000. *Neighborhood Planning and Community - Based Development. The Potential and Limits of Grassroots Action*. SAGE Publications.
- Pike A., Rodriguez-Pose A., Tomaney J. 2007. What kind of local and regional development and for whom?, *Regional Studies* Vol.41.
- Pilsonības un migrācijas lietu pārvaldes (PMLP) interneta mājas lapa. Pieejama: <http://www.pmlp.gov.lv/> Aplūkots: 10.10.2014.
- Pīpiķe R. 2013. Izmērāms sociālais kapitāls. Raksts providus.lv interneta mājas lapā. Pieejams: <http://providus.lv/en/article/izmerams-socialais-kapitals> Aplūkots: 21.11.2014.
- Porter M.E. 1980. *Competitive Strategy*. Free Press.
- Promoting Spatial Development by Creating COMMon MINdscapes. 2007. COMMIN - Baltic Sea Region INTERREG III programme project.
- Putnam R.D. 1993. *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton, New York, Princeton University Press.

- Putnam R.D. 2000. Bowling Alone: the Collapse and Revival of American Community. New York: Simon and Schuster.
- Putnam R.D., Goss K. 2000. It's about time; Who has time to enjoy family life, connect with the community or be an active citizen? – The San Francisco Chronicle.
- Pužulis A., Cimdiņš R. 2013. Teritoriālās statistikas problēmas – Rīgas reģiona piemērs. LU 71. zinātniskā konference. Ģeogrāfija, ģeoloģija, vides zinātne. Referātu tēzes. Latvijas Universitāte, Rīga.
- Rasnača L. 2010. Darba tirgus attiecības Latvijas mazajās pilsētās un laukos. Promocijas darbs. Latvijas Universitāte, Rīga.
- Reģionālās attīstības indikatoru modulis (RAIM). Teritorijas attīstības plānošanas informācijas sistēma (TAPIS). Valsts reģionālās attīstības aģentūra, Rīga, 2012. Pieejams: <http://raim.gov.lv/pub/#/> Aplūkots: 17.12.2014.
- Reģionālās attīstības likums, 2002. Stājas spēkā 23.04.2002. Redakcija 16.04.2014.
- Reģionālās attīstības uzraudzības un novērtēšanas kārtība, 2014. Ministru kabineta noteikumi Nr.367. Pieņemts 01.07.2014. Stājas spēkā 24.07.2014.
- Ricks F., Charlesworth J. 2003. Emergent Practice Planning. Kluwer Academic / Plenum Publishers, New York.
- van Rij H.E. 2007. Collaborative Planning in Practice. – Conference “Sustainable Urban Areas”, Rotterdam 2007, 1-14 p.
- Rīgas plānošanas reģions, interneta mājas lapa. Pieejama: <http://rpr.gov.lv/pub/> Aplūkots: 17.10.2014.
- Saegert S., Thompson J.P., Warren M.R. 2001. Social capital and poor communities. New York: Russell Sage Foundation.
- Salacgrīvas novada attīstības programma 2015.-2021.gadam (projekts).
Salacgrīvas novada dome. Pieejama:
http://www.salacgriva.lv/lat/salacgrivas_novads/sabiedr_bas_l_dzda_l_ba/
Aplūkots: 25.03.2015.
- Salacgrīvas novada ilgtspējīgas attīstības stratēģija 2015.-2038.gadam (projekts).
Salacgrīvas novada dome. Pieejama:

http://www.salacgriva.lv/lat/salacgrivas_novads/sabiedr_bas_l_dzidal_ba/

Aplūkots: 25.03.2015.

Salacgrīvas novads, interneta mājas lapa. Pieejama:

http://www.salacgriva.lv/lat/salacgrivas_novads/ Aplūkots: 23.03.2015.

Schafer D.P. 1998. Culture: Beacon of the Future. US, Westport: Praeger Publishers.

Schafer D.P. 2008. Revolution or Renaissance: Making the Transition From an Economic Age to a Cultural Age. University of Ottawa Press.

Scoones I. 2009. Livelihoods perspectives and rural development. Journal of Peasant Studies. Volume 36, No.1.

Sen A. 2011. Peace and Democratic Society. Cambridge, UK: Open Book Publishers.

Sinha C. 2004. The Evolution of Language: From Signals to Symbols to System. In D. Kimbrough Oller and Ulrike Griebel (eds.) Evolution of Communication Systems: A comparative approach. Vienna Series in Theoretical Biology. Cambridge, MA: MIT Press.

Sīmane R. (red.), 2003. Pārskats par tautas attīstību 2002/2003. Cilvēkdrošība. UNDP Latvija.

Spelke E.S. 2005. Sex differences in intrinsic aptitude for mathematics and science?: a critical review. Am Psychol 60 (9): 950–8.

Spencer J.W., Gomez C. 2004. The relationship among national institutional structures, economic factors, and domestic entrepreneurial activity: a multicountry study. – Journal of Business Research, 57, 1098-1077 p.

Stelter G.A., Artibise A.F.J. (ed). 1986. Power and Place: Canadian Urban Development in the North American Context. Vancouver: University of British Columbia Press.

Stratēģijas Uzraudzības Sistēma (SUS). Rīgas domes Pilsētas attīstības departaments. Pieejams: <http://www.sus.lv/lv> Aplūkots: 12.09.2014.

Šķiņķis P., 2011. Zinātniskās literatūras pārskats par reģionālo attīstību Latvijā un Eiropā laika posmā no 2000. līdz 2011.gadam. Pārskats sagatavots projekta “Savs kaktiņš, savs stūrītis zemes – Latvijas lauku iedzīvotāju attīstības stratēģijas un kultūrvides pārmaiņas” ietvaros.

Taylor N. 2007. Urban Planning Theory since 1945. London, Sage.

The Territorial State and Perspective of the European Union: Towards a Stronger European Territorial Cohesion in the Light of the Lisbon and Gothenburg Ambitions. 2005. Based of the Scoping Document discussed by Ministers at their Informal Ministerial Meeting in Luxembourg in May 2005.

Tisenkopfs T. 2009. Tīklošanās loma lauku attīstībā. LLU konference "Lauksaimniecības loma lauku attīstībā" 2009.gada 29.maijā.

Tomasello M. 2008. Origins of Human Communication. MIT Press.

Tomasello M. 2009. Why We Cooperate. MIT Press.

Trigilia C. 2001. Social Capital and Local Development. European Journal of Social Theory 4 (4), pp.427 – 442.

United Nations, 2002. Report of the World Summit on Sustainable Development. Johannesburg, South Africa, 26 August - 4 September 2002.

United Nations, 2009. United Nations Development Programme. Handbook on Planning, Monitoring and Evaluating for Development Results. UNDP, New York. Pieejams: <http://web.undp.org/evaluation/handbook/documents/english/pme-handbook.pdf> Aplūkots: 19.02.2015.

United Nations, 2010. Sustainable Development: From Brundtland to Rio 2012. Background Paper prepared for consideration by the High Level Panel on Global Sustainability at its first meeting, 19 September 2010. United Nations Headquarters, New York.

United Nations, 2014. Human Development Report 2014. Sustaining Human Progress: Reducing Vulnerabilities and Building Resilience. Pieejams: <http://hdr.undp.org/en/2014-report/download> Aplūkots: 17.02.2015.

United Nations, 2015. The Millenium Development Goals - Eight Goals for 2015. Pieejams: <http://www.undp.org/content/undp/en/home/mdgoverview.html> Aplūkots: 19.02.2015.

- Urban – rural relations in Europe. 2005. ESPON 1.1.2. Final Report. – The ESPON Monitoring Committee, Centre for Urban and Regional Studies, Helsinki University of Technology.
- Uusikyla P. 2008. Plānošanas dokumentu rezultātu novērtēšana un sasniegumu uzlabošana. Metodiskais materiāls teritorijas attīstības plānošanai. LR Reģionālās attīstības un pašvaldību lietu ministrija, OECD LEED. p.144.-158.
- Ušča M. 2013. Teritoriālo kopienu veidošanās procesi Rīgā. Promocijas darbs. Latvijas Universitāte, Rīga.
- Valsts pārvaldes iekārtas likums. 2002. Stājas spēkā 01.01.2003. Redakcija 15.06.2010.
- Valsts reģionālās attīstības aģentūras (VRAA) interneta mājas lapa. Pieejama: <http://www.vraa.gov.lv/lv/> Aplūkots: 09.12.2014.
- Vanags E., Vilka I. 2005. Pašvaldību darbība un attīstība. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 384 lpp.
- VARAM, 2014. Metodiskie ieteikumi reģionāla un vietēja līmeņa ilgtspējīgas attīstības stratēģiju izstrādei un to vērtēšanas kārtībai (30.12.2014. redakcija). Metodiskie ieteikumi attīstības programmu izstrādei reģionālā un vietējā līmenī (03.12.2014. redakcija).
- Veidemane K. 2013. Izmaiņas Latvijas piekrastes ainavā 20.-21. gadsimta mijā un mūsdienu izaicinājumi. Promocijas darbs. Latvijas Universitāte, Rīga.
- Vesperis V. 2012. Reģionālās attīstības novērtēšana. Promocijas darbs. Latvijas Lauksaimniecības universitāte, Jelgava.
- Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrijas (VARAM) interneta mājas lapa. Pieejama: <http://www.varam.gov.lv/lat> Aplūkots: 08.01.2015.
- de Vries J.R. 2009. Trust as a central concept in planning research and practice. Paper presented at the 23rd Congress of the Association of European Schools of Planning, 15th – 18th July 2009, Liverpool, UK.
- The World Bank, 2003. Toward Country-led Development: A Multi-Partner Evaluation of the Comprehensive Development Framework. Washington, D.C. Pieejams:http://siteresources.worldbank.org/IDA/Resources/OED_evaluation_of_CDF.pdf Aplūkots: 09.01.2015.

- World Economic Forum, 2014. The Global Competitiveness Report 2014-2015.
Pieejams:http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2014-15.pdf Aplūkots: 16.02.2015.
- World Commission on Environment and Development, 1987. Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future. Oxford University Press.
- World Population Prospects: The 2006 Revision and World Urbanization Prospects. 2007. Population Division of the Department of Economic and Social Affairs of the United Nations Secretariat.
- Zhang T. 2006. Planning Theory as an Institutional Innovation: Diverse Approaches and Nonlinear Trajectory of the Evolution of Planning Theory. City Planning Review, Vol. 30 (8) 9-18.
- Zilāns A. 2014. Latvijas lielo pilsētu attīstības politikas ilgtspējības vērtējums. Promocijas darbs. Latvijas Universitāte, Rīga.
- Zobena A. (red.) 2007. Latvija. Pārskats par tautas attīstību 2006/2007. Cilvēkkapitāls: mans zelts ir mana tauta? Rīga: LU Sociālo un politisko pētījumu institūts.
- Zobena A. (red.) 2014. Ad locum: vieta, identitāte un rīcībspēja. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds. 304.lpp.
- Zobena A., Mežs I. 2013. Teritoriju ilgtspēja – skats no indivīda perspektīvas. Latvija. Pārskats par tautas attīstību 2012/2013. Ilgtspējīga nācija. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 81.-92.lpp.
- Zobena A., Rozenvalds J. (red.) 2014. Daudzveidīgās un mainīgās Latvijas identitātes. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds. 448.lpp.

Nepublicētie materiāli

- Eizenberga A., 2015. Ķekavas novada pašvaldība, Attīstības daļa, Projektu vadītāja. Intervija 30.03.2015., Ķekava.
- Gintere L., 2014. Jaunpils novada pašvaldība, Domes priekšsēdētāja. Intervija 01.07.2014., Jaunpils.
- Krūze V., 2015. Salacgrīvas novada pašvaldība, Teritorijas plānotāja. Konsultācijas 30.04.2015., Rīga.
- Lapiņa I., 2014. Jaunpils novada pašvaldība, Sociālā dienesta vadītāja. Intervija 04.12.2014., Jaunpils.
- SKDS, 2014. Tirgus un sabiedriskās domas pētījumu centra SKDS 2014.gadā veiktā iedzīvotāju aptauja Latvijas Universitātes Sociālo zinātņu fakultātes, ES Eiropas Sociālā fonda 1.1.1.2. aktivitātes līdzfinansētā projekta „Inovatīvu reģionālās attīstības diagnostikas instrumentu izstrāde” (Vienošanās Nr. 2013/0057/1DP/1.1.1.2.0/13/APIA/VIAA/065) ietvaros.
- Petrova V., 2014. Jaunpils novada pašvaldība, Viesatu pagasta pārvaldes vadītāja. Intervija 30.06.2014., Viesatas.
- Rīgas plānošanas reģionā pieejamie materiāli – teritorijas attīstības plānošanas dokumenti, attīstības uzraudzības ziņojumi, gada pārskati u.c.
- Straubergs D., 2015. Salacgrīvas novada pašvaldība, Domes priekšsēdētājs. Konsultācijas 25.02.2015., Rīga.
- Zālīte I., 2015. Ķekavas novada pašvaldība, Telpiskās plānošanas daļa, Teritorijas plānotāja. Konsultācijas 09.04.2015., Rīga.
- Zīverte V., 2014. Jaunpils novada pašvaldība, Attīstības nodaļas vadītāja. Konsultācijas 30.06.2014., Jaunpils.

PIELIKUMI

Teritoriju cilvēkkapitāla indeksa aprēķināšanas metodika

Teritoriju cilvēkkapitāla novērtēšanas indekss aprēķināts, izmantojot Latvijas Statistikas institūta zinātnieku izstrādāto teritorijas attīstības indeksa aprēķinā izmantoto standartizācijas metodi. Tā nosaka, ka tiek summētas ar noteiktiem svara koeficientiem standartizētās vietējo iedzīvotāju esošo un potenciālo aktivitāti konkrētajās teritorijās raksturojošo rādītāju vērtības, atbilstoši šādai formulai:

$$t = \frac{x - \bar{x}}{s},$$

kur:

t – konkrētā teritoriju raksturojošā rādītāja standartizētā vērtība;

x – standartizējamais rādītājs attiecīgajā teritorijā savās specifiskajās mērvienībās;

\bar{x} – attiecīgā rādītāja aritmētiskais vidējais salīdzināmo teritoriju grupā (aprēķina vai nu kā svērto vidējo, vai kā divu absolūto lielumu attiecību);

s – standartnovirze, variācijas rādītājs, kuru aprēķina ar formulu

$$s = \sqrt{\frac{\sum (x - \bar{x})^2 f}{\sum f}},$$

kur:

f – statistiskais svars.

Teritoriju cilvēkkapitāla indeksa aprēķiniem izvēlēto rādītāju piemērošana ir sekojoša:

Darbspējas vecuma iedzīvotāju īpatsvars aprēķināts kā attiecīgā vecuma iedzīvotāju īpatsvars kopējā iedzīvotāju skaitā teritorijā (datu avots: Centrālā statistikas pārvalde; datu pieejamība: ikgadējie dati), kam standartizācijas formulā kā statistisko svaru izmanto kopējo iedzīvotāju skaitu.

Pirms darbības vecuma iedzīvotāju īpatsvars aprēķināts kā attiecīgā vecuma iedzīvotāju skaita īpatsvars kopējā iedzīvotāju skaitā teritorijā (datu avots: Centrālā statistikas pārvalde; datu pieejamība: ikgadējie dati), kam standartizācijas formulā kā statistisko svaru izmanto kopējo iedzīvotāju skaitu.

Augstākās izglītības līmenis - augstāko izglītību ieguvušo īpatsvars 30 – 34 gadu vecuma grupā pret kopējo attiecīgās vecuma grupas iedzīvotāju skaitu noteiktajā teritorijā (datu avots: Centrālā statistikas pārvalde; datu pieejamība: reizi 10 gados (Tautas skaitīšana), kam standartizācijas formulā kā statistisko svaru izmanto kopējo 30 – 34 gadu vecuma iedzīvotāju skaitu teritorijā.

Iedzīvotāju skaita izmaiņas piecu gadu periodā, procentuāli pret iedzīvotāju skaitu pirms pieciem gadiem (datu avots: Centrālā statistikas pārvalde; datu pieejamība: ikgadējie dati). Standartizācijas formulā šim rādītājam kā statistisko svaru izmanto iedzīvotāju skaitu pirms pieciem gadiem.

Bezdarba līmenis - analizēts bezdarbnieku skaits teritorijā gada sākumā, pret darbības vecuma iedzīvotāju skaitu procentos (datu avots: Nodarbinātības valsts aģentūra, Centrālā statistikas pārvalde; datu pieejamība: ikmēneša (par bezdarbnieku skaitu), ikgadējie (par iedzīvotāju skaitu), kam standartizācijas formulā izmanto darbības vecuma iedzīvotāju skaitu teritorijā.

Vēlētāju aktivitāte analizēta atbilstoši pēdējām vēlēšanām, kas notikušas pirms analīzes gada un kurās izmantots vēlētāju registers, t.i., pašvaldību vēlēšanas vai Eiropas Parlamenta vēlēšanas. Analizēta vēlētāju aktivitāte, aprēķinot vēlēšanās piedalījušos indivīdu procentuālo vērtību pret kopējo vēlētāju skaitu teritorijā (datu avots: Centrālā vēlēšanu komisija; datu pieejamība: pašvaldību vēlēšanas – reizi četros gados, Eiropas Parlamenta vēlēšanas – reizi piecos gados). Standartizācijas formulā izmanto balsstiesīgo iedzīvotāju skaitu teritorijā.

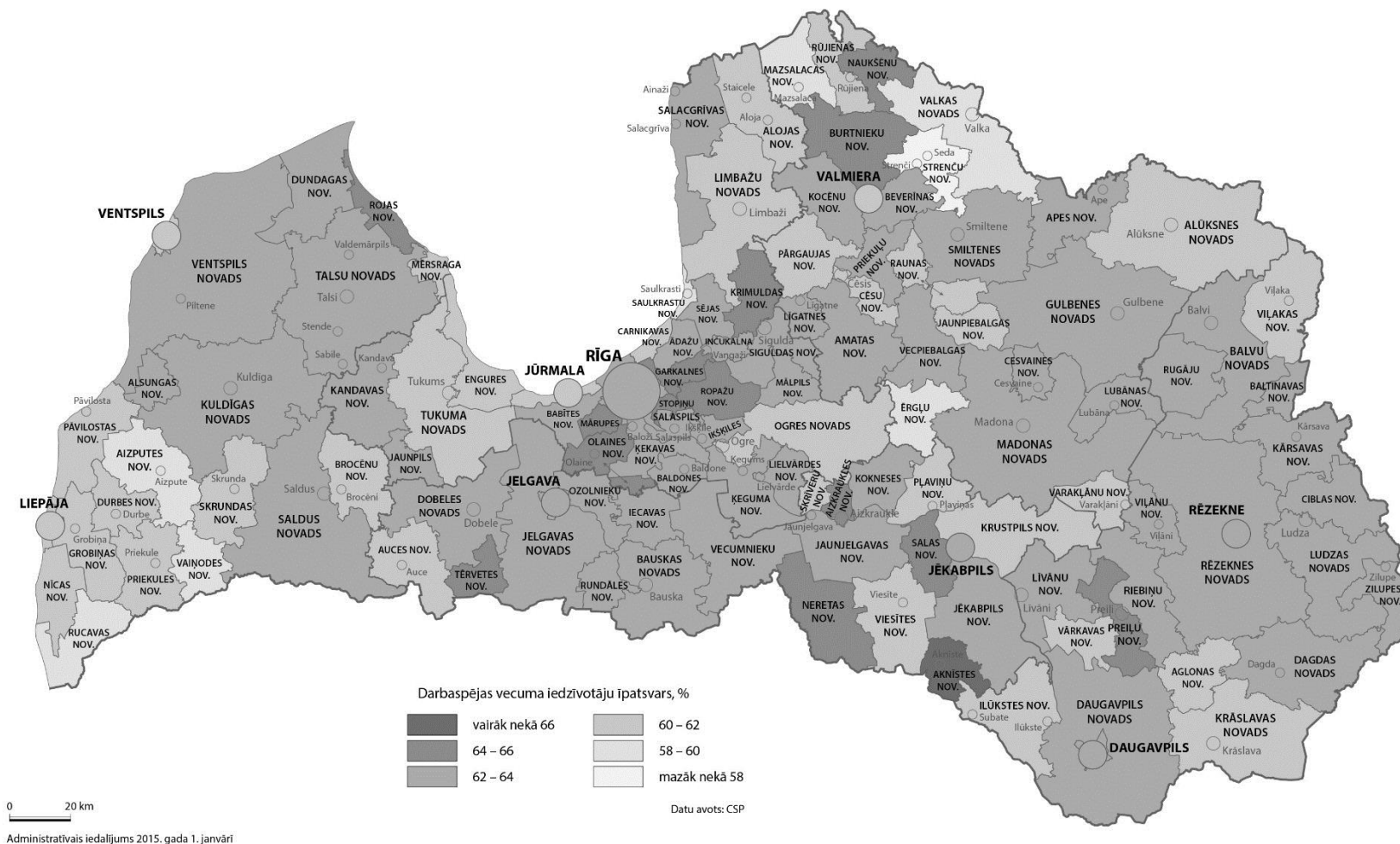
NVO skaits teritorijā, aprēķināts kā biedrību un nodibinājuma skaits uz 1000 iedzīvotājiem (datu avots: Centrālā statistikas pārvalde; datu pieejamība: ikgadējie dati), kam standartizācijas formulā izmantots kopējais iedzīvotāju skaits teritorijā.

Piedāvātie teritoriju cilvēkkapitāla indeksa komponentrādītāju svaru koeficienti noteikti teritoriju savstarpējas salīdzināšanas mērķiem un tie ir sekojoši:

Teritoriju cilvēkkapitāla indeksa komponentrādītāju svaru koeficienti un datu avoti

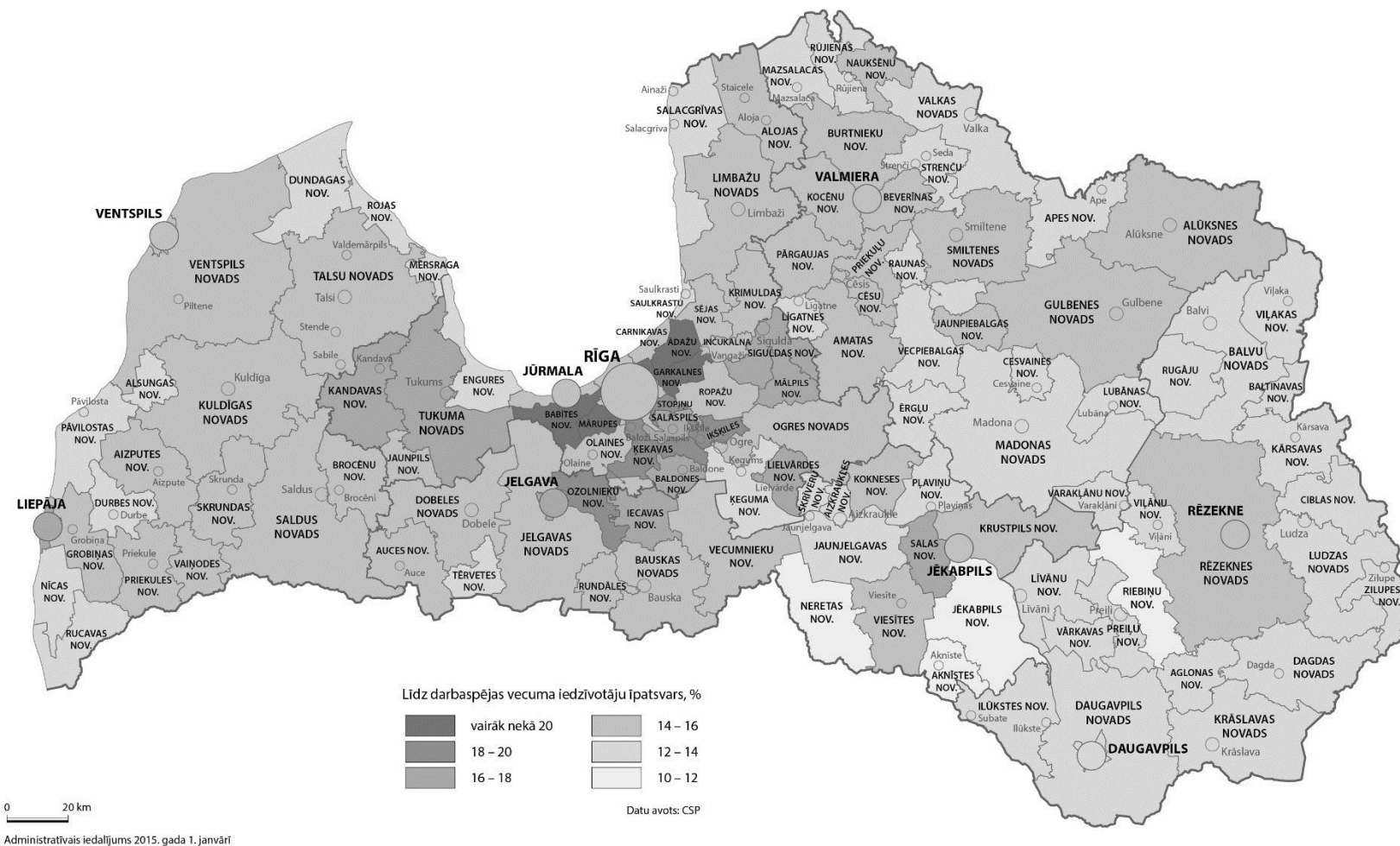
Rādītājs	Koeficients
Darbspējas vecuma iedzīvotāju īpatsvars (CSP, 2014.gads)	0,1
Pirms darbspējas vecuma iedzīvotāju īpatsvars (CSP, 2014.gads)	0,1
Augstākās izglītības līmenis (CSP, Tautas skaitīšana, 2011.gads)	0,2
Iedzīvotāju skaita izmaiņas (CSP, 2010.-2015.gads)	0,3
Bezdarba līmenis (NVA, 2014.gads)	0,1
Vēlētāju aktivitāte (CVK, Eiropas Parlamenta vēlēšanas 2014.gads, Pašvaldību vēlēšanas 2013.gads)	0,1
NVO skaits uz 1000 iedzīvotājiem (CSP, 2012.gads)	0,1

Avots: Autora izstrādāts sadarbībā ar ESF projekta „Inovatīvu reģionālās attīstības diagnostikas instrumentu izstrāde” ekspertiem

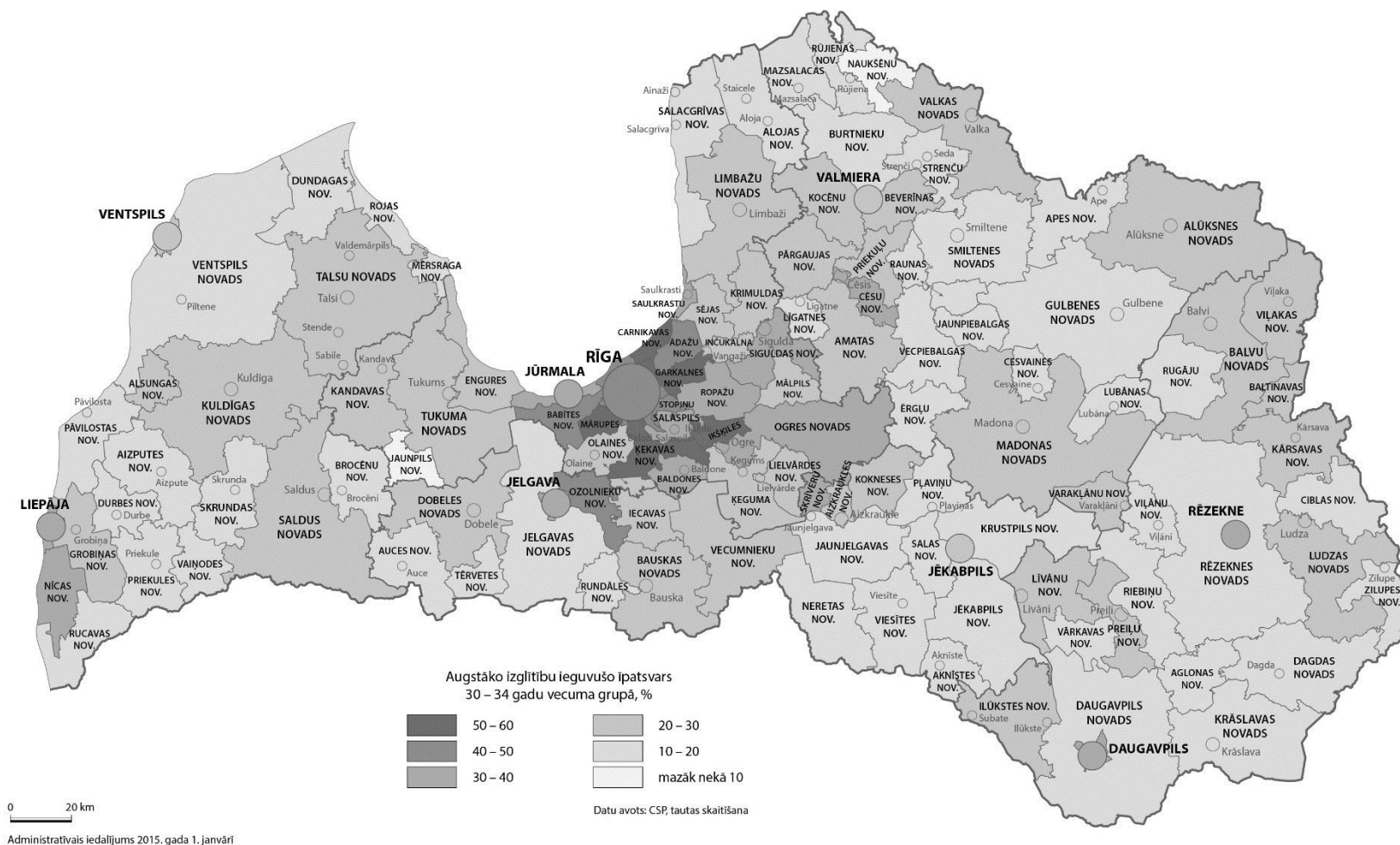
Darbaspējas vecuma iedzīvotāju īpatsvars Latvijas pašvaldībās 2014.gadā

Avots: Autora izstrādāts sadarbībā ar ESF projekta „Inovātīvu reģionālās attīstības diagnostikas instrumentu izstrāde” ekspertiem

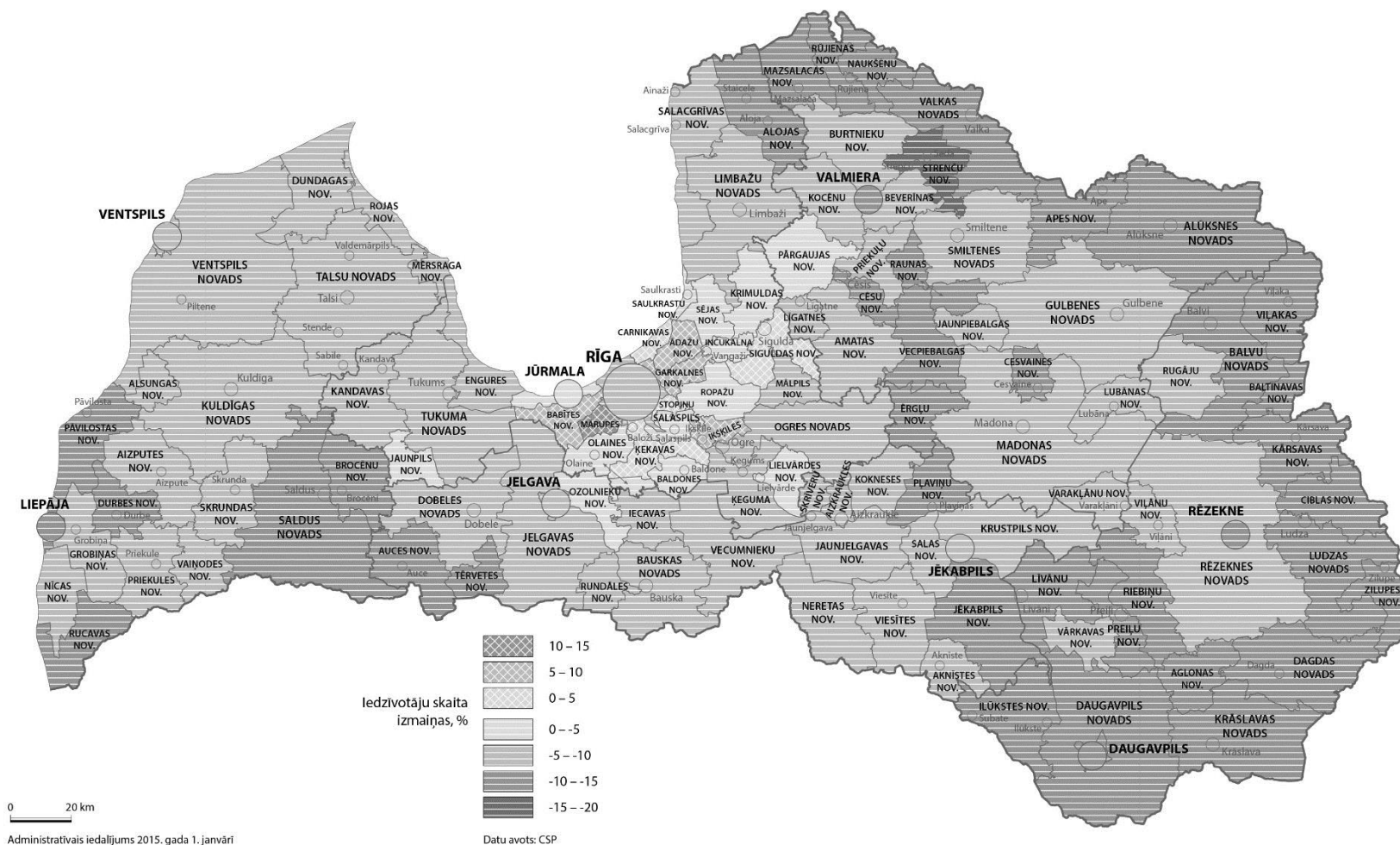
Pirms darbaspējas vecuma iedzīvotāju īpatsvars Latvijas pašvaldībās 2014.gadā

Avots: Autora izstrādāts sadarbībā ar ESF projekta „Inovātīvu reģionālās attīstības diagnostikas instrumentu izstrāde” ekspertiem

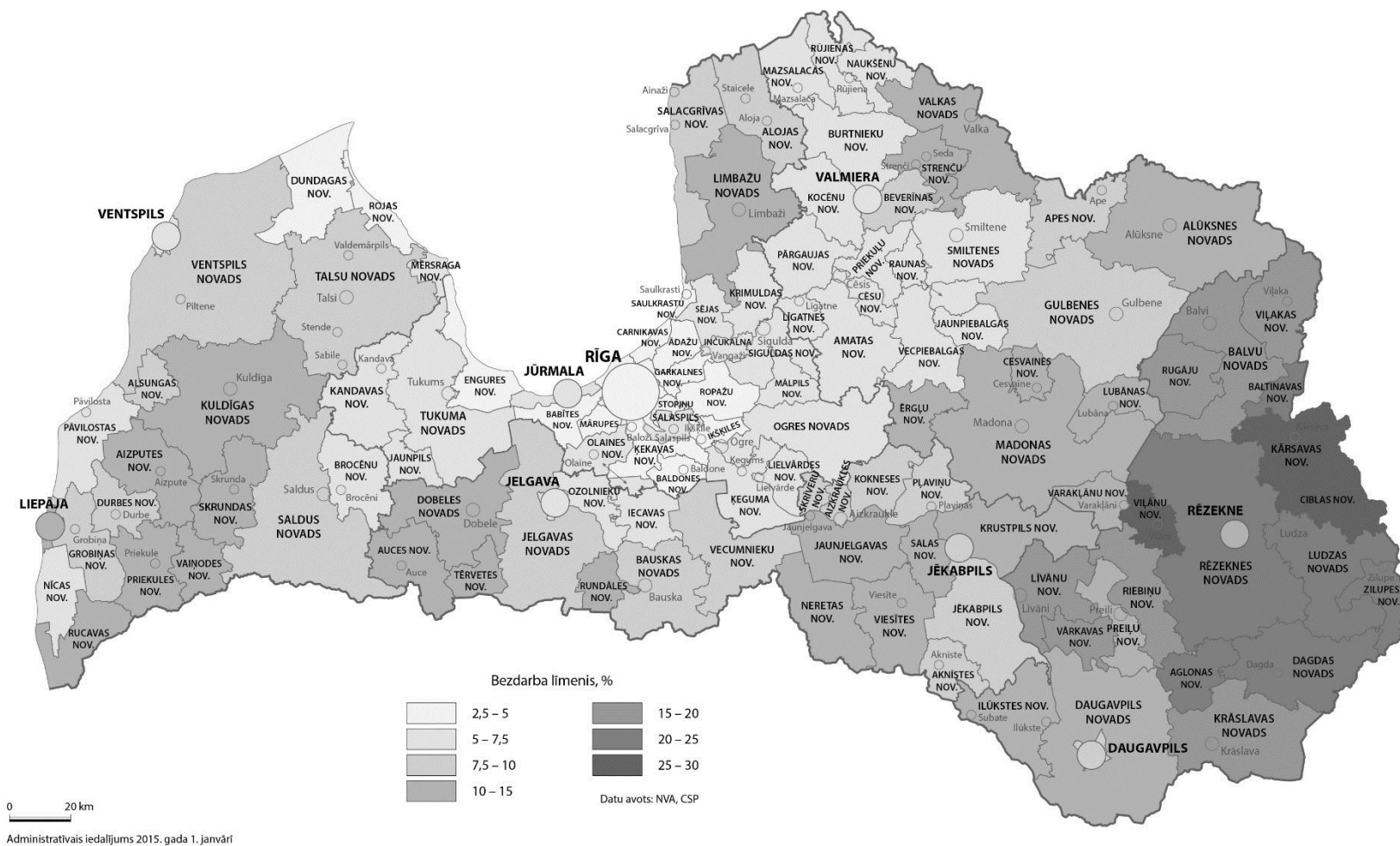
Iedzīvotāju augstākās izglītības līmenis Latvijas pašvaldībās 2011.gadā

Avots: Autora izstrādāts sadarbībā ar ESF projekta „Inovātīvu reģionālās attīstības diagnostikas instrumentu izstrāde” ekspertiem

Iedzīvotāju skaita izmaiņas Latvijas pašvaldībās 2010.-2015.gadā

Avots: Autora izstrādāts sadarbībā ar ESF projekta „Inovātīvu reģionālās attīstības diagnostikas instrumentu izstrāde” ekspertiem

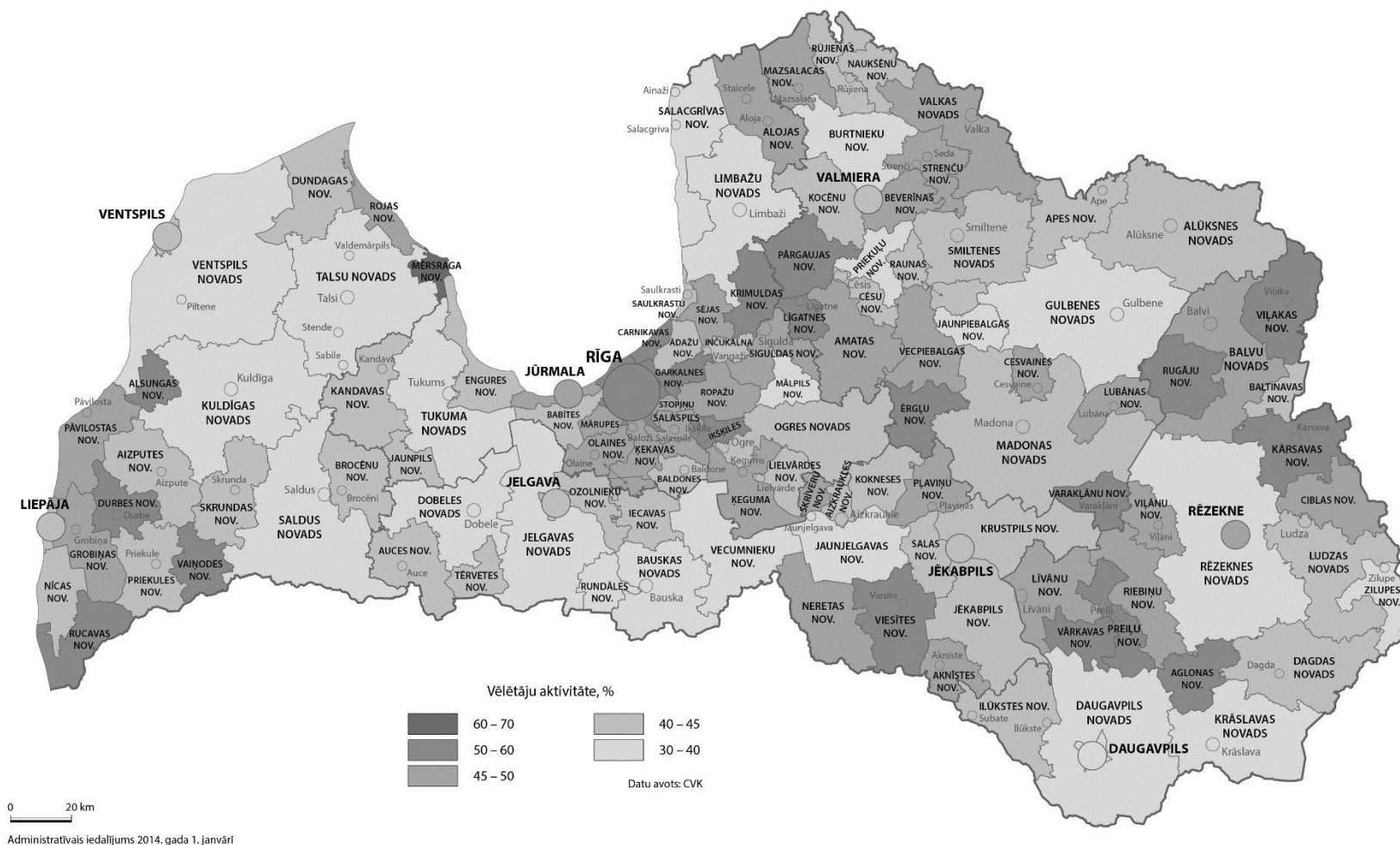
Bezdarba līmenis Latvijas pašvaldībās 2014.gadā

Avots: Autora izstrādāts sadarbībā ar ESF projekta „Inovatīvu reģionālās attīstības diagnostikas instrumentu izstrāde” ekspertiem

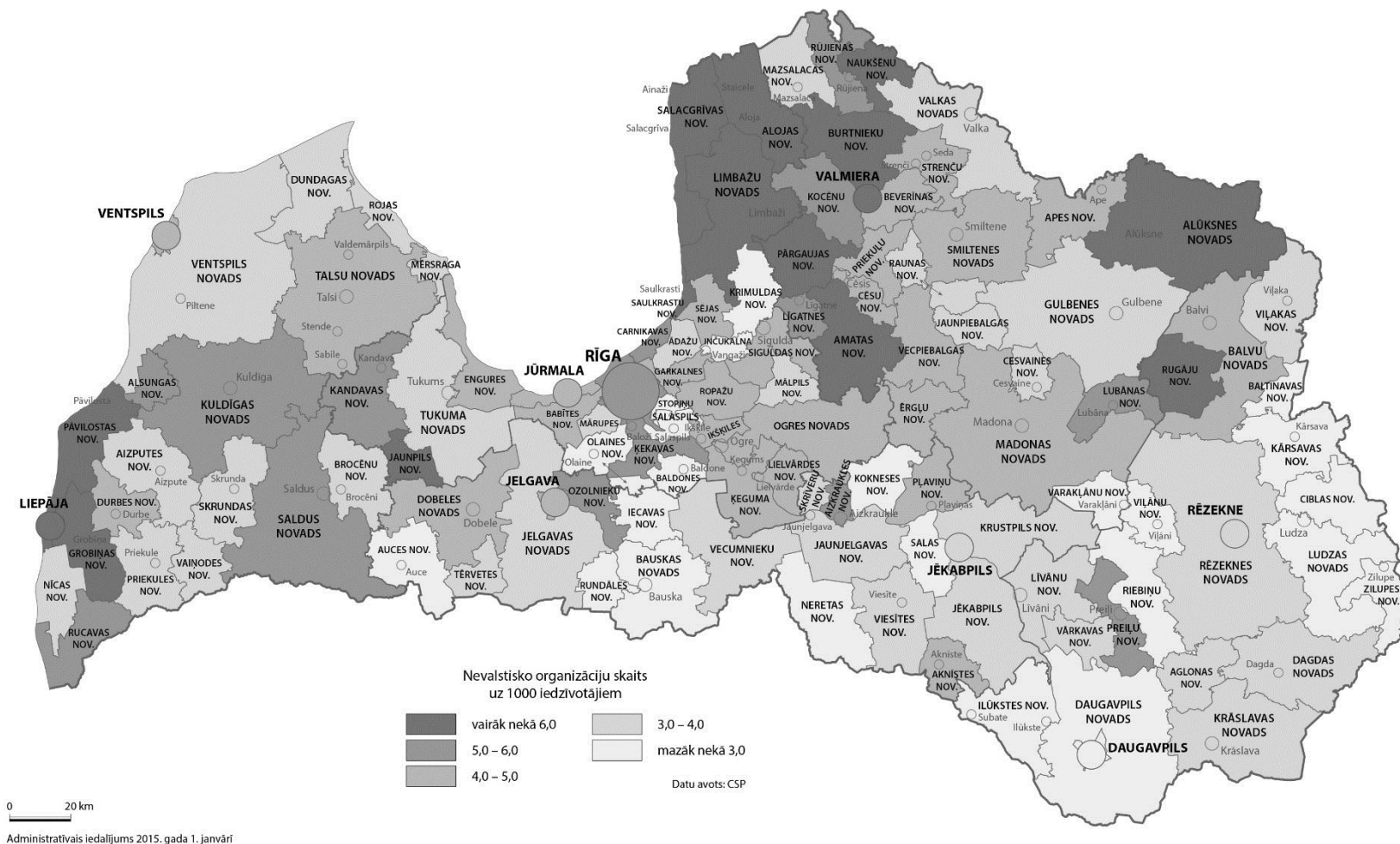
Vēlētāju aktivitāte Eiropas Parlamenta vēlēšanās Latvijas pašvaldībās 2014.gadā

Avots: Autora izstrādāts sadarbībā ar ESF projekta „Inovātīvu reģionālās attīstības diagnostikas instrumentu izstrāde” ekspertiem

Vēlētāju aktivitāte Latvijas pašvaldību vēlēšanās 2013.gadā

Avots: Autora izstrādāts sadarbībā ar ESF projekta „Inovātīvu reģionālās attīstības diagnostikas instrumentu izstrāde” ekspertiem

NVO skaits uz 1000 iedzīvotājiem Latvijas pašvaldībās 2012.gadā

Avots: Autora izstrādāts sadarbībā ar ESF projekta „Inovatīvu reģionālās attīstības diagnostikas instrumentu izstrāde” ekspertiem